

ÚJVEZÉRD

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Láng Orsolya
Damiel és Cassiel

Demény Péter
Látvány a retinán

Cseke Péter Tamás
Közpénzen vásárolt
jóindulat

2022
November

11

Irodalom

- 41 **Sárközi Mátyás**
Alkonyodik (*próza*)
- 6 **Sárkány Tímea**
keleteurópai nő lehunyja szemét (*vers*)
- 7 **Patak Márta**
Véletlen hagyaték; Az a fura tekintet (*próza*)
- 11 **Endrey-Nagy Ágoston**
ami fehér; a mellébeszélés éghajlata; vannak hegyek (*vers*)
- 13 **Irlanda Kristóf**
Hozzáállás kérdése; Homokvár (*próza*)
- 16 **Láng Orsolya**
Damiel és Cassiel; A jel; A hangyáknak; Megfejtések; Virágok (*vers*)
- 19 **Cseh Katalin**
A ház; Terasz (*vers*)

Esszé

- 20 **Demény Péter**
Látvány a retinán

Galéria

- 22 **Zuh Deodáth**
Tudom, hogy mit mondasz

Tandem

- 32 **Magyarai Sára, Czégé Réka**
Múzeumpedagógia – divat és lehetőség között

Média

- 34 **Cseke Péter Tamás**
Média: közpénzen vásárolt jóindulat

- 36 **Mayer Ágota**
A cserben hagyott (újság) olvasó

Kultúra

- 39 **Köllő Kata**
Új formát vagy rég(ebb)it, csak érvényesen – dráMA fesztiválnapló
- 43 Velencei reflexiók

Ketten egy páston

- 50 **Boka László**
Kisemberek, életszituációk és Kolozsvár-történetek megörökítője
- Papp Sándor Zsigmond**
Végig nem járt utcák

Társadalom

- 54 **Imre Zoltán**
A bajvívás kultúrtörténete

Kritika

- 56 **Simon Judit**
Liselotte az új váradi stúdióban (*színház*)
- 56 **Bozsódi-Nagy Orsolya**
Nyolcból három – J. D. Payne, Patrick McKay: A gyűrűk ura – A hatalom gyűrűi (*film*)
- 60 **Szűcs László**
Háború és béke kontrasztja Kárpátaljáról (*kiállítás*)

Előhívás

- 61 **Kőrössi P. József**
Katonadolog, avagy terepasztal diktatúrában

Könyvmaraton: tényirodalomtól szépirodalomig

Egy kizárólag online közvetített, majd egy hibrid próbálkozás után október elején végre a megszokott módon, közönség előtt szerveztük meg az első poszt-Covid Nagyváradai Könyvmaraton. A tizenharmadikat. Akár kiadónk, a Holnap Könyvek koncepciójaként is tekinthetünk az idej talákozó tömör felcímkezésére: *tényirodalomtól szépirodalomig*. Hiszen e két fogalom köre építkezve sikerült olyan könyveket megmutatnunk, illetve beszélgetni róluk, amelyek között nem nehéz a kapcsolódási pontokat felfedezni. S ugyan a maratonon bemutatott kötetek témáért és tényekért egyaránt a közelmúlt felé nyúlnak vissza, nem kérdéses aktualitásuk. Ahogy Kiss Ágnesnek a romániai cenzúra működéséről készült munkája részben azokat az időket tárgyalja, amelyben Visky András Kitelepítése játszódik, vagy Hilgert István Várad története, úgy Hervay Gizella költői pályája is ebben a korban indult – a Lector kiadó az életmű előtt tisztelgő, azzal párbeszédet folytató mai szerzők anyagaiból válogató antológiát hozta el a Léda-házba.

Ugyanígy a közelmúlt és a jelen kényelmetlen társadalmi és politikai kérdéseit boncolgatja Orlando Balaş magyar nyelven most kiadott drámakötete. S máig ható következményei vannak a forradalom utáni hónapok helyi és országos történéseinek, amelyek jobb megismerését célozza Nagy Béla memoár-sorozatának újabb darabja. Mindezek mellett a fiatalok megmutatkozása tette teljessé a könyves hétvégét, a friss Kinde Annamária-díjas költő, tipográfus Gagyi Judit Eszter bemutatkozása, illetve az idej Tabéry-novellapályázatot megnyerő székelyföldi Tankó Andrea jelenléte.

A SZERK.

A CÍMLAPON: Kovács Lehel: *Searching The Light*, 105 × 110 cm, akril, spray és olaj, vászon, 2017

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Szakál Éva: *#OOF11*, 105 × 85 cm, akril, vászon, 2022

Újvárad 2022/11

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

II. évfolyam, 11. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Fazakas Márta (kultúra), Oszváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Sárközi Mátyás

Alkonyodik

Mire delet harangoztak, sikerült összeszedelőzködnöm, bár a borotválkozás egyelőre elmaradt. Az ebédhez kenyér kell, a holnapi reggelihez kalács. Elő hát a plasztik szütyőt, süt a nap, kék a hidegen didergő ég, indulás falunk boltjai felé. Mert, jóllehet, a város tízmilliós, de ez a régi kerülete olyan, mint egy falu.

Két francia pékségünk is működik. A *Chez Paul*-nak jobbak a cukrászsüteményei, de könnyen kiszárad a rúdkenyere, ropogós héjú friss baguette-ért tehát a *Pain Quotidien*-hez, a mindennapi kenyerről elnevezett pékhez megyek. Azután pedig, irány a *Louis* cukrászda.

Magyar vállalkozásként nyitott, az 56-os menekültként Angliába érkezett jó magyar ember, Perlmaier Lajos tulajdona volt. Amikor ő elaggya nyugalomba vonult, s acélkék Rolls Royce kocsija

Irodalom

SÁRKÖZI MÁTYÁS (Budapest, 1937) író, kritikus, szerkesztő. Apja Sárközi György író, anyja (Molnár) Sárközi Márta, a *Válasz* kiadója és szerkesztője. Nagypapja Molnár Ferenc író. 1956-ban hagyta el Magyarországot, Londonban, a művésznegyedébe fejlődött Hampsteadben él. A BBC rádió magyar adásának szerkesztője volt. Kossuth-díjas (2020).

nem parkolt többé a cukrászda előtt, jelezve, milyen jól megy a bolt, a patinás kávézó lengyel kézbe került. A LOUIS felirat ottmaradt a homlokzaton, igyekeznek méltók lenni ehhez, de a krémes és az indiáner eltűnt a kínálatból. Szerencsére jó fonottkalácsot sütnék, ezt szeleteljük a reggelinkhez. Nejem vigyáz a vonalaira, de én vastagon vajazok az akácméz vagy a baracklekvár alá. Nevezetes nagypapám, Molnár Ferenc írt arról az egyik tárcájában, hogy legyen luxusunk a vaj bőséges élvezete.

Csak katonásan, fiatalosan! Nem csoszogunk. S a sarki ingatlanügynökség kirakatüvegében tükörképünkön ellenőrizhetjük, elég kackiás

egyenesen tartjuk-e magunkat még a nehéz télkabátban is. Nem görbülünk kérdőjelle nyolcvan felett, mint uralkodónk, II. Erzsébet királynő. Nem is szólva a szomszéd utcában lakó, agg Grünberger bácsiról, akinek a torzója immár derékszöveget formál.

Budán is volt hasonlóan parkinzos ismerősünk, egy nyugalmazott ezredes. Nem csak hajlott volt, a feje is lekókadott. „De hát így annyi mindent talál a járdán” – mondta rá nagybölcsen a házmesternénk.

A párom elszántan óv a totyogós öregségtől. A „húzd ki magad!” naponta tízszer is elhangzik.

Hajdan aktívan sportoltam. Középtávú futóversenyeken indultam a Vasas MÁVAG színeiben, s a teniszt csak partner hiányában hagytam abba. Így nem vagyok pocakos, és a lábam fürgén visz.

A baj máshol van. Ismerőseim nyájasan rámköszönnek az utcán, és üdvözlőket küldik kedves feleségemnek. Fogalmam sincs, hogy kicsodák. Kiestek az emlékezetemből. Persze, hosszú éveken át képzőművészeti galériám volt a falu legregebbi részén, tehát emberek százait ismertem meg, mindre emlékezni kellene, névvel, élettörténettel.

Salerno-t mutatják a tévében. „Na, itt már jártunk” – mondja a párom. „Emlékszel, milyen jó hallevest ettünk a főtéri vendéglőben?”

„Persze, hogy emlékszem” – füllentem.

Ugyanakkor jól fel tudok idézni kisgyerekkori dolgokat. Amikor hétévesen az elhurcolás elől falura, Balatonkilitire menekített az a fiatal parasztasszony, aki túróval, tejföllel, tojással járt hozzánk, emlékezetem szerint egy hideg téli napon minden házhoz bezörgettek orosz katonák. Lepedőket és fehér asztalterítőket rekviráltak. A befagyott Balaton jegén átkelve készültek támadásra a Zalában még ott állomásozó német egységek ellen, álcázó fehér lepelbe burkolva magukat. Emlékszem, miként vágtak lyukat a terítők középebe, azon dugták át a fejüket.

A láb épsége nagyon fontos. Az én atléta-lábam jól működik, ám vigyázni kell: ismerősöm agg édesapja büszke volt arra, hogy kilencvenévesen is fel tudja tenni a lábát a mosdóba, aztán egy végzetes reggelen így esett hanyatt és törte gerincét.

Most mintha új korszakába értem volna az észlelőképeségemnek: mindenre rácsodálkozom. Szokott sétámat végzem a bevásárlás után, végig kis utcánkon, aminek már az elnevezése is jellemző: 'Back Lane' – hátsó utca.

Megcélzom utcácskánk alján a *La Cage Imaginaire* éttermet, benne alig néhányszor voltam. A párom főz minden nap. Vajh' mit jelent a cage imaginaire? Képzelt kalitkát? S azt miért? A szakács állítólag nyolcvan étel előállítására képes.

Mellette található a keresztutca névadója, a *Flask* azaz flaska nevezetű korcsoma, ott is főznek, de angolosan. Erről nevezték el az egész utcát *Flask Walk*-nak.

A hárompercnyi sétára fekvő hatalmas londoni őspark, a *Hampstead Heath* felé tartok. Még a hajdani közfürdő és mosoda egyemeletes vöröstégla épülete előtt kell elhúznom, amely e hivatását kőbevésvé viseli, homlokzatán végig, de már régen lakásokká alakították át. Amikor ifjú BBC-rádió munkatársként, fix fizetésem előnyére támaszkodva, ötven éve, jelzőlog kölcsönért megvettem keskeny, háromszintes sorházamat, két idős melós hetekig bütykölt a modernizálásával. Amíg a fürdőszoba el nem készült, a közfürdő minden vendég után alaposan kisikált kádjaira jártam.

Két lángvörös telefonfülke van a hajdani fürdőház bejárata előtt. Az egyikből még lehet telefonálni (ki telefonoz manapság fülkéből?), a másikat viszont egy élelmes pasas büféné alakította át, beszerelt eszpresszó masinával. Éppen ott van egy utcai pad is, ahová a kávéspohárral meg a szendviccsel letelepedhet a kedves vendég. Ez London legparányibb eszpresszója.

Innen már csak egy ugrás a fél kerületet elfoglaló őspark, a tóhoz vezető, ápolt sétaút fasorján ballagva vetek számot éveim múlásával.

Most mintha új korszakába értem volna az észlelőképeségemnek: mindenre rácsodálkozom

Az, hogy a szomszédai közé szoruló, keskeny kis házam kétemeletes, jó tornát jelent a lábaimnak. Naponta vagy húszszor fel s lemegyek a lépcsőn, a dolgozószobába, a fürdőszobába, a földszinti konyhába, a kertre nyíló társalgóba, ebédlőbe, s fűgén veszem a lépcsőket.

A vénülés egyik alapvető hátulütője, hogy nem tervezhetünk sok évre előre. Pedig dönteni kellene jövőjéről egy ilyen kétlaki européernek, mint amilyen én vagyok. Hol érjenek végnapjaim: Hampstead-ben vagy Budán? Csak kórházra ne szoruljak.

Ha majd betöltöttem a százat, illő lesz valahogyan elpatkolni, talán békén elszenderedve a karosszékekben. De melyikben? Abban, amit apámtól örököltem, s Budán kínálja kényelmét dohányszín bársonyhuzatjával, avagy a londoniban, amelynek már kezdem laposra ülni a rugóit?

S mi lesz az életművel? Ki kellene rukkolni valamiféle újabb kisprózaival szöveggel, jelezve, hogy még a porondon vagyok.

Hitvesem sejti, hogy mostanában ilyen felkaró gondolatok zavarják lelki békémet. Vallok.

„Ugyan már” – legyint. „A lényeg, hogy minden napodnak legyen még értelme. A horatiusi *Carpe Diem*-et úgy fogd fel, ahogy kell: ne múljon el nap egyrészt hasznosság, másrészt valamiféle öröm nélkül. Lám, Horatius megjárta a philippi csatát, ahol az ülepébe nyílvesző fúródott, azután teljesen elszegényedett, mégis ezt valotta.”

A lényeg, hogy még minél több reggelen kenhessem vastagon kalácsomra a vaját.

Sárkány Tímea

keleteurópai nő lehunyja szemét

praktikusságba öltözök ma reggel,
sűrű szövése kivédi az esőt, legfelül a lódenkabát,
alatta anyám kötött pulóvere, amit a korai megsemmisülés
elől mentettem át a határ másik oldalára,
megérett már az elhasználódásra, amitől én mai
napig rettegek, ezért lehunyom a szemem,
kiszáradt torkom mellett csordogál a duna,
mosdatom nem létező emlékeimet.

ha lehunyom a szemem, egy terhes nőt
látok magam előtt, épp a kilencvenes évek
közepén vagyunk, nekidől egy fehér daciának,
combközépig érő fehér ruhája visszaveri
a napsugarakat, a kötött pulóver a hátára terítve,
nem fér már bele, mosolyog a sziromhullásnak,
nagyot nyel, most döntötte el, végleg itt marad.

ha lehunyom a szemem, a mélyben ébredek,
hang se jön ki számon, némán sír bennem a zuhanás,
nincs mibe kapaszkodni, mitől ennyire ijesztő
az elköteleződés – szegezem a kérdést halántéknak,
azt álmodtam terhes vagyok, reggel riadtan nyúltam
hasamhoz, de csak horpadást találtam, belefúrtam
magam lélegzetvételembé indulásig, mert tudom,
nincs sokáig maradásom.

 Irodalom

SÁRKÁNY TÍMEA (1995,
Kézdivásárhely) jelenleg
Budapesten él, középis-
kolás diákok szívét szok-
tatja az irodalomhoz.

Patak Márta

Véletlen hagyatéék

El kell engednem. Hónapok óta ezt sulykolom magamba, és hol határozottan, hol bizonytalanul, de tiltakozik ellene minden porcikám. Nem is annyira a gondolat bánt, hogy más férfival lesz majd, mert azt még így se bánám, föl tudom érni ésszel, hogy ő egy életvidám, egészséges lány, még csak huszonöt éves, neki férfi kell, neki még gyerekeket kell szülni, nem pelenkázhat élete végéig naponta ötször-hatszor, akárhányszor egy magatehetetlen, huszonhét éves emberi roncsot, aki a férjéből lett. Józan fejvel én ezt mind belátom. Csak az a baj, hogy egyre ritkábban vagyok józan. Néha minden ok nélkül elborul az agyam, leginkább amikor egyedül vagyok. Olyankor nekigurulok háttal a falnak, és csak verem belé a fejemet, egészen addig, amíg azt nem érzem, hogy mindjárt kiugrik a szemem a helyéről.

Azon már rég túlvagyok, hogy sopánkodjam, mért pont velem kellett ilyesminek megtörténni. Mindenkinél benne van a pakliban, aki kocsiba ül. Éva meg annyira szeret vezetni. Esett az eső, elszálltunk egy kanyarban, én meg szokás szerint nem voltam bekötve, Éva igen, ő apró karcolásokkal megúsza. Én pedig paraplégias lettem. Ebbe már beletörődtem, úgysem lehet változtatni rajta. Deréktól lefele béna vagyok. Huszonhét évesen. Láttam ennél rosszabbat is a rehabilitáción. Magam alá hugyozok, magam alá csinállok, ezért kell pelenkázni. Egyáltalán nem érzem a farkamat.

Mikor magamhoz tértem a kórházban, először meg se mondták, mire számíthatok. Csak fokozatosan adagolták a jót. Ahogy kimondták, többé nem leszek férfi, emlékszem, kiszökött az arcomból a vér, azt hittem, elájulok. Mikor Éva bejött hozzám, a fülébe súgtam, hogy valahogy segítsen meghalni, ha igazán szeret. Szerezzen nekem valami gyorsan ölő mérget, mert én így nem akarok élni. Éva elkapta a fejét, hirtelen fölegyenesedett, mint akit darázs csípett meg, és csak nézett rám, egy szót se szólt, lassan elindult a könnye, aztán rám borult, és ott zokogott egy jó ideig a mellemen, én meg tehetetlenségemben csak simogattam a haját, és azt hajtogattam, hogy jól van, jól van, felejtjük el, többé soha nem kérek tőled ilyet.

Csakhogya azóta eltelt már jó másfél év. Javulásra végképp semmi esély, örülök, ha nem

romlik az állapotom, és a kezemet legalább tudom mozgatni. Éva nem panaszkodik, egyetlen apró jelét se mutatja, hogy kiborítaná a helyzetet, az ágyban sem panaszkodik, hogyha nem jönnek össze úgy a dolgok, ahogy szeretném. Nem tudom, igaz-e, vagy csak úgy sejtem, hogy néha-néha a csalódottság árnyéka vetül az arcára, amikor nap után kénytelen belátni, hogy fölöslegesen kísérletezik a farkammal, úgysem ér el vele semmit. Kész. A farkam is meghalt, ahogy a seggem lyuka is, a tököm is meg a lábam is. A nyelvem meg az ujjam pedig együtt sem képes pótolni. Leginkább ezért gondolom, hogy el kell engednem Évát, nem is annyira azért, mert pelenkázni, mosdatni kell engem.

És az a legszörnyűbb, hogy senkivel se tudok erről beszélni. Éva előtt szóba se merem hozni, nehogy megint úgy járjak, mint a kórházban,

Irodalom

PATAK MÁRTA Kaposváron született 1960-ban. Író, műfordító. A *test mindent tud* című regénye 2015-ben Újvidéken a Forum, *Enyhítő körülmények között* című novelláskötete 2017-ben a budapesti Scolar, *Mindig pén-tek* című regénye pedig a marosvásárhelyi Lector kiadó gondozásában jelent meg 2019-ben. Leányfalun él.

amikor arra kértem, szerezzen nekem valami gyorsan ölő mérget. A barátaimon is látom, hogy nem úgy vannak már velem, mint régen, nem tudják elfogadni a helyzetemet, mindig látom a szemükben, hogy csak kötelességből vannak itt, ha nagyritkán betoppannak, és legszívesebben már mennének is a dolgukra. Szinte látom magam előtt, ahogy föllélegeznek, mihelyt kívül vannak a kertkapun. Persze, ha igazán őszinte akarok lenni, akkor legalább magamnak azt is be kell vallanom, a szívem mélyén rettegek tőle, hogy Éva elhagy. Úgy érzem, nem lenne erőm nélküle folytatni. Ha tényleg itt hagyna, valamit biztosan csinálnék magammal. Adott esetben a kettőhús is lehet halálos.

Ismerem őt, ismerem Évát, magától úgysem fogja megtenni. Kimondva kimondatlanul furdalja a lelkiismeret, hogy miatta jártam így. Ha én vezettem volna, biztosan nem sodródunk ki, mindig ezt mondja. De én nem hiszem. Akkor most ő ülne kerekesszékekben, nem én. És sokra mennék vele, hogy működik a farkam.

Érdekes, álomban mindig ép vagyok, legtöbbször futni meg mászni szoktam, mindenféle nehéz terepen, és közben úgy érzem, mintha ólomsúly húzná a két lábamat. Meg persze jó nagyokat szeretkezni is szoktam, nem mindig Évával, néha a tizennyolc éves kori első komoly barátnőmmel, aki nyolc évvel volt idősebb nálam, a férje katona volt, úgyhogy volt ideje bőven bevezetni engem a keféles tudományába. Milyen jókat szeretkeztünk, Istenem! A helyén ugyan már nem érzem a farkamat, valahol az agyamban azért még benne maradt az a semmihez sem fogható érzés, ahogy Nelli szájában megnőtt a farkam. De álomban ugyanúgy érzem, mint régen, ahogy jár közben a nyelve, csak az a baj, hogy ritkán álmodom végig. Évával néha igen. Olyankor föl is szok-

tam ébredni, és őt is fölébresztem. Már tudja, miről van szó, és nem bánja. Azt sem, ha csinálunk is utána valamit.

De akkor is. Olyan reménytelen ez az egész. Folyton mást gondolok, úgy érzem, örökre vége mindennek, fölösleges élnem, hiába mondják, hogy több tízezer ember él így ebben az országban, a világon meg milliók is akár, rajtam ez nem segít. Egy életem van. Még jó, hogy olvasni szeretek, mindig is szerettem, ezért is lettem volna tanár. Ha az leszek. De másképp alakult az életem. Szerencse, hogy a munkám egyáltalán nem hiányzik. Biztosítási ügynökből akad annyi, mint égen a csillag. Elvagyok itthon, olvasok, zenét hallgatok, gondolkodom. Most először próbálom leírni a gondolataimat, csakhogy az agyam sokkal gyorsabb, mint a kezem. Kár, hogy nem tudom megcsinálni az agyképfellevőt, amit már régen kitaláltam. Akkor talán könnyebb lenne. Úgyhogy azt hiszem, én ezt az egészet most szépen össze is tépem apró darabokra, és kidobom a szemétkébe. Nemsokára jön haza Éva. És végre tisztába tesz.

Az a fura tekintet

Na, ezek megint nem szóltak, hogy nem jönnek haza, biztos elmennek nyaralni, toltta arrébb az újságot fülkéjének asztalán a zöldesszürke egyenruhás férfi bosszúságot színlelve, pedig a lelke mélyén inkább szomorú volt, indulás előtt hiába tekintett derűsen az előtte álló tizenkét óra elébe, megint borongós lesz a kedve. Most, hogy nem látta a helyén az ötödik emeleten lakó fiatal házaspár piros Nissanját, az újság sem érdekelte, pedig mindig azzal kezdte a munkanapját, hogy átlapozta a friss híreket.

A férfi álmosan nyújtózott egyet, és eltűnődött, vajon merre járhat most a piros Nissannal a fiatal házaspár. Szívesen megkérdezte volna tőlük már régen, hogy hová mennek az idén nyaralni, de mióta kiderült, hogy a fia éppen egyidős volt a fiatalemberrel, észrevette, hogy kerülik. Nem kellett volna szóba hoznia. Pedig előtte olyan sokat beszélgettek. Utána is szívesen beszélgetett volna velük, de a fiatalasszony arcán mindig észrevette a zavart, ha üdvözölte a mélygarázs ajtajában, amikor éppen fönn levegőzött az utcán, ő meg gyalog jött hazafelé valahonnan. Nem állt meg

beszélgetni, mint máskor, éppen csak a legszükségesebbet kérdezte, hogy hogy van, mi újság, de félreérthetetlenül jelezte, hogy nem kíván tovább beszélgetni vele.

Az éjjeliőr megdörzsölte a karját, és fölállt. Gondolta, fölmege az utcára. Pedig kezdés után sose szokott. Mindig legalább két óra eltelt a munkaidejéből, mire először fölment. Nem szándékosan számolta, de valahogy így jött ki a lépés, utána is nagyjából még négyszer ment föl, éjjel után pedig három órát is lent töltött egyhuzamban. Este hattól reggel hatig tartott a szolgálat, mindennap, ha esett, ha fújt, és már harmadik éve nem volt szabadságon, egyetlen napot sem hiányzott, egészen májusig. Úgy hozzátartozok már az utcaképhez, gondolta időnként, mint a közlekedési lámpa zöldje vagy a sarki pék, csak én ritkábban vagyok látható.

Egy idő után fölállt, átment a fülkéből a tűzjelző berendezéshez, megvizsgálta, sértetlen-e az ólomzár, és miközben visszasétált, azon tűnődött, hogy lehetséges, hogy ilyen kényszercelekvések-

ből áll az élete. Maga is meglepődött, hogy ezen töri a fejét, aztán annak tulajdonította, hogy rosszul indult a napja. Ettől még rosszabb kedve lett. Visszaült a székre, és csak bámult maga elé sokáig. Gépies mozdulattal viszonzta a piros Suzuki gazdájának üdvözlését, aki a mínusz harmadikra tartott, de most nem követte gondolatban a magas, bajuszos férfit.

Az volt a szokása, hogy gondolatban mindig a kocsi után ment. Elképzelte, ahogy kiszáll, fölmeleg a lakásba a bajuszos férfi, leteszi az aktatáskáját, és rögtön bekapcsolja a rádiót, mert állandó zajt igényel maga körül, nem bírja a süket csöndet, amit egy lakásban érezhet az ember, ha egyszer csak magára marad. A Suzukis sorstársam, gondolta, de neki talán még rosszabb, ő egyedül maradt. Végül arra jutott, hogy nehéz eldönteni, mi fáj jobban, ha az embernek a felesége, vagy ha a fia hal meg.

Három hónapja, májusban halt meg a fia. Már három hónapja. Motorbalesetben. Húsz éves volt, alig töltötte be a húszat. És azóta otthon a felesége csak sír, ha reggelente hazamegy munka után, sírva követi a fürdőszobába, ott panaszkodik némán az ajtófélfának dőlve csöndes sírdogálásával, amíg ő mosakodik, és pizsamára vetkőzik. Nem is érti, hogyan bírják. A felesége is, ő is. Szeretne mondani neki valamit, hogy ne sírjon, nincs mit tenni, sírással nem lehet már föltámasztani, de nem jön ki hang a torkán. Úgyhogy néha elmorzsol egy-egy könnycseppet, miután félretolja az asszonyt, szó nélkül elindul a hálószoba felé, magára csukja az ajtót, és miután befekszik az ágyba, rázni kezdi a zokogás.

Milyen fura rendszáma van ennek a Toyotának, gondolta, miközben fejbőlintással viszonzta a földszinten lakó asszony üdvözlését. P mint Péter, a fia neve, L mint Laura, a lánya neve, és ha összeadja a három számot, az pont tizennyolc, május tizennyolcadikán volt a balesete. Az az E fölösleges benne, de minden nem stimmelhet.

Kamaszkorában is szerette böngészni az autók rendszámát. Akkor is neveket képzelt a betűk mögé, többnyire kedvenc futballistái nevét. Ez jutott eszébe, ahogy próbálta elterelni a gondolatait. Az járt a fejében, vajon mi lenne vele, ha nem kellene a lánya esküvőjére gyűjteni. Szegény lány, mióta az öccse meghalt, úgy érzi, mintha a pusztá létezése is igazságtalanság volna. Látszik minden mozdulatán. Ráadásul az anyja még érezteti is vele, neheztel rá, mintha neki nem lenne

joga élni a saját életét, mintha vele együtt kellene szenvednie, amiért az öccse halt meg, és nem ő.

A lányára gondolva a férfinak elszorult a szíve. Szegény! Mintha bármiről is ő tehetne! Az elmúlt három hónap alatt számtalanszor megkísérelte, hogy az édesanyjával elbeszélgessen az életéről, az öccse haláláról, de a felesége a síráson és a néma vádon kívül semmire se hajlandó. Pedig hát, csak jobban megértenék egymást ők ketten, anya és lánya. Ő csak annyit tudott mondani neki, ne félj lányom, akármi lesz is, megtartjuk a lakodalmat, összeszedem rá a pénzt, emiatt ne fájjon a fejed. Láta, hogy a lánya szeme hálásan fölcsillan, de rögtön utána el is komorodik, mintha erre a kis örömrre se volna joga. Három hónapja a bánat az egyetlen érzelem, csak annak van létjogosultsága ebben a házban, gondolta magában a férfi. Annyira szerette volna elmondani valakinek, de kinek. Rosszul tette, hogy Nissanos párnak is elkezdte.

Fölállt, nyújtózott, megint a tűzjelző berendezésnél babrált, és arra gondolt, ha itt egyszer tényleg tűz ütne ki, akkor az maga lenne a pokol. A három szint tele kocsival, az a rengeteg üzemanyag, ha lángra kapna, menthetetlenül elégne minden odalent. Lehet, hogy föl is robbanna, a robbanás pedig levegőbe repítené a házat is. Ki menne le abba a katlanba, ha egyszer már az alsó szint is ég? Mert itt az elsón még hagyján, innen ki lehet menekülni, de ha tűz van, a liftet sem lehet használni. A tűzlépcső meg! Sokan nem is tudják, merre van. Ha lent rekednének, zavarodottságukban azt sem tudnák, merre szaladjanak.

Visszaült. Maga elé húzta az újságot. Vajon hol járhatnak azzal a Nissannal? Húszévesek. Ilyen fiatalon összeházasodni! Nem túl gyakori jelenség manapság. Nem nyitotta ki az újságot, dobolni kezdett a jobb keze négy ujjával, időnként a hüvelykujjával pendített rá egy basszust, miközben elképzelte, hogy a fiatal pár nyitott tetővel halad át éppen a völgyhídon, és a Balaton felé tart. Vagy talán most lépik át a határt, és indulnak a tenger felé. Szabadság és élet van abban az autóban. Élet. Mielőtt ők harminc éve összeházasodtak, mindig lehúzott ablakkal mentek a Balaton felé. Négy-öt autóval is egyszerre, fiatal baráti társaság. Élvezte a felesége, hogy arcába tapad a haja. Ő is összefogta hátul, nehogy a szemébe fújja a szél, mert vezetés közben veszélyes lehet.

Saját magukat látta a fiatal párban, amikor húszévesen összeházasodtak. Annyi idősen, ahogy három hónappal ezelőtt meghalt a fia, és

ahány éves most ez a Nissanos fiatalember. Talán Vince a neve, de az is lehet, hogy téved. Mostanában nem bánik túl jól a nevekkel. A fiatalasszonyt meg talán Orsolyának hívják. Orsi. Ezt hallotta már. Micsoda jelentéktelen dolgokon töri a fejét idelent, nyitotta ki az újságot, miközben a világ tele van eseménnyel. Nagy horderejű, fontos eseményekkel. Földrengés pusztított Jáva szigetén, meghalt hatezer ember. És abból a hatezerből egy is mennyire fájhatott valakinek. Vagy talán nem is fájt. Azt mondják, csak Európában fáj ennyire a halál. A nyugati civilizációban. Odaát Mexikóban már nem. Ott tort ülnek, vigadnak a sírokon, ha eljön a Halottak Napja. Autóbaleset a hatos úton, négy fiatal életét vesztette. Húsz évet sem éltek. Mind a négyen húsz alattiak még. Ezeknek még annyi se jutott, mint a fiannak. Milyen igazságtalan a sors.

Nem tudta, mihez kezdjen. Ránézett az órájára. Alig telt el néhány óra a munkaidőből. Ha elkezdi nézegetni az időt, az sose vezet jóra. Az utóbbi napokban észrevette, hogy türelmetlen. Mindenféle örült gondolatai támadnak. Mintha elvesztené uralmát felettük. Mintha nem is ő, hanem valaki más gondolkodna benne. Hol járhatnak a Nissanal. Most mennek neki egy villanyoszlopnak. Nem. Előzés közben lesodorja őket egy kamion az úttestről. Vagy ők előznek, és áttérnek a szembejövő sávba. Hastífuszt kap az asszony. Meghal. Lázás lesz, a férje ápolja. Nem. Nem jutnak el odáig.

Alig tudta elhessegetni a gondolatait. Jó lenne valamit csinálni. Valami látványosat. Fel kellene gyújtani a szemeteskukát, és megnézni, mit csinál a füstérzékelő. Lángba borítani a garázst. Nem bírom tovább. Holnap elmegyek szabadságra.

Nem akart semerre nézni. Behunyt szemmel is csak egymásnak ütköző autókat látott. Most fogok megzavarodni, gondolta, pedig már eddig is megzavarodhattam volna. Micsoda hülye gondolat.

Most végre kibújok magamból. Mint a bábból a rovar. Most végre önmagam leszek, és nem az, akit mások szeretnének, hogy legyenek. Elalszom szolgálat közben. Lehet, hogy már el is aludtam, és ezt az egészet csak álmodtam. A Suzukissal, a kukagondolattal, mindennel együtt. Piros lovon is vágta az utat. A piros Nissan után. Álljatok meg.

Álljatok meg. Csinálnom kell egy másik fiút a fiam helyett. Akkorára nőtt a farkam, mint egy minaret. Rátűzöm a végére a Nissanos húszéves asszonyát, és végighurcolom rajta a városon. Ha ebből nem lesz fiam, akkor semmiből.

Az éjjeliőr nyújtózott egyet, megrázta a fejét, és kezét a veséjén tartva elindult, hogy kimegy az utcára, és kiszellőzteti a fejét. Éjfél volt. A fele eltelt a munkaidőből. A garázs sorompója leengedve, a biztonsági lámpa felkapcsolva. A járdára lépve elindult szokásos sétájára. Az épület hosszában lefelé. Aztán visszafordult. Megint lefelé. És vissza. Hátralépett a kezét, és ment, lehajtott fejjel, mint aki erősen gondolkodik. Pedig nem gondolt semmire, csak rózta a métereket, számolta a lépéseit, hátha sikerül azonos távon többet megtennie. Mert akkor végre valami más lesz. De nem sikerült. Még kevesebbet számolt össze, mint tegnap vagy tegnapelőtt. Hiába.

A Nissanos fiatalokra gondolt. Nem haltak meg, semmi bajuk, bekanyarodnak a szállodájuk elé a piros Nissanal, fölmennek a szobájukba, és teszik, amit a fiatal házasságok ilyenkor tennének. Még nem veszekednek, szép reményekkel néznek a jövő elé. Hogy lesz majd gyerekük, egy fiú és egy lány, a fiú lesz az idősebb, de ha a lány, az se baj. Nem gondolkodnak még azon, hogy mi lesz majd, ha tizenkilenc éves korában elüti az autó a lányt, a fiú meghal egy motorbalesetben, a lány tizennyolc évesen férjhez megy, új kommunát alapít, közösségben élnek, kirekesztve a világot, minden közös lesz, férfi, nő, gyerek, állat, növény és tárgy. Vagy a fiú heroinista lesz. Semmi ilyesmin nem törnek még a fejüket. Boldogok.

Az éjjeliőr ránéz az órájára. Egy órát mutat. Még nem indult el a fekete Volkswagen azzal a négy álarcos férfival, akik majd a mélygarázsszal szemközti bankfiókba törnek be hajnali két óra tíz perckor. Mivel az éjjeliőr fölmege a zajra, a kint maradó negyedik álarcos gondolkodás nélkül rálő majd a hangtompítós fegyverével. A férfi utána még él egy darabig, még föl tudja fogni, hogy ő most mindjárt meghal. Magában még nyugtázza, hogy a biztosító juttatásából meg az utolsó havi fizetéséből futja majd a lánya esküvőjére. A Nissanos fiatalok pedig, miután hazajönnek bécsi útjukról, csodálkozva néznek egymásra a mélygarázs fülkéje előtt, nahát, új éjjeliőrünk van. Nem is baj, jegyzi meg félhangosan a lány. Mindig olyan furán nézett rám az a másik.

Endrey-Nagy Ágoston

ami fehér

eljöttek a hóladak dús tollukban csillagok melegével
amikor a föld megfagy kivirágzik az ég
mondták kardfogú nagymamáink

monolit leszek anyám
a napfordulókon bekennek vérrel
érezzen emberízt az űr
és küldje le a hóladakat kegyelmesen
vegyél a tiszafából és ne érezz fájdalmat

*

elém hozták a lányt
akit halálnak szólított a fenyes
végtelenül unottan nézett rám

elvonultam az erdőbe egy hétre
gyomorsav buzgott fel a torkomba
mint a fák nedvei tavasszal
nem szóltak hozzám hiába vártam

a hóladak eltűntek
a fagyott tetemek kiolvadtak
ideje visszatérnem anyám
a szemhéjamat vastagon bevonta
a szikkadt gyanta
úgy elmesélném miket láttam
de nem találnék haza
végül is jó itt
a bomlószagot idehozza a tavaszi szél

sötét van mint a ludak szívében

a mellébeszélés éghajlata

rénszarvasok ösvényei homlokomon
zuzmón taposva közeledik az éjszaka
felmélném a lehetséges menekülőutakat
de törpefenyők kúsznak a liget sétányaira
a murvát mozdulatlan egerekkel
szórja tele a szembenézés

kevés szóval tudod kifejezni a hulladékot
annál többel a kéket mindez csupán illúzió
nem lankadhat éberségem az alapszókincs hiányaitól
gleccserszürkének mondd a telefonom
csak hallgatsz ha a gejírturizmusról kérdezek
jól kezeled a kérdéses helyzeteket

Irodalom

ENDREY-NAGY ÁGOSTON (Mór, 2002) az ELTE BTK magyar szakos hallgatója. Málik Roland-díjas, a F fiatal Írók Szövetsége és a Starbucks közös pályázatának első helyezettje. Verseit többek között a *Műút*, a *Helikon*, a *Hévíz* és a *Tiszatáj* közölte.

az utadba kerülő dögöket az avarba rugdalod
a körforgás szempontjából hasznos
a körforgás és a kegyelet összeegyeztethető

megállsz letörlőd tornacipőd
aurora borealis a fantázianeve mondd
exkluzív colorway újrahasznosított gumitalp
neonzöld fenntarthatóság szavaidból kifújja
a hangszínt az állandó szél

felhúszom a kabátom cipzárját
minden látszat ellenére távol
a tundrától is fel kell készülni
a több hónapnyi sötétségre

vannak hegyek

felavattak a rénpásztorok
és mint egy tajgai népdalban
békének kellett volna költöznie belém
ehelyett tágra nyíltak szemeim befogadtam a tiltottat
az embertelen nem volt többé táj
csak az alakok különváló zszibongásai

vannak hegyek amik éónok óta tudnak
a lábuktól fakadó két ágról a láthatóról és a látottról
hósapkáik alól ellátnak addig az időben
ahol ezek metszik egymást eleinte alkalmanként
később cikázó összevisszaságban
mint hallucináló hermelinek nyomrajza a hóban
végül egybefolynak egyszer

bent tartott lélegzet ez a vidék
földbe gyökerezett lábam nem járhatom be
egyetlen pontból figyelem suta érzékeimmal
a hegyek ormótlan fenségével nyugtatom magam
pedig azért sóhajtják le hozzánk a telet
mert nem békélnék meg mozgásképtelenségükkel
vannak hegyek
beláthatatlanul messze tőlünk

Irlanda Kristóf

Hozzáállás kérdése

Nincs semmi, amihez ne lehetne komolytalanul állni. Apám képes volt mindent elbagatellizálni. Időnként egy pillanatra megengedte, hogy elérékenyítse mimikáit, de aztán rögvest rajtakapta magát és nevetni kezdett. Legyintett és valami olyasmit mondott, hogy hülyeség vagy baromság. Ha horror film ment a tévében, még az ijesztő rész előtt felállt és kacarászva kiment a konyhába, mint akinek ugyanaz a véleménye minderről, mint ami a romantikus jelenetekről is, baromság. Láttam, hogy fél, jobban mondva, tudtam, és csak azért ment ki a konyhából, hogy arcزدülései véletlenül se cselekedjenek akaratával ellentétesen. Sosem mutatott komoly érzelmeket, így nem is lehetett vele beszélgetni semmiről, aminek súlya lett volna. Egyszer megkérdeztem, hogy fél-e valamitől, de ő csak legyintett és mélyet szívott a cigarettájából. A füst kíséretében kiprűszkölt valamit a nyelve hegyéről, ami már jó ideje lehetett odaragadva, de annak sem vettem sok hasznát. Valami olyasmi lehetett, hogy ő, félni, ugyan. Egyszer láttam, amint kirohan a pincéből, mert denevért látott. Sose vallotta be, hogy retteg tőlük. Nem értettem, minek jár annyit a pincébe. Oda húzódott vissza. Farigcsált, szerelt ezt azt, semmit nem használt abból, amit odalent csinált. Kész dologgal nem láttam feljönni. Olyan tárgyakat javítgatott, szépítgetett, amiket még fiatalkorában vett vagy szerzett valahonnan, de sosem készültek el, sosem voltak eléggé megjavítva. Nem értett az elkezdéshez, ahogy a befejezéshez sem. A folytatás volt a módszere, ahhoz értett igazán. Állandóan anekdotázott. A történetei is olyanok voltak, mint a pincében tákolt dolgai. Valahonnan régről megmaradtak félkészeken, ő meg belecsapott a közepébe és jóval a vége előtt elharapta mindet. Egyszer megkérdeztem, miért így mesél, mire rávágta, hogy mindennek a közepe a legjobb. A kenyérnek se esszük a szélét. Azt tudom, hogy a rossz fogakat és az ízületi problémákat tőle öröklöttem. De, vajon a hozzáállás is öröklődik? Azért nem tudok normális életet kezdeni, mert a gének által arra vagyok programozva, hogy képtelen legyek elkezdni bármit is? Mi öröklődhet még? Humor, komolytalanság? Itt állok a kiüresedett város kiüresedett főterén, a hangyákat nézem, ahogy egyenes sort tartva masíroznak rejtekhegyükre. Ők is folytatnak valamit az utcák alatti rejtett járatokban. Állítólag a testük százszorosát

is képesek felemelni. Ha létezik külön, hangyáknak kialakított pokol, az egészen biztosan egy olyan hely, ahol tele van minden morzsával, de olyan morzsákkal, amik bonthatatlanok, és a hangyák testének százegyszeresét teszik ki. Miért gondolok ilyen marhaságra, hogy jut ilyen az eszembe? Épeszű ember nem áll le azon töprengeni, hogy milyen pokla lesz a hangyáknak. És, egyébként is, hogy lyukadtam ki itt? Nem apámmal kezdtem? Úgy tűnik én a folytatáshoz és az egyben tartáshoz nem értek. Rágyújtok és az a szag csapja meg az orrom, ami apám történeteit is kísérte. A dobozon az áll, hogy a dohányzás halálos tüdőrákot okozhat. Ezek szerint létezik nem halálos tüdőrák is. Jó tudni, most már nyugodt szívvel folytatom a bagózást. Azt hiszik, ezekkel majd elriasztják a fiatalokat, mintha nem mind a halálizgalom miatt gyűjtaná meg az elsőt. Mi érdekes lenne a sziklamászásban, ha tudnánk, hogy

Irodalom 13

IRLANDA KRISTÓF (1996). Miskolcon született, a Miskolci Egyetem magyar-étika tanárszakos hallgatója. Írásait, többek között, az *Eső* folyóirat, a *Litera* irodalmi portál, a *Spanyolnyátha* és a *Képmás* közölte.

semmi veszélyeset nem tartogat. A sziklamászás halálos esést okozhat. A mászás örömeért mászunk, amit a zuhanás lehetősége tart életben. Halál. Ez valami olyan dolog, amivel nem kéne foglalkoznunk addig, amíg élünk, utána meg már úgy is mindegy. Apám egyszer azt mondta, a halál egy olyan vicc, amit senki nem ért, és mire megértjük, már túl késő lesz, hogy ne vessünk is rajta. Talán ez volt a legkomolyabb mondat, ami elhagyta a száját. Tőle öröklöttem az üldögélési kényszeremet is. Akárhova tartok, félúton biztos leülök egy park padjára vagy egy tér szökőkútjának peremére és csak nézelődök. Mozdulatlan állapotban jobban szemügyre vehetőek a mozdulatok. Olyan dolgokat vesz így észre az ember, amit egyébként járás közben sosem látna meg. Példának okáért, a levelek zizegő motozását, ahogy a széllal bliccelnek, hogy visszajussanak a fák ágaira. Egyszer

Ha létezik külön, hangyáknak kialakított pokol, az egészen biztosan egy olyan hely, ahol tele van minden morzsával, de olyan morzsákkal, amik bonthatatlanok, és a hangyák testének százegyszeresét teszik ki.

14

csak felnézek és meglátom, hogy az előttem álló épület homlokzatára vízköpőket faragtak. Biztos nem most tették oda őket. Harminc éve járom ezt a várost és még egyszer sem láttam a kifaragott szobrokat az épületek tetején. Nincs senki, akinek elmondhatnám, pedig, szinte biztos vagyok benne, hogy a város nagyobb része nem is tud erről a csodáról. Pedig, biztos azért tették oda fentre, hogy jól láthatóvá tegyék. Nem vették figyelembe azt a tényt, hogy a távoli dolgok, az érdeklődésünktől is távol esnek, a túl közeli, pedig mindig kivehetetlenül elhomályosodnak. Nehéz megtalálni, belőni a közepet. Kikérhették volna apám véleményét, ő nagyon értett a közepekhez. Hiányoznak az emberek. Hiányzik, hogy utálkozva ítélkezzek felettük, hogy magamban kigúnyoljam lassú, tesze-tosza lépteiket. Sosem kéregettem. Valahogy, mindig is azt gondoltam, hogy, ha valaki pénzt ad, azzal támogatja a hajléktalanságomat, miközben, pont, hogy megszüntetni kéne azt. Persze nem úgy, hogy megtiltjuk az utcán való létezését. Furcsa ösztöne az embernek, hogy a megoldásokat a tiltásokban látja. Ahelyett, hogy az őszinteségre törekednének, betiltják az álhíreket, ahelyett, hogy az elfogadásról kommunikálnának, ellehetetlenítik a transzmeműek életét, ahelyett, hogy tesztelnének, nem engednek senkit az utcára. Engedik, hogy lopj, de betiltják az adakozást. Mostanában a megszokottnál is jobban felhúz, ami ebben a szennyekkel tarkított országban történik. Legyek vagyunk egy szarkupacon és arról vitázunk, hogy melyikünk büfög illatosabbat. Mindeközben, persze szépen meg kell válogatni a szavainkat, nem mondhatunk ki bármit csak úgy, ahogy éppen

gondolunk. A gondolatok három szűrőn mennek keresztül, mire szavakká válnak. Az első a józanész szűrője, a második a lecsapódások szűrője, a harmadik a nyelv. Kövessük végig ezt a folyamatot egy példán keresztül. Amikor valamiről azt gondoljuk, hogy elbaszott egy helyzet, akkor ezt nyilván nem mondjuk ki, mert fekete pont jár érte vagy strigula, minden esetre nekünk fog fájni jobban, nem annak, aki miatt a helyzet elbaszott. Szóval az első szűrőhöz érve a gondolatunkból az lesz, hogy mocsokszar, ezt követően történik a lecsapódás, minek következtében a mocsokszar, rosszá sűrűsödik, majd pedig a nyelv szűrője mindennek porszemnyi részét hagyja csak átengedni magán, míg nem az elbaszott, egy szintiszta formát kapva, kellemetlenné alakul át. Mindezt egy másodperc törtrésze alatt. Szívesen kivenném az emberek fejéből ezt a szűrőt és összezárnám őket. Az egyik kihasználatlan stadiont a sok közül, mondjuk használhatnánk erre. Az emberek általában kerülik a politizálást. Fogalmam sincs, miért. Talán ezt is örököltük valahonnan. Sosem értettem, hogy lehet ezt kerülni és, hogy kérhetnek művészeket és közszereplőket arra, hogy kerüljék. A politika az életünk szerves része. Mintha azt kérnék tőlünk, hogy kérlek, a felvétel erejéig ne nagyon vegyél levegőt. Kapjátok be, nyúlverű beszari negligáló senkik. Modort és eleganciát vártok el egy szeméttelepen? Ne foglalkozzunk a szarral, amit a torkunkon nyomtok le? Bocs, épp nem kapok tőle levegőt, ha nem baj két kis cafatka kiköhögése között, azért megejténék róla egy-két szót, csak ha nem bántalak meg vele. És nem, nem azt fogom mondani, hogy a gyámod, némi pénzért cserébe örömet szerzett idegeneknek, hanem azt, hogy a kurva anyád. És nem fogok bocsánatot kérni azért, mert ezt hoztad ki egy, egyébként végtelenül türelmes emberből. A végtelen türelmet is apámtól örököltem. Azt hinné az ember, hogy a végtelen türelem azt jelenti, hogy sosem léphetik át, aztán idővel rájön, hogy az idegfeszítő viselkedésformák és megnyilvánulások a végtelennél is messzebbre nyúlnak. Le kell nyugodni. Kár, hogy a bagatellizálást nem örököltem. Ehelyett egyedül ülök a padon, nézem, ahogy a leveleket leszállítja egy ellentétes irányú légörvény és arra gondolok, hogy apám tévedett. Nincs semmi ezen a világon, amit ne kéne komolyan venni.

Amikor a költöző madarak visszatértek valaki tapsolt és ágak nyíltak az apró karmok alatt. Ezt mondtam háromnapos önkívületem utolsó perceiben arra a kérdésre, hogy miként képzelem el az ősrobbanást. A fickó értetlenkedve nézett, legyintett. Azt mondta túlságosan részeg vagyok, hogy értelmezhető mondatokat alkossak, de aztán felszállt - mint völgyek mélyéről a köd - agyamban a homály, és továbbra is józannak találtam a gondolatot. Ha az ember sokáig csinál valamit, az ott hagyja kéznyomát rajta akkor is, ha már nem teszi. Így, hogy meglehetősen sokat ittam az elmúlt időszakban, talán józan gondolataim is megrészesülve ténferegnek a barázdáim között. Nem tudom. De egyszer vége lesz ennek is. Semmi nem tart örökké. Apám mondta ezt a templomban, esküvője napján. Rá egy hónapra elváltak. Talán, ha nem mondja, soha nem történt volna meg. Ma a teremtés gondolatával ébredtem. Azt mondják, egyszer csak bum és itt lett ez a katyvasz, amiben lassan mi magunk is feloldódtunk. Nem tudom. Kevés dolgot tudok biztosan. De, hogy „egyszer csak” jelleggel történt volna meg, kétlem. Ugy képzelem, hogy volt egy hatalmas homokozó, aminek a közepén ült egy kisgyerek. Várat és más formákat kezdett gyúrni, de jóval a tényleges megformálás előtt már kigondolta, tervet készített hozzá. Aztán, amikor már készen állt egy-egy bástya, és elég mélyre ásott, hangyák jelentek meg és népesítették be a homokbuckákat. A homokvár egyszer csak elkészül, de homok és a gyerek mindvégig ott volt. Emlékszem óvodás koromban el akartunk jutni a városig egy földalatti vájatot ásva. Harminc centiméterig jutottunk, aztán elértünk valamilyen szürkés, áthatolhatatlan anyagig és feladtuk. Eldobtuk a kislapátot és bementünk a napi adag tejbegrízért. Azt a gyereket nem állította meg a szürke anyag és tejbegrízért sem rohant az óvónikhez. De, úgy gondolom, még mindig ott ül, kiszáradt dörzspapír lett a tenyere a homoktól és csipkedik a hangyák, ő meg nem csap le egyet sem. Végtelen a türelme. Egyre több és több hangya jelent meg és elkezdtek homokszemeket görgetni. Egyre nagyobb lett a labda és elkezdett formát ölteni. A gyerekek könnyen megunják a játékot. De ez a kissrác évmilliókon keresztül csak ült és nézte, ahogy kiveszik a munkát a kezéből. Aztán egyszer csak felállt, ledobta kislapátját és kiszállt

a homokozóból. A hangyák meg csak építettek, ahogy jónak látták. A gyerek nézte egy ideig, aztán elfeküdt a formákon és angyalkát kezdett rajzolni testével a homokba, mígnem teljesen bele nem ásta magát. Orrhegye sem lógott ki. A hangyák újra megjelentek és ásni kezdtek. Nem volt, aki megőrizte volna a gyermek történetét és senki nem látta ezek után. Aztán az óvoda kapujánál egy markoló állt meg. Pályázatot nyert a falu. A pályázat elnyeréséhez nem kellett tenni mást, mint a megfelelő sorba, a megfelelő gerinchiánnyal állni. Mosolyogni, köszönni illedelmesen. A markoló beparkolt a homokozó elé, a hangyák ebből mit se láttak. Hatalmas lapátját leengedte és kitérta a homokozót a helyéről. Elvitte a falu másik végébe és kiszórta a szeméttelen, mert tele volt már törött játékokkal. Az üres medencét feltöltötték friss, hangyátlan, gyerektelen homokkal. A szemétdombról meg máig hallani a kacagást. Vége lesz egyszer ennek is. Régebben tanmeséket akartam írni, most meg undorodom a didaktikus mondatoktól, mégis azokat firkálok mindenhová. Ezt a feljegyzést majd bedobom az óvoda postaládájába. A gyerekek még nem tudnak olvasni, de majd az óvónő behívja őket a homokozóból és uzsonnájuk után felolvassa nekik. Az óvoda csendes, ellátok a homokozóig. Egy gyerek ül, lapáttal a kezében, biztos a városba akar megszökni vagy homokvárat épít, esetleg magát ássa be, hogy ne keljen tejbegríz ennie és hallgatnia az óvónők tanmeséit. Odaköszönök neki, de fülét se mozdítja. Bemászok a kapun, mert zárva tartják a fertőzésveszély miatt. Odasétálok a fiúhoz, aki az üres mederben ül, kapargatja a betont és mosolyog, mint aki haladhat akárhová is. Rám néz bolygókéek szemével és motyogni kezd. Egyszer úgy is átjutok a szürkén. Bújócskázunk a bátyámmal, már mindenhol kerestem, itt kell lennie alatta. Biztos, hogy megtalálom. Most meg vagy, most meg. Szegény kis fickó, eltörik kezében a lapát és körmével folytatja az alapzat kaparását. Egy óvónő kiált ki az ablakon: vége a játékidőnek, gyere be most azonnal.

Vége lesz mindennek. De nem egyszer csak, hanem szépen lassan, őrijító folytonosságot színelve. A gyerek feláll és bemegy. Nem köszön. A medence aljának repedéséből egy hangya bukkan fel, kis homokszemet görget maga előtt.

Láng Orsolya

Damiel és Cassiel

Itt maradtam két kalapos férfival,
akikre ráhagytál. Akiket rámhagytál?
Önkéntelen gondoskodás a menekülő részéről.
Alá volt már aknázva itt minden.
Az egyik azóta elkezdett verseket írni.
A másik már nem akar meghalni.
Néha megsimogatom a fejüket,
mert szomorkodnak.
Voltaképpen jól elvagyunk.
Közben kitört a háború,
és ez már nem csak egy idióma.
Rakéták és menekülő civilek.
A felelős férfiak rebbenetlen szemmel
szavatolnak a békéért, miközben
csorog a szemükből a könny.
Dehát ezt óvóhelyedről te is láthatod.
Remélem, erősödsz.

A jel

Rövid időn belül már másodszor
szólítják ugyanúgy másképp.
Mintha összetévesztenék valakivel.
Pedig sem az a narkós, aki egy
maga után vonszolt foteltől várt
gyors anyagi segítséget,
sem a szálloda portása nem tudhatta
a magában ismételt nevet.
És mégis.
„Nem, nem én vagyok.”
„Nem, nem én vagyok.”
A harmadiknál vajon megszólal a kakas?
Legyőzheti valami, amiben hisz?
Pénzt ad drogra, ottfelejt
a pulton a szobakulcsot.
Felismeri, hogy egy név hordozza,
amelynek betűiből kirakható a szó:
szeret. Elfogadja, hogy ez
átírja addigi körvonalait.

 Irodalom

LÁNG ORSOLYA költő,
író, vizuális művész, 1987-
ben született Szatmárné-
metiben, jelenleg Buda-
pesten él.

A hangyáknak

Emberek, nem hangyák vagyunk.
Életünket nem bolygatja meg egy
nyitva hagyott mézesbödön. Nem a
mértékletesség és nem a mohóság hiánya,
nem a józanság szava az, ami megóv.
Ebben nem különbözünk az aprók rajától:
mohóvá tesz a jóbakóstolás.
Csakhogy nincs egyszerre annyi jó körülünk,
hogy partot veszelve belevesszünk végül.
Az izetlenség szigetei itt-ott
rendelkezésünkre állnak megpihenni,
kifújhatjuk magunk, és új erőre
kaphatunk e színtelen szirteken.
Ha belefeledkezéseinknek volna sűrűsége,
szűrhetné szemcséink undorodva másnap
egy nagy élősdi, ki tiszta mézre vágyik.

Virágok

Fel-felkapják izgatott fejük.
Különben ki se látszanak.
Ahogy a csüggedés rajtuk üt,
kipergetik magvaik.
Dehát a mag: folytatás!

Csillog – hiába tapasztja le –
csillog. A másik pedig
egyre ügyesebb: már nem
sodródik ki, még lendületből
visszakapaszkodik.

De szépek,
nézd. Nézd:
hogy kínlódnak!

Megfejtések

Beúszni a három toronyig azt jelenti:
eltávolodni a parttól annyira,
hogy visszatekintve előtűnjön
a domb fölött a csillag, a kakas és a kereszt.
Gyönyörködünk az arányokban,
kis örvényeket képezve testünk körül
a jelek együttállásában gyönyörködünk,
mintha vízszinttel együtt emelkedő
bolyák volnánk, és egyszerre egy
háromszögelést végző teodolit,
és ha nem háton úszunk visszafelé,
mert gerincünk bírja még az ívet,
láthatjuk elmerülni is
a falu egét tartó cölöpöket.

Maradni még egy napot azt jelenti:
értelmet adni a formátlannak.
Lapát hátával döngölni falat,
északi és déli bástyák sarkait,
metszeni kaput, ablakréseket.
A mozdulat beépül, kötőanyagba
néhány bogár. A kéz alá dolgozó kéz
önfeledt. Hátunk mögött a tó hadsereg,
félreérthető délibáb, csillámlik,
mindenképp valami nálunk erősebb.
Elárasztjuk a vizesárkot, pillanatig higgye:
védelmünkre lesz. Erődöt építeni
azt jelenti: maradni még.
A távolról hideg közelről meleg.

Cseh Katalin

A ház

A házban most köpcös csönd az úr,
tesz-vesz a hiány hangtalanul.

Tárva az ablak, titkon benéznek
vértelen vágyak, a csenevészek.

A házban magam is ott vagyok,
végre felsőfokon hallgatok.

Tárva az ablak, rajta ki-beszáll
egy szépen cseperedő kishalál.

A házban az asztal, az ágy, a szék,
s az idő, a lomha, álomszuszék.

Tárva az ablak, marad is tárva,
moccan az éjben, reccsen a szárnya...

Terasz

*„De ami volt, az nem jön vissza többé
soha. Az idő egyirányú utca.”*

Rakovszky Zsuzsa: Egyirányú utca

Napszemüveg mögött titkokat dajkáló szemek,
egy asszony s egy kisfiú a terasz korlátjára könyökölnek,
önfeledten várnak háttal a mulandóságnak,
áttetsző boldogság, cserepesvirágok buja bája,
a látószögön kívül almafa, szőlőindák,
elnyíló bazsarózsák, zümmögő darázs,
lustán nyújtózkodó, testes felhő az égen,
csönd ül a vidéken, falon a gázóra,
mellette kúszónövények sejtelmes árnya...

visszalopózol percnyi végtelenbe,
a tágas, világos, szellős védtelenbe,
név szerint szólítod az ott felejtetteket,
nem felelnek, rendületlenül állnak,
könyökölnek a terasz korlátjára,
idő-terasz tétova karfájára...

CSEH KATALIN (Erdős-
szentgyörgy, 1961) költő,
magyar nyelv- és irodalomtanár.
A BBTE-n szerzett magyar-angol
szakos diplomát, Kolozsváron él és tanít.
Legutóbbi kötete (*Tanerőtlen*, 2019, Koinónia).

Irodalom

Demény Péter

Látvány a retinán

Alig emlékszem egy versére, annak is csak az első két szakaszára. A magyar irodalmi csillagzat bővületében élve azt gondoltam, vannak „nagy” és „kis” költők, és patikamérleglen ki lehet mérni, melyik kategóriába tartozik az egyik, melyikbe a másik. Csak később, sokkal később kezdtem „felvenni” személyes kánonomba Majtényi Eriket, Szép Ernőt, Simonyi Józsefet vagy másokat.

George Topîrceanu is erre a sorsra jutott. Nem volt egy Eminescu, hát mit tehettem volna. Azt is sokkal később tanultam meg, hogy valóban vannak „nagy” költők, amennyiben a hatásukat mérjük, de vannak kis hatású költők, akik mégis írhattak szép verseket. És azt még sokkal később, hogy mennyi személyes vágy, vér, valóság van egy vers olvasásában, illetve abban, aki olvassa.

Esszé

DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a *Látó* szépirodalmi folyóirat esszészerkesztője, 1972-ben született Kolozsváron, jelenleg Bukarestben él.

Mindenesetre nemrég Bukarestbe költöztem, és a mindenféleség, amely ezzel együtt járt, természetesen érzékenyebbé tett bizonyos alkotások iránt. És akkor egy nap hallgatom Tudor Gheorghét a youtube-on, aki hirtelen elkezd mondani egy verset. „Jönnek és mennek az évek, / szállnak a szép hónapok. / Én folyton csak égek és égek, / és mindig menőben vagyok. // Nem tudom, miféle démon / úz mindig és egyre tovább, / mért kell az útba alélnom, / de mindig van egy kis világ.” A fordításom hozzávetőleges, vagy nevezzük inkább átköltésnek, mindenesetre a vers annyira megragadott, hogy rákerestem, és kiderült, Topîrceanu írta. Nagy vers? Hát nem akkora, mint a *Halottak napja Bécsben* vagy a *Hogy elérjek a nap-sütötte sávig*, nem is akkora, mint az *Üvöltés*, de az összes bánatom, lelkifurdalásom, szégyenem és örömöm benne van.

Ez az irodalom csodája. Ugyan kit érdekelnek egy nő gyötrelmei, aki megcsalja a férjét? Az *Anna Karenina* mégis a világ egyik legcsodálatosabb regénye, számtalanszor megfilmesítették, tehát bizonyára sokakat érdekel, holott senki nem tudja, kicsoda ő, senki nem találkozott vele az Auchanban, senkinek a gyermekét nem tanította.

Aki ezt nem látja be, az ne olvasson irodalmat, tisztára kár lesz belé. Mint ahogy abba a hölgybe is kár volt, aki azt mondta, ő bizony unta a *Bűn és bűnhődés*t, és nem értette, Raszkolnyikov miért nem áll elő a vallomásával, aztán lapozzunk.

Aki elfogadja az irodalmi szerződést, annak be kell tartania a feltételeit. Nem lehet elsietni a dolgot, s nem lehet azt mondani például, hogy én úgysem laktam végig Bukarestet, mi közöm nekem mindahhoz, amit ez a vers felsorol, a lakókkal sem találkoztam soha, és különben is, én egy örök otthonra vágyom. Ez igaz lehet, de az is igaz, hogy ötvenévesen újabb otthont próbálok teremteni, és eddig meglehetősen nyugtalanul viselkedtem. Éppen úgy, mint a vers beszélője, aki egyszerűen továbbáll, mihelyt megunja azt a helyet, ahol addig lakott.

Topîrceanu nagyon finoman jelzi, hogy talán nő, azaz szerelem vagy ragaszkodás lehet a dologban – a román eredeti megszólítottja egy „nagysága” –, mégis jóval kevésbé vallomásos, mint én. Vallomása pusztán arra szorítkozik, hogy ő nem lehet meg sokáig egy helyen, valami úzi és hajtja, ő „menő albérlő”, aki nem ül meg évekig egy albérletben.

Milyen különös jelenség ez, a lakásoknak, hónapos szobáknak ez a Don Juanja! A versben egy arcképcsarnok is van az utcák listája mellett, az öregúrral, aki egy színésszel meg egy macskával lakik, a hölgygel, akinek sok a látogatója, az úrral, aki a Vallásügyi Minisztériumban dolgozik, és piperkőc, a nyugalmazott levéltárossal, akinek gyönyörű a lánya, ő viszont irtóztatóan horkol éjszaka. Mennyi élet egyetlen versben, mennyi illat és szag, szín és álom! A költő könnyedén festi fel mindazt, amit lát – míg Kosztolányi vagy Weöres éber álmában vagy a képzeletében rajzolja fel az alakokat, addig Topîrceanu a tapasztalataiból.

Persze ez is eléggé kategorikus osztályozás. Ugyan mi a költő számára az „álom”, és mi a „valóság”? Ha akarom, Topîrceanu verse éppúgy ars poetica, mint a *Hajnali részegség*, hiszen amit valaha látott és tapasztalt, azt versbe írja, rímbe formálja (és ő az egyik legkönnyebb csuklójú román költő), s ezek a játékos-játszi rímek tulajdonképpen a fájdalomról beszélnek: hogy múlt el minden, hogy múltam el én magam, pusztán azért, mert mentem tovább. És nemcsak ars poetica, hanem álom is (a versnek van egy éjszakai fényben remegő hangulata), vagyis valóság, hiszen olvasuk, és ezáltal megjelenik.

Ilyenkor érzem, mennyire szubjektív azt mondani, hogy Ady „szimbolikus”, Kassák „expresszionista”, Szilágyi Domokos pedig „avantgárd” – mindannyian költők voltak, azzal a látással megáldva-megverve, amely megőrzi a retinán a látványt, és nem nyugszik, amíg vers nem lesz belőle.

És hogy Topîrceanu nagy költő-e? Természetesen. Életem egyik szép és nehéz pillanatában segített. Több is, mint költő. Mint a nagy költők egytől egyik.

Mi lesz, ha Fantasy és Sci-fi egymásba szeret? Mi ez a furcsa érzés, hogy minden totál mégsoha, ugyanakkor időtlenül ismerős? Napokig tartó szeretkezés után egy puszi csodája. Eszter és Zsolt most is íródo szerelmi blogja ez a kötet, egy öröklét-kérdés minden poszt. (Selyem Zsuzsa ajánlójá)

A Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásáron keressék a Holnap Könyvek kiadó újdonságait a Garabonzia kiadó standjánál.

Nem a problémák takargatása a megoldás, sem az, hogy elheverünk, és nem érdekel semmi, hanem épp ellenkezőleg. Ahogy Liviu Antonesei író társam frappánsan fogalmazta: „döntéseink alakítják az életünket”. Ezzel el is mondtunk mindent! (Orlando Balaş)

Zuh Deodáth

Tudom, hogy mit mondasz¹

Az idén huszonhat éves *Élesdi művésztelep*² a téma, illetve az itt kiállító művészek ünneplése. Nem könnyű dolog, hiszen mint minden, az alkotás helyéhez kötődő anyagból lehetetlen tematikusan válogatni. Megvan a veszélye a grátisz általánosításnak. Itt most mégis van olyan gondolat, amely egységet teremt.

Bevezetőnek két dolgot szeretnék röviden elmondani, semmivel sem többet. Az egyik a Művésztelep recepciójából indul ki, és fűz ehhez egy kritikai megjegyzést. A másik pedig párhuzamot von a kiállító társaság és a kiállítóhely státusza között, illetve kitér az aktuális térhasználat lehetséges pozitív következményeire.

1. Először is arról, amit nem most mondok először. Amikor a 2021-es tárlatról írtam, vagyis arról, amelynek a recepciója kapcsán én is bekerül-

Night wiewweb, 166 × 205 cm, akril és akvarell, vászon, 2022

 Galéria

ZUH DEODÁTH (1982, Nagyszalonta), filozófia- és esztörténész, az egri Eszterházy Károly Katolikus Egyetem docense.

tem ezeknek a fura és szeretetteljes embereknek a körébe, átnéztem a legutóbbi, a régi Moszkva kultúrkocsmában, vagyis az egykori Sonnenfeld-nyomdaépületben berendezett 2014-es kiállításról írottakat. Próbáltam ugyanakkor ezt összevetni azokkal a narratívákkal, amelyeket a kilencvenes évek óta ezekről a művészberekről forgalmaztak. Elkezdett nagyon zavarni az, amit ott találtam. Vagyis az, hogy itt mintha valami „határjárókról”, „zónalakókról”, bizonytalan identitású emberekről lenne szó, akik elvonulnak attól a világtól, amely azért nem vesz róluk tudomást, mert azok a Tiszántúl és Belső-Erdély közötti útvonalon, vala-

Mátyási Péter: *still death*, Still death purhab, elszáradt növény, 2021–2022

¹ A „*Štii cse zic*” című kiállítás kurátori megnyitó-beszédének szerkesztett szövege. Elhangzott 2022. október 22-én Nagyváradon, az egykori Park szállóban.

² A továbbiakban: *Művésztelep*.

hol a tranzit-területen folyton saját átmenetiségüket tematizálják. Meg kell mondanom, hogy én ezt a gondolatot nem tartom nagyon produktívnak. Nem gondolom azt sem, hogy teljesen hamis lenne.

Bodoni Zsolt: *Mező*, 130–150 cm, akril, led, vászon, 2022

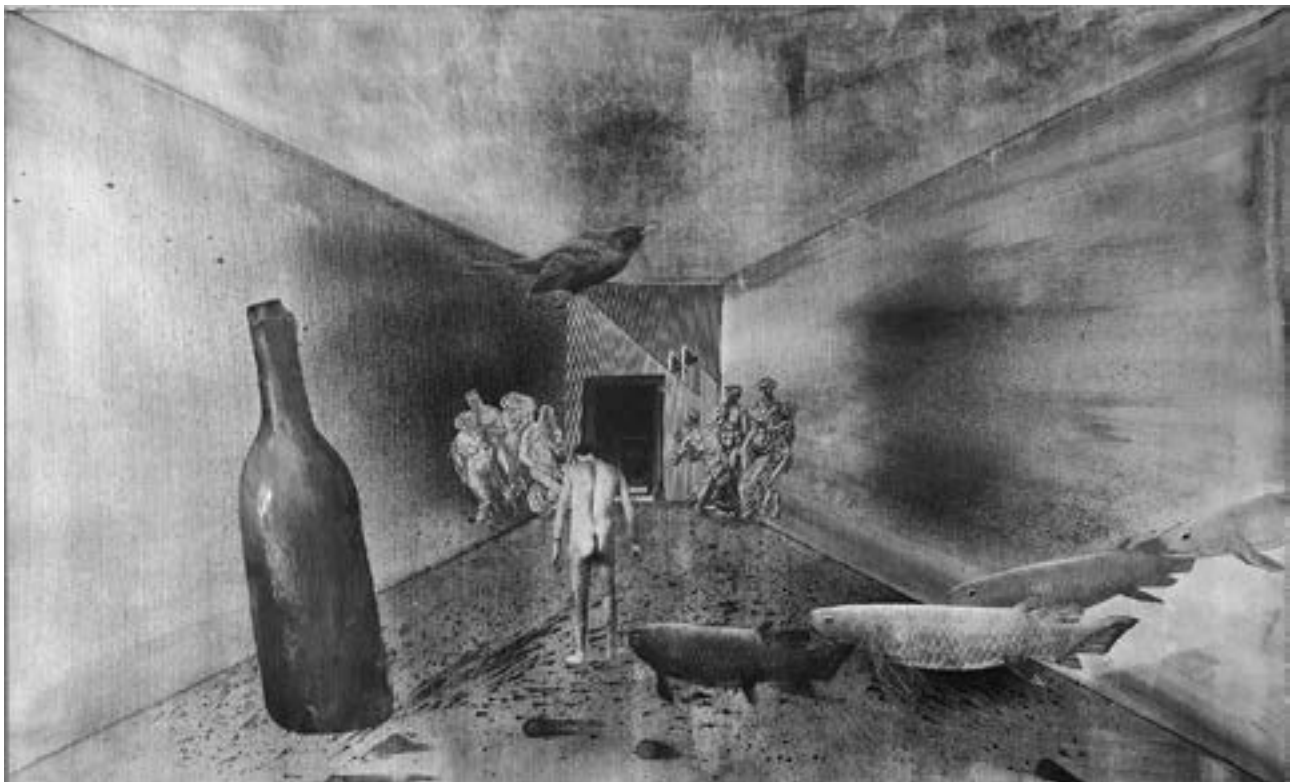
Elvégre egy ember nagyon is tudja befolyásolni azt, hogy mit gondolnak róla. Sőt egy közösség is képes arra, hogy a róla kialakult véleményre hasson, ha erre nagyon hatni akarna. Azt sem gondolom, hogy az átmenetiségre, a *couleur local* romantikájára, vagy egyfajta művészeti hazátlanság gondolatára az élesdiék soha, egyetlen alkalommal sem játszottak volna rá. Én is rájátszom arra az imidzsre, amelyet egyetemi emberként, vagy végzett filozófiatörténészként részben magam alakítottam ki. De mégsem vagyok azonos ezzel. Ahogyan az Élesdiék sem. Ugyanis nekem ez a művészeti alkotóközösség nem mást közvetít, mint egy olyan nagybörészt festő, de szépen lassan az iparművészeti, építészeti anyagok és térhasználat felől is érkező tagokkal bővülő közösséget, amelyen jól lehet mérni, hogy a hagyományos absztrakt és figuratív képalkotás lehetőségei hol tartanak ma a világban. A táj, a természet, ennek ábrázolhatósága, mentális képe, illetve az építészeti terek által szervezett mindennapi élet furcsaságai és ereje nem elhanyagolható témák. Kortárs problémák, amelyekkel foglalkozni kell. Vagy ott van a rengeteg technikai kísérlet, amelyek lassan minden évben kilépnek egy hagyományos festőtelep keretéből.

Az Élesdi művészek nem egy lokális szcena elhanyagolt fenegyerekei, hanem egy elsősorban a nyugati diskurzusból ihletődő és sokszor ebben

Portrait study – Lost but found, olaj, vászon, 40 × 30 cm, 2021

24

Furák Pop László: *Búcsú*, 700 × 430 cm, papírkollázs, akril, festékspray, vászon, 2022

Balázs Imre Barna: *Cím nélkül*, 77 × 65 cm, olaj, vászon, 2022

részt vevő, participáló figurák, akik a kortárs festészet lehetőségein gondolkodnak. Az, hogy Nagyváradon ez csak a második tárlatuk több mint két és fél évtized alatt, az nem az ő munkájukról, hanem inkább a váradi közeg receptivitásáról, és persze az Élesdiak qua Élesdiak önmarketingjének sajátosságairól mond néhány dolgot. Pedig ez, vagyis Várad az a város, amelyhez hangulatukban a kétségtelenül meglevő kelet-európaiság és az európaiság tekintetében a legközelebb állnak. És itt kapcsolódom a második gondolathoz:

2. Ez a kiállítás Nagyváradhoz, a helyi multi-etnikus közösséghez is szól. A művészi eszközök egyetemesek és bárki számára érthető, vagy legalábbis bárkit elgondolkodtatni képes mondani-valót hoztak létre. Most ráadásul olyan térbe kerültek, amely akár példát is mutathat a Várad központjában kihasználatlanul pangó, üresen tátongó terek hasznosításának. Az egykori Park vagy Veiszlovits szálló tipikusan olyan, mintha a Művésztelep valami furcsa múltbéli párhuzama lenne. Értékei európaiak voltak, a szcena (vagyis a kulturált vendéglátás ipara) tekintetében pedig mindig a műfaj tetejét célozta meg, egy idő után mégsem kapott megfelelő figyelmet. Persze a Park hotel ma már csak romos iparművészeti, hely- és kultúrtörténeti örökség, a Művésztelep pedig ele-

Furák Pop László:
*Nils Holgersson
utolsó útja*,
430 × 400 cm,
papírkollázs, akril,
festékspray, vászon,
2022

Ferenczy Zsolt: *Fürdőzők*, akril, vászon, 150 × 100 cm, 2022

ven valóság, de a helyzet mégis hasonló. Észre kell venni, mert észre lehet venni, hogy az, ami a lokalitáson túlmutat, itt van előttünk.

Persze nem a múltat akarjuk itt feltámasztani. Hanem meg akarjuk mutatni, hogy bármennyire is kötődünk a helyhez, annak éppen a széles körű, nemzetközi kitekintés volt mindig is a „leghelyibb” sajátossága. Ráadásul itt most tevékenyen használjuk is azt a teret, amelyet a lehetőségek és részben a véletlen adtak. A vékonypálcás fémkeretű ablakok és a monokróm konstruktivista képek egymást értelmezik a belső teremben, de a csempeposztamenst is mintha a fölé helyezett anyaghoz alakították volna ki. Pedig nem. A legkisebb terem pedig ideális lesötétíthető helyszín volt a rétegelt akrilvászonra készült, hátulról megvilágított kompozíció kiállításához. A nagy terem végén, pedig egyfajta kettős oltárkép volt elhelyezhető: az egyik Szent Lukács vigyáz a fürdőzőkre; a másikon pedig egy bibliai állat és egy Haeckl-könyvből elővarázsolt felnagyított lény hirdeti, hogy a külső és az emberi természet nem is annyira mágikus kapcsolatban állnak egymással.

Ez a kiállítás olyannyira *pop-up*, hogy a *pop-down*-ról egyetlen világos mondatot sem tudunk még megfogalmazni. Addig marad nyitva, ameddig a közönség részéről igény, és a kiállító művészek részéről lehetőség és türelem lesz ahhoz, hogy ezen a frissen bevezetett helyen tegyék közszemlére a munkáikat. Néhány hétig biztosan itt lesz ez a – semmi közhely – európai szintű anyag. Biztosak lehetünk benne, hogy ad majd némi ihle-

Kovács Kitti: *Cím nélkül*, 100 × 75 cm, akril, vászon, 2022

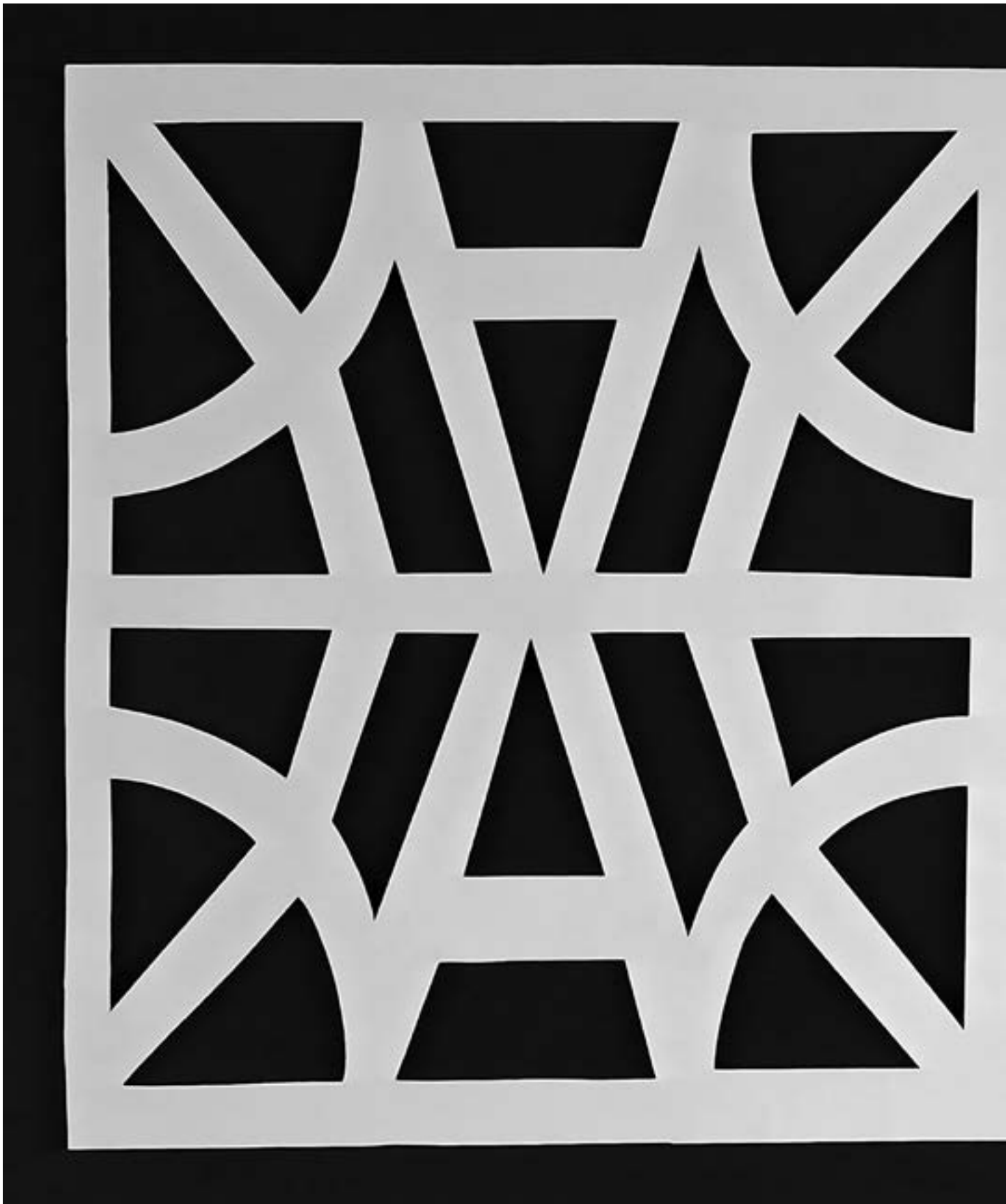
tet és gondolkodnivalót azoknak, akik komoly intézményi háttérrel próbálnak valami olyasmit tenni ebben a városban, amit érdemes kortárs művészetnek nevezni.

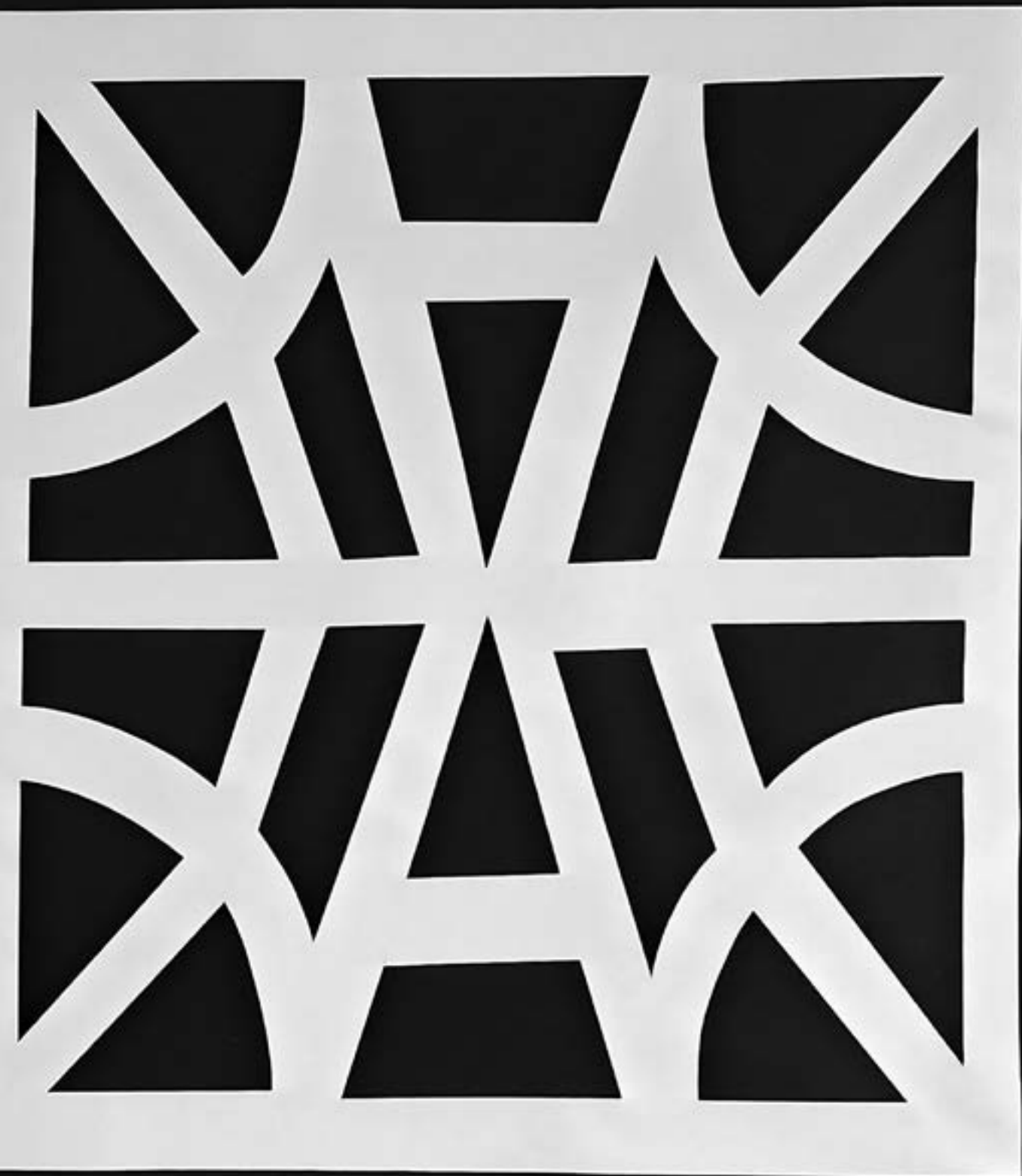
Így estefelé már csak egyetlen dologban vagyok csak bizonytalan: hogy milyen lehet a kiállítóter hangulata a néhol mégiscsak besűrűdő napfényben.

Máriás István aka Horror Pista: *Kiképző*, 50 × 70 cm, vegyes technika, papír, 2022

Nagy Benjámín: *Emlékmotívum* (kerítés), 140 × 80 cm, 2022

Horváth Ágnes: *KOUKI*, 150 × 260 × 290 cm, vegyes technika, installáció, 2022

„– Van egy másik szemhéj a szemhéjam mögött. Ez egy olyan hely, ahová soha nem juthat be a külső fény. Itt élnek a mushik. ...A szemeid a szemhéjad hátsó oldalát nézik még azután is, hogy lehunyad a szemed... tehát nincsenek igazán becsukva. Ezért mindig, amikor koromsötétet akarok, újra lehunyom a szemem azok előtt a villódzó fények előtt is. Ilyenkor omlik le a sötétség igazi függönye... – Hogyan láthatod a labdát, ha koromsötét (van itt belül)? – Ez azért van, mert fényfolyó folyik a föld alatt... Ezt akkor láthatod, ha lehunyod a második szemhéjadat is.”

Mushishi, első évad, második rész: A szemhéjak fénye

A koukik (光酒) kezdetleges mushik, akik a Fényfolyóval áramlanak. A Mushi élet eredete és minden mushi bázisa a Kouki.

Mushi (蟲, szó szerint bogár, rovar), a Midorimono (緑の物, szó szerint Zöld Dolog) néven is ismertek, meghatározásuk szerint „élet a legtisztább formájában”. Mágikus lények, melyek vidéki környezetben élnek, és többnyire szükségük van vagy az erdőre, vagy emberi életre saját létezésükhöz, ezért egyféle parazitaként tartják őket számon.

A művészet általában, a maga forma- és anyagközpontú jellegével éles ellentétben áll a kouki formátlan anyagtalanságával, pedig minden teremtmény esszenciája/gyökere/eredete ide vezethető vissza, még maga a teremtése is. A vizuális élmény hangsúlyozottan fontos, amikor installációról van szó. A Mushi-shi anime sorozat hívta életre ezt az installációt: egy olyan tér létrehozását, ahol a vizualitás szerepe erősen lecsökkent, lévén, hogy egy fény nélküli, zárt helyiségről van szó. Idebent alkalmad nyílik megfigyelni a szemhéjad belső oldalát, vagy kinyithatod a szemed, és talán mégiscsak meglátsz valamit.

(Horváth Ágnes)

31

Bajkó Dániel: *Cím nélkül*, 200 × 150 cm, akril, vászon, 2021

Az őszi hónapokban jó benézni egy-egy múzeumba. Ma már nem a poros, megsárgult, statikus kiállítások várnak, hanem gyakran

interaktív, kipróbálható, mozgó kiállítások is. Külön foglalkozásokkal gyerekeknek, felnőtteknek. Ebből indulunk ki mostani írásunkban is: milyen kihívásai és lehetőségei vannak a múzeumpedagógiai foglalkozásoknak? Mire jó egyáltalán ez a forma? És vajon Romániában hol tartunk ennek művelésében vagy elsajátításában?

(Magyari Sára)

A múzeumok a 18-19. században nyíltak meg a nagyközönség számára, előtte „csodakamrák”, egyéni gyűjtemények tereiben lehetett érdekességeket látni. A mai értelemben vett nemzeti, szép-művészeti, történelmi múzeumok a nemzetállá-

a látogatóközpontú múzeum felé történik meg az elmozdulás. Ebben a kontextusban kerül elő a múzeumpedagógia, egyfelől mint múzeumi foglal-

koztatások spektruma, mint új foglalkozás s így, mint új egyetemi tantárgy is. A Partiumi Keresztény Egyetem, 2017-ben indította útjára ezt a lehetőséget elsősorban a tanítóképzősök és a magyar szakosok számára.

Magyari Sára rovata

Múzeumpedagógia – divat és lehetőség között

Mára már elérhető bibliográfiája van a témának, hasznosítható jó gyakorlatok nemzetközi és magyarországi viszonylatban is. Itthon mégis gyerekcipőben jár a megvalósítás. Bár egyre több egyetemen tanulható ez a tárgy, mégsem látszik meg múzeumaink többségén, hogy valódi múzeumpedagógiai foglalkozásokon vehetnénk részt. Készülve erre a rovatra felhívtam néhány nagyobb város múzeumát, megnéztem honlapjukat, s gyakorló múzeumlátogatóként ismerem is a környékbeli reális helyzeteket. A legtöbb intézmény honlapján találunk arra lehetőséget, hogy múzeumpedagógiai foglalkozásokon vegyünk részt. A helyszíneken viszont mással szembesülünk. Jó esetben van egy-egy terem vagy sarok, ahol valamit kezdet magával a gyerek, de messze állunk a valódi, csoportos, jól szervezett foglalkoztatásoktól. Bihar megyében az egyik pozitív példa a szalontai Arany János Emlékmúzeum, ehhez hasonló felszereltségű és programjavaslatú intézményt keveset találunk.

Számomra az egyik legkiábrándítóbb példa volt, amikor pár éve a temesvári falumúzeumban szerettük volna megszervezni az évtizedek óta jól működő kézműves táborunkat. Hiába volt mögöttem intézményi keret, hiába lobogtattam a néprajzos diplomámat és a költségvetést, amely igen előnyös lett volna a múzeum részére is, elmondták: *Nem lehet*. Mert nem lehet 8-kor kinyitni a kaput, mivel az akkoriban csak 10 órakor nyitott. Nem lehet a magyar tájegység egyik házának udvarára egy csoport csuhézó diákot beengedni. Értsem meg: *Nem lehet*. Meg nem értettem ugyan, de elfogadtam, mit tehettem volna egyebet.

Többször hallom, hogy nincs rá keret, hogy komolyabban foglalkozzanak a témával. Erre nem tudok mit mondani, azon túl, hogy igen sok pályázati lehetőség van. Azaz lenne. Ha volna hajlandó-

Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Süvérségtől incelegig – női szemmel* (HKE, 2021).

mok kialakulásának hozadékai, mely intézmények sokáig a szemlélődés, a statikus kiállítás, a passzív befogadás helyszínei voltak. A kilencvenes években aztán megtörténik a váltás: a múzeumoknak új funkciói jelennek meg, mint a nevelés, a közösségépítés, problémafelvetés. Egyre inkább show-szerűen kezdenek el működni, és egyre interaktívabb lesz a kapcsolat a látogatókkal. A múzeumok is nyitnak a turizmus, a közösség, a szórakozás felé. Az elitintézményi státusból egyre inkább a populáris intézmény felé mozdulnak el.

A kortárs muzeológia fontos feladatának érzi kiterjeszteni közönségét az iskolák, egyetemek, az élethosszig tartó tanulási programok segítségével. Egyre több projektet bocsát útjára, amely a gyerekes családokat, az időseket, iskolai csoportokat céloz meg. Azt is mondhatnánk, hogy egyre inkább

ság a pályázásra, az átképzésre, illetve rész- vagy teljes munkaidős szakemberek alkalmazására.

Diákjaim sok kreatív programot találnak ki, néha ki is viszik egy-egy településre, ahol falunapok, városnapok alkalmával meg is szervezik. De inkább csak abban maradunk, hogy a pedagógusi pálya mellett *majd* megpróbálják saját településeiken segíteni a helyi emlékházat, faluházat, esetleg gyűjteményeket, s aztán *maajd*, mikor tapasztaltabbak lesznek, mikor *maajd* az országos támogatás is olyan lesz. *Majd, ha...* Addig is legalább igyekeznek múzeumba vinni tanítványaikat. S ha nem itthon, hát a határ másik oldalára, ott azért mintaszerűek a múzeumpedagógiai foglalkozások.

(Czégé Réka)

Gyermekkori múzeumi emlékeim középpontjában egy kályha és egy kérdés áll. Egy gyönyörű, díszes kályha, melynek furcsa mód nincs ajtaja. S ekkor jön a kérdés: *Ha nincs a kályhának ajtaja, miképp raknak benne tüzet?* A csoportvezetővel körbejártuk a kis sarkot, megvizsgáltuk a kályhát, átlestünk a következő terembe, majd kis gondolkodás után jött is a megfejtés: *A falak! A vastag falak! Mintha egy ajtó lenne ott.* Megnéztük, s valóban. Folyosó nyílt a falban, amely elvezetett a kályhához. Így tudtuk meg, hogy a Gödöllői Királyi Kastélyban régen gyerekek rakták meg a tüzet. Pont olyan gyerekek, mint *mi*. A megfejtés ott volt a szemünk előtt, de nekünk kellett felismerni. A mai napig örömmel és büszkeséggel gondolok vissza erre az élményre, hiszen *mi* fejtettük meg a rejtélyt.

Ez a múzeumpedagógia lényege. Úgy átadni az információt, hogy az maradandó legyen, épüljön rá az előzetes tudásra, alakuljon ki valamilyen személyes kapcsolat. A múzeumpedagógus kérdez és rávezet, majd a következtetést, a tanulást a befogadó vonja le. Így sokkal jobban beépül az információ, mintha azokat frontálisan kapnánk meg. A nem-formális (nem iskolai, tanórai) keretek között a gyermek kicsit szabadabb: kinyílik, felfedez, tapasztal. Csak úgy ragad rá a sok új információ – s mindeközben jól érzi magát, sikerélménye van.

Magyarországon a 70-es éveket tartják a múzeumok aranykorának. Az intézményekben zajló tudományos munkával és kutatásokkal párhuzamosan egyre fontosabbá vált a látogató-orientált szemlélet. A múzeumban előtérbe került az oktatás, a nevelés, ami nyílt utat jelentett a múzeumpedagógia kialakulásának. Az idők folyamán ez a szolgáltatás hol nagyobb figyelmet kapott, hol kicsit a háttérbe szorult, viszont a mai tendencia azt mutatja, hogy ez a jövő. Olyannyira, hogy a

Múzeumok Nemzetközi Tanácsa 2022-es prágai kongresszusán kiegészítették a múzeum definícióját. Ebben már kiemelik a közösségek részvételének fontosságát, a kommunikációt és a tapasztalatszerzést. A múzeumpedagógia is ezekkel az elemekkel dolgozik.

Bár alapja mindig az adott kiállítás, gyűjtemény vagy műtárgy – a lényeges az, hogy ezek milyen hatást váltanak ki a szemlélőből. A cél az önismeret, önkifejezés fejlesztése, mely segíti a könnyebb eligazodást a világ dolgaiban.

Szerencsére már egyre több múzeumban találkozhatunk múzeumpedagógiai foglalkozásokkal. Nemrég én is lehetőséget kaptam, hogy részt vegyek a szentendrei Skanzen egyik legsikeresebb ilyen programján, ahol a fő téma a munkamegosztás a gazdálkodásban. Itt a gyermekek a falusi, tanyasi élettel, a népi praktikákkal ismerkednek meg. A foglalkozás helyszíne egy korhűn felépített falusi porta. Az összes benne levő tárgy demonstrációs eszköz: megnézhetik, megfoghatják, kipróbálhatják azokat. A múzeumpedagógus remek kérdésekkel mutat rá a problémákra: *Nahát! Itt nincs áram, hát akkor mivel világítsuk be a szobát?* (Rögtön

Tandem

CZÉGÉ RÉKA (1990, Nagyszalonta) az Arany János Emlékmúzeum programszervezője, a Partiumi Keresztény Egyetemen végzett magyar nyelv és irodalom szakon.

kapja is a választ.) A felfedezés után jön a gyakorlat: felrázzák a dunyhát, vaját köpülnek. A gyerekek hamar rájönnek, hogy ők is képesek elvégezni a feladatokat és mivel pozitív visszajelzést kapnak, ez megerősíti őket. Sokszor alig várják, hogy otthon is kipróbálják magukat „*Milyen ügyesen ki tudtam sepergetni egyedül! Ha ez ilyen jó móka, ezentúl anyának is segítek*”. Talán az ehhez hasonló mondatok és apró felismerések a legértékesebbek.

Hogy hasznos-e a múzeumpedagógia, mind-ezek ellenére a mai napig heves vitákat tud kiváltani. Tapasztaltam. Lehet, hogy ez nem a megszokott, hagyományos tanítási forma: ülünk egy asztalhoz, és komoly könyvekből olvassuk el, miképp is van ez... Talán valóban csak játék az egész. De mint tudjuk, a játék gazdagít. A mai világban pedig épp erre van szükségünk: egy kis közös játékra, mesére és varázslatra.

Média: közpénzen vásárolt jóindulat

Idén nyolc helyett csúszott vissza Románia a Riporterek határok nélkül nemzetközi sajtószabadság-indexe alapján összeállított világranglistán. A jelenség összefügg azzal, hogy az elmúlt három évben a hatalmon lévő pártok irtatlan mennyiségű közpénzt, összesen mintegy 55 millió eurót csorgattak be hirdetések formájában a nem állami médiába. A burkolt támogatással megvásárolták a legnagyobb lapok és hírtelevíziók jóindulatát, „véleménypiaci erőfölényhez” jutva.

A rendszerváltás utáni Romániában (is) hagyománya van annak, hogy a kormánypártok állami hirdetésekkel tömők ki a barátnak tekintett sajtót ellenzéki lapok kárára. De a 2020-as választási évben az akkor kisebbségben kormány-

tak a kedvezményezettjei. Néhány kisebb hírportál és oknyomozó portál (*G4Media.ro, Newsweek.ro, Recorder.ro, Rise Project, RFI Románia, Republica*) tüntetően nem kért ezekből a pénzekből. Arra hivatkoztak, hogy nem akarnak elfogadni tájékoztatási kampánynak álcázott állami támogatást választási évben.

Keret. A járvány első évében, 2020-ban történt még egy politikai kísérlet a sajtó „lekenyerezésére”. Februárban a képviselőház döntő házként törvénymódosítást fogadott el az újságírók adómentességéről. Az intézkedés élénk vitát váltott ki sajtós körökben is. A Magyar Újságírók Romániai Egyesülete például csak részben értett egyet a törvénymódosítással, és csak az igen alacsony jövedelmű újságírókra alkalmazta volna. Tény, hogy az államfő nem hirdette ki a jogszabályt, hanem visszaküldte a parlamentnek felülvizsgálatra. A szenátus végül még abban az évben júniusban, a képviselőház pedig idén februárban elutasította az újságírók adómentesítését előíró tervezetet.

A 2020-ra előirányzott 200 millió lejből végül 140 millió lejt pályáztak meg a sajtóintézmények, és az összegből 88 millió lejhez még abban az évben hozzá is fértek. Az már csak a 2020-as pénzügyi mérlegük közzététele után, 2021-ben derült ki, hogy olyan trösztök fölöztek le az állami támogatásokat, amelyeknek a járvány évében is nagyon jól ment az üzlet. A legnagyobb összeget, közel 15 millió lejt a két televíziót és egy országos kereskedelmi rádiót magába foglaló Antena médiaholding kapta, amelynek a profitja a 2019-es 103 millió lejről 168 millió lejre nőtt 2020-ban. Nem ment rosszul a nyereségét 2020-ban 36 millió lejről 68 millió lejre szinte megduplázó Dogan Media International nevű trösztnek sem, ennek ellenére tévécsatornája, a Kanal D 7,5 millió lejes állami támogatást kapott. Ezek az adatok az ellenzéki sajtó szerint azt bizonyítják, hogy a 2020-ban kormányzó PNL nem a nehéz helyzetben lépő médiaintézményeken akart segíteni, hanem a választási győzelmét akarta bebiztosítani.

zó Nemzeti Liberális Párt (PNL) szintet lépett: a teljes média jóindulatát próbálta közpénzekből megvásárolni. Legalábbis sokan így értelmezik, hogy Ludovic Orban miniszterelnök kabinetje egy sürgősségi rendelettel 200 millió lejt (mai árfolyamon 40 millió eurót) irányzott elő a koronavírus-járványról tájékoztató állami hirdetésekre. A kormányfő többek között azzal indokolta az intézkedést, hogy a pandémia a sajtót is nehézségek elé állította, és a gazdaság különböző ágazataihoz – például a vendéglátóiparhoz – hasonlóan támogatásra szorul.

A tájékoztató kampány májustól decemberig tartó időszaka voltaképp egybeesett a választási kampánnyal. Az állami támogatást nézettségi és olvasottsági adatok alapján osztották, és főként a központi sajtó – elsősorban a hírtelevíziók – vol-

34 Média

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő. Az Agerpres hírügynökség szerkesztője, a Transtelex portál munkatársa. Kolozsváron él.

A liberálisok ugyan nem nyerték meg a választásokat, de az RMDSZ-szel és a Mentsétek meg Romániát Szövetséggel (USR) koalícióban hatalmon maradtak. A 2020-ra állami hirdetések-

re előirányzott 200 millió lejből fennmaradó 52 millió lejt végül a Cîțu-kormány fizette ki 2021 első felében. Előző év végén Ludovic Orban ígéretet tett arra, hogy megmaradó 60 millió lejből – amit még meg is toldottak volna – a koronavírus elleni oltáskampányt népszerűsítő hirdetésekre költik. Ez a szándék azonban az időközben kormányra kerülő és az egészségügyi minisztériumot is irányító USR ellenállásán megbukott.

Pártpénzek a sajtónak. A sajtó elesett ugyan az oltáskampányt népszerűsítő állami hirdetésektől, de idén ősszel kiderült, hogy több hírportál és a legnézettebb hírtelevíziók kerülő utakon jelentős összegű közpénzhez jutottak az elmúlt években. Mégpedig úgy, hogy a politikai pártok felületeket vásároltak és vásárolnak a mai napig is tőlük propagandaanyagok számára. Mivel választási kampányon kívüli időszakban nem vásárolhatnak műsoridőt, a hírtelevíziókkal a honlapjukon megjelenő anyagokra kötnek szerződéseket. Ezeket a parlamenti pártoknak járó, összesen mintegy 50 millió euró éves költségvetési támogatásukból fizetik ki. A legnagyobb állami támogatást a jelenleg kormányon lévő PNL és a Szociáldemokrata Párt (PSD) kapja, és ez a két alakulat költi a legtöbb pénzt propagandára.

Minderre a *Szabad Európa Rádió* szeptemberben megjelent ankétja derített fényt. E szerint az *Antena3*, a *Digi24*, *România TV*, a *BITV* és a *Realitatea Plus* televíziót, valamint a *Hotnews*, a *Newsweek* és a *Știri pe surse* hírportált rendszeresen közpénzekhez juttatta a PSD és a PNL. Ez önmagában még törvényes lenne, csak hogy a *Szabad Európa Rádió* szerint az említett hírtelevíziók és hírportálok nem reklámként tüntetik fel a közölt propagandaanyagokat. Az olvasók átvereése mellett a jelenségnek van még egy – a sajtószabadságra káros – mellékhatása: a pártokkal szerződésben álló médiainstítmények tetten érhető módon öncenzúrát gyakorolnak. Vagyis kerülnek a PNL vagy a PSD számára kedvezőtlen témákat, mint amilyen Nicolae Ciucă miniszterelnök plágiumügye. A televíziók ráadásul informálisan azt is vállalják, hogy a vitaműsoraik, híradóik állandó meghívottjai legyenek az illető pártok politikusai.

A *Szabad Európa Rádió* a közérdekű információkhoz való szabad hozzáférésről szóló törvény alapján megkérdezte a parlamenti alakulatokat, hogy mennyit költöttek propagandára tavaly és 2022 első hét hónapjában. Csak a Mentsétek meg Romániát Szövetség (USR) válaszolt a jogszabályban előírt harminc napos határidőn belül. Marcel

A sajtó elesett ugyan az oltáskampányt népszerűsítő állami hirdetésektől, de idén ősszel kiderült, hogy több hírportál és a legnézettebb hírtelevíziók kerülő utakon jelentős összegű közpénzhez jutottak az elmúlt években

Ciolacu PSD-elnök többször is kijelentette, hogy egy titoktartási záradék miatt a szerződések tartalmáról nem tájékoztathatja a sajtót. Ezért a PSD nem válaszolt a kérdésekre, így a *Szabad Európa Rádió* informális úton jutott hozzá a kért információkhoz, de perelni fog az adatokért. Ha késve is, de a PNL válaszolt az adatigénylésre, míg a Románok Egyesüléséért Szövetség (AUR) azt közölte, hogy egyetlen lejt sem költött a parlamentbe kerülése óta médiafelületekre.

Az így összegyűjtött információk szerint 2021-ben a PSD 40 millió lejt (8 millió euró), a PNL 19 millió lejt (3,8 millió euró), az ellenzéki Mentsétek meg Romániát Szövetség (USR) pedig 1 millió lejt (200 000 euró) fordított erre a célra. Az idei év első hét hónapjában a PSD 31 millió lejt (6,25 millió euró), a PNL 21 millió lejt (4,25 millió euró), az USR pedig 2 millió lejt (0,4 millió euró) fordított pártpropagandára.

Kiderült az is, hogy a szerződéseket nem mindig közvetlenül a PSD és a PNL vezetése köti meg a televízióval vagy hírportállal, hanem egy reklámügynökség közvetítésével, és a Marcel Ciolacu által említett titoktartási záradék beiktatását maguk a pártok kérik. A liberálisok azt is elárulták, hogy melyek azok a reklámügynökségek, amelyekkel a párt dolgozik, és amelyeknek a legfontosabb feladatuk az, hogy felületet vásároljanak a PNL-nek a különböző portáloknál. Dan Vîlceanu volt pártfőtitkár arról is nyilatkozott, hogy milyen médiaorgánumokkal volt közvetlen kapcsolata a liberálisoknak, és hol használtak közvetítőt.

Az RMDSZ nem szorul médiafelületek megvásárlására

A Szabad Európa Rádió nem küldött hasonló adatigénylést az RMDSZ-nek. Ezt azzal indo-

kolta, hogy a romániai magyarok érdekvédelmi szervezete nem pártként, hanem kisebbségi szervezetként kap állami támogatást. Tény, hogy az RMDSZ legfeljebb kampányidőszakban szorul rá médiafelületek vásárlására, mert a Progress Alapítvány révén gyakorlatilag a tulajdonosa az egyik legolvasottabb erdélyi magyar hírportálnak, a Maszol.ro-nak, és jelentős összeggel támogatja az Erdélyi Magyar Televíziót is. A portálnak az RMDSZ éves költségvetésében elkülönített kerete van, az ETV-t működtető Janovics Jenő Alapítvány pedig a Communitas Alapítványtól kapja a pénzt. Szintén a Communitastól kap évente kisebb összegű támogatásokat az erdélyi magyar lapok – köztük a kulturális folyóiratok –

többsége is. Ezek szétosztásáról az alapítvány sajtókuratóriuma dönt.

Az RMDSZ rég nem frissítette a költségvetési beszámolóját. Így egyelőre csak az ismert, hogy a *Maszol.ro* kiadója, a Progress Alapítvány 2019-ben több mint egymillió lejt kapott. Ez az összeg az RMDSZ akkori éves költségvetésének a mintegy 3,5 százalékát jelentette. A Communitas Alapítvány honlapján jóval frissebb információk is elérhetők. Ezek szerint az ETV-t működtető Janovics Jenő Alapítvány tavaly összesen több mint 4 millió lejt kapott az RMDSZ-nek járó állami támogatásból.

CSEKE PÉTER TAMÁS

A cserben hagyott (újság)olvasó

Az emberek jobban hisznek a Facebooknak, mint az újságoknak, mondta ennek a lapnak a hasábjain Mircea Toma, neves román újságíró. Kétségtelenül igaz ez a vészjóslóan hangzó megál-

Média

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

lapítás: a klasszikus értelemben vett sajtó hitele ma már semmivel sem nagyobb, mint a Facebookon megnyilvánulóké, de ez a fejlemény logikus következménye annak a folyamatnak, amelyen az egész társadalom átesett a globalizáció és a virtualizáció korszakába, és ami a sajtót is korábbi szerepkörének feladására kényszerítette. Hogyan és miért történt ez, erről lesz szó az alábbiakban.

Az élet virtualizálódott: sokkal több időt töltünk a számítógép előtt, mint a szabadban, sokkal többet lógunk a neten, mint a családdal, baráti társasággal, sőt, maguk az emberi kapcsolattartás formái is az internetre helyeződtek át. A kommunikációs közeg immár az élet minden területén túlnyomórészt nem a fizikai tér, hanem az online, és egyre több tapasztalatunkat nem a közvetlen valóságból, hanem az internet közvetítő közegén keresztül nyerjük.

Életmódunk radikális megváltozása magával hozta az információ fogalmának a megváltozását is. Régen információnak számított a hiteles forrásból, sőt, forrásokból ellenőrzött adat, tájékoztatás, ma pedig információnak minősül az is, hogy Jancsi kitesz a Facebookra egy cicás képet. Tökéletesen megvalósult Marshall McLuhan meghökkentő gondolata, miszerint a médium maga az üzenet. Már pusztán attól információ valami, hogy megjelenik a közvetítő közegben, ahol mások kapcsolódhatnak hozzá, reflektálhatnak rá.

Paradoxon, hogy az internet teremti meg a műszaki és gyakorlati lehetőségét annak, hogy bárki információkat hozzon nyilvánosságra és kifejttesse véleményét, és ezzel megvalósulhasson a közbeszéd teljes demokratizálódása. Ugyanakkor ez a teljesen nyitott információáramlatás fullasztja véleménykakofóniába a közbeszédet, és hozza lehetetlen helyzetbe annak egykori közegét és irányítóját, a sajtót. A véleménynyilvánítás radikális demokratizálódása nyomán és az információk teljes hozzáférhetőségének a korszakában a sajtó nincs már abban a monopolhelyzetben, hogy kizárólag ő szelektálja és kezeli a híreket. Az internet elterjedésével az utcán tébláboló polgárok, a Facebookon kommentelő trollok versenytársaivá váltak az újságíróknak és a tévériportereknek, hiszen előbbieknél ugyanúgy a nyilvánosság elé tárják írásait, fényképeiket és videóikat, mint utóbbiak, így maguk is információforrássá válnak. A közösségi médiában a cicás fotó, a szelfi, és az ukrainai

hitudósítás ömlesztve érkezik, és így a fizikai térben egészen eltérő léhelyzetek ugyanazon a közvetítő közegen keresztül, ugyanazon a szinten és egy időben kerülnek az emberi elmébe, és az információk szelektálását közvetlenül az egyének kell elvégezzék. Teljesen kiiktatható ebből a folyamatból a hírforrás és a hírfogyasztó között közvetítő sajtó, mely ezáltal elveszíti a tudatok és vélemények fölötti befolyásolási képességét is. A szerkesztőség az irodaépületből átköltözött minden egyes ember elméjébe, mindenki maga kell válogasson az információdömpingben, miközben maga dönti el azt is, hogy pusztán hírfogyasztó marad, vagy – mert az internet világában ezt bármikor megteheti – belép a hírgyártók táborába.

A sajtó és annak munkatársai korábban rendelkeztek a hitelesség aurájával, mert az információkat, hírmorzsákat, hírszövegeket ellenőrizték, ha úgy tetszik a valóság próbájának vetették alá, és csak azután közölték. Csakhogy amikor a fogalmi relativizmus filozófiai elméletté izmosodik és polgárjogot nyer, akkor nincs már külső instancia, amihez viszonyítani lehet az állításokat. Ez a külső instancia lenne a tény, illetve a tényszerűség, ami feloldódott a virtualításban és a dekonstrukciós nyelvjátékban.

Ebben a helyzetben a hír szerepe is megváltozott: már nem kell eleget tenni a tényszerűség követelményének, elég ha képes a figyelfelkeltésre, az érzelmek felkorbácsolására. A tényszerűség fogalma elmosódott, már nem a hír tartalma, hanem az üzenettel való találkozás, az azzal történő interakció válik ténnyé, elvégre a lájkok, a megosztások és a kommentek is egyfajta realitást képeznek. Megszűnt a korábbi egyirányú információáramlás hírleadó és hírfogyasztó között, a közösségi médiában az információ oda-vissza áramlik a felek között, most már az eredeti hír nem tájékoztatás, hanem csak kiindulópont egy interakció megteremtéséhez. Emiatt is sokkal vonzóbb a közösségi média a hagyományos, az egyirányú információáramlás elvén működő sajtónál, sokkal érdekesebb a troll, az influenszer az újságírónál.

A közösségi médiában azonnal lehet reagálni a megjelenő hírekre, de sok esetben nem a hírben foglalt tényekhez, hanem az üzenethez magához kell és lehet viszonyulni, és így nem a közölt tényeknek, hanem az üzenet által kiváltott reakcióknak lesz relevanciájuk. És amennyiben a reakció mértéke elér egy bizonyos számszerű mennyiséget, annak már politikai relevanciája is lehet.

Az objektív (értsd, a tényszerűséget szem előtt tartó), a különböző hatalmi központoktól gazdaságilag és minden más szempontból független sajtó gyakorlatilag kilátástalan helyzetbe került.

A szerepzarba került sajtó nem adta fel a harcot, hanem az új körülményekhez igazodva új szerepet talált magának, és az új híráramlási közegekben lehetővé váló azonnali reakciók politikai relevanciáját akarja kiaknázni. A sajtó, de legalábbis annak igen jelentős hányada lemondott arról, hogy a negyedik hatalmi ág, a demokrácia csahos kuttyája, azaz a demokratikus kontroll letéteményese legyen. Ahhoz, hogy visszaszerezze befolyását, és abból a jól ismert szlogenből kiindulva, miszerint, ha valamit nem tudsz megakadályozni, állj az élére, a sajtó már a hiteles tájékoztatásnak a látszatáról is lemondott a nyílt manipuláció és a propaganda javára. A hír- és adatözönben egymásnak tökéletesen ellentmondó információkkal lehet találkozni, ilyen körülmények között nem a tényszerűség dönti el azt, hogy az emberek melyik információt fogadják be és el, hanem az érzelmi ráhatás, az, hogy mi erősíti meg a híráramlásba bekapcsolódók előítéleteit és életfelfogását.

Erre a felismerésre építve a sajtó sem ellenőrzött tényeket, hanem hiteket közvetít, amelyeknek jó esetben van közük a fizikai valóságban zajló történésekhez, rossz esetben alternatív tények. A hatalom a médián keresztül szivárog be az emberek tudatába, és csak kiterjedt manipulációkkal tudja magához kötni a polgárok tudatát, különben semmiféle autoritást nem tudna gyakorolni a tudatok szintjén atomjaira hullott társadalom tagjai fölött. Ezért a kormányzatok, a politikai erők számára a virtualizálódó világban élet-halál kérdés egy olyan médiahálózat birtoklása, ami saját üzeneteket közvetíti. A médiumok politikai leuralásának folyamata tetten érhető a legfejlettebb demokráciákban is, csak a manipuláció mértéke és kiterjedtsége szerint vannak különbségek az országok között.

És hogy az egymásnak ellentmondó információk versenyében melyik lesz a nyerő, azt sem a tényeknek való megfelelés kritériuma dönti el,

hanem pusztán az, hogy melyik információ jut el minél többször minél több csatornán át az emberekhez. Régebben a hatalom a cenzúrával oldotta meg ezt a problémát, de most az oroszországi helyzet mutatja meg azt, hogy mennyire nem hatékony ez a módszer: Oroszország megtiltja, hogy a közbeszédben háborúról essen szó, miközben mindenki számára nyilvánvaló, hogy Ukrajnában háború zajlik, tehát az is, hogy a hatalom manipulál. Az internet világában a hírdömping a nyerő formula: nem az ellentétes véleményeket kell elhallgattatni, hanem olyan viszonyokat kell kialakítani, hogy a saját álláspont többszörös mennyiségben és a lehető legtöbb csatornán eljusson az emberekhez, mint az ezzel ellentétes álláspont. A dömping biztosításához azonban sajtótermékek garmadájára van szükség, amelyek egységesen, összehangoltan közvetítik a kívánt politikai üzeneteket, amelyek sok esetben köszönő viszonyban sincsenek a tényvalósággal. A magyarországi sajtóviszonyok iskolapéldáját nyújtják ennek a rendszernek és módszereknek.

A sajtó tehát a hatalom ellenőre szerepkört ledobva az indoktrináció eszköze lett. Ezt a hírfogyasztók nagy része is érzékeli, akik emiatt el is veszítik bizalmukat a sajtóban, és ezért hisznek inkább a Facebooknak vagy bármiféle más, a sajtótól eltérő hírforrásnak.

Nagyon kicsi és gyenge az a sajtó, amelyik a hatalom szolgálatában álló médiumokat ellensúlyozhatná. Az objektív, (értsd, a tényszerűséget szem előtt tartó), a különböző hatalmi központoktól gazdaságilag és minden más szempontból független sajtó gyakorlatilag kilátástalan helyzetbe került. A teljesen szabaddá és ingyenessé váló információáramlatban ellehetetlenül gazdasági szempontból, hiszen tulajdonképpen saját termékét, az információt nem tudja pénzzé tenni. Csak magát a felületet tudja értékesíteni a reklámozók felé, ez utóbbiak azonban egyrészt az elérhetőséget keresik, amit a közösségi média szintűgy megad nekik – sőt! –, mint a hagyományos sajtó-

felületek, másrészt pedig politikai, ideológiai, értékítéletbeli szempontok alapján is döntenek arról, hogy hol reklámoznak.

A közszolgálati kommunikációval lehetne küzdeni a sajtóetikát és a hírgyártás legelemibb szabályait sem ismerő influenszerek, valamint az ideológiai, politikai érdekeket közvetítő médiumok által generált hírkáosz ellen. A politikai erők azonban ki akarják maguknak sajátítani a közszolgálati eszméjét és le akarják uralni az azt megvalósítani hivatott intézményeket, másrészt ma már nem is érvényesek azok a közös játékszabályok, amelyekkel a közszolgálati eszméjének érvényt lehetne szerezni. De ha nincsenek közös szabályok, akkor közös játék sincs, és a köz szolgálati működéséptelen fikcióvá lesz, mert annak a résznek a szolgálata válik közszolgálati, amelyik a szabályokat írja és ráerőlteti a többi részre.

Gondolkozni radikálisan demokratikus tett, mondja Hannah Arendt, és ő hívja fel a figyelmet arra is, hogy a totalitárius rendszerek legideálisabb alanyai nem is az ideológia megrögzött hívei, hanem azok, akik nem tudnak különbséget tenni fikció és valóság, igaz és hamis között. Világunk virtualizálódásával mindannyian sokkal hangsúlyosabban ki vagyunk téve a totalitárius szellemi felépítmény és társadalomberendezkedés eme veszélyének. A sajtónak abban kellene szerepet vállalnia, hogy megóvja a társadalmat ettől a veszélytől, és mindig a tényszerű igazságot közvetítse, de ezt a feladatot a fent vázolt körülmények miatt egyre kevésbé vállalja. A közösségi média által csak még jobban elmagányosított embert a sajtó és a hatalom is cserbenhagyta, ezért minden korábbinál nagyobb szüksége van a radikálisan demokratikus tetterre: a gondolkodásra. Persze csak akkor, ha demokratikus társadalomban akar élni. Ha ez számára nem tét, akkor átengedheti a gondolkodás fáradalmait a sajtónak, az influenszereknek vagy újabban a mesterséges intelligenciának. De ez már egy másik írás tárgya lehet.

MAYER ÁGOTA

Új formát vagy rég(ebb)it, csak érvényesen

dráMA fesztiválnapló

A székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház által 2008-ban elindított dráMA – kortárs színházi találkozó egyedülálló és merész vállalkozás volt annak idején, hiányzott az akkori fesztiválpalettáról. Ezt a rést igyekeztek betölteni a szervezők a magyar és román kortárs szövegekből színre vitt romániai előadások fesztiváljával, amelyre idén tizenharmadik alkalommal sereglett össze a színházi szakma szeptember 19–25. között.

Az idei találkozó mottója talán sokak számára ismerősen hangzik: *új formák kellene*, mondja a fiatal, (dráma)írói pályáján éppen csak elinduló, lázadó Trepljov Csehov *Sirály*ának első felvonásában. „...formabontó, kísérletező szellemű és nem hagyományos munkamódszerrel készült kortárs romániai alkotók előadásait hívtuk meg”, olvasható a műsorfüzetben, és valóban akadt több, különlegességnek számító produkció a kínálatban. Egy hét intenzív fesztiválozás alatt láthattunk megírt darabokból született előadást, rendező(k) és színésze(ek) által írt szövegek alapján létrejött produkciót sok improvizációs–interaktivitások betoldással, auditív performanszot, autóbuszban játszott előadást, installációra épülő performansz-jellegű „verselőadást”, kirakatban megnézhető, felnőtteknek szóló bábelőadást, amelyet az Élet rendezett, átjárószínházat – közérthetőbben egy főtéri gyalogátkelőhelyen lezajlott performanszfélét, de le is állok a felsorolással.

A gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház *K. Gedeon tündöklése és bukása* című előadása nyitotta a fesztivált, Hatházi András rendezésében. Barabási Albert-László *A képlet* című kötete inspirálta a megszületését, a könyv a siker természetét, annak törvényszerűségét vizsgálja. A téma nyilván azonnal összeköthető a színház világával, hiszen ott aztán minden ezen áll vagy bukik: a vélt vagy valós sikeren. Nem véletlen tehát, hogy Hatházi Andrászt megszólította ez a téma és Deák Katalinnal együtt színpadra alkalmazták Barabási könyvét. Vagyis nem, ez így ebben a formában nem igaz. Inkább úgy mondanám, hogy átszűrték magukon,

átvették a színházra is alkalmazható elméleteket, és készítették egy jól sikerült forgatókönyvet. Amit aztán a színészekkel együtt – mert biztos vagyok benne, hogy ők is aktívan részt vettek a végső forma kialakulásában – színpadra vittek.

Persze ennek az előadásnak nincs is végső formája, hiszen sok benne az improvizáció, az interaktivitás, tulajdonképpen nem is előadás, csak egyfajta együttgondolkodás – adott esetben a közönséggel együtt – mindarról, hogy mi is a siker – színházban, magánéletben, karrierben, kapcsolatokban, házasságban. És nyilván amolyan „hatházis” módra ebben a másfél órás „nemelőadás-félében” az sem eldöntött, hogy a színészek mikor színészek és mikor civilek, van benne némi ripacskodás, de van maximális természetes-

Kultúra

KÖLLŐ KATA (1958) színikritikus, szerkesztő. A BBTE elvégzése után, 2021-ig a Szabadság napilap kultúra rovatát vezette. Színikritikákat közöl a *Látó*, *Játéktér*, *Színház*, *Korunk*, *Filmtett* folyóiratokban. Kötetei: *Orosz Lujza* (Polis, 2004), *Csíky András – Életútinterjú* (Komp-Press, 2008). Spectator-díjas (2006).

ség is, kiszámíthatatlan, hogy épp improvizációs szöveget hallunk vagy eleve megírtat, aminthogy az is, hogy a közönség mikor veszi ki részét a produkcióból.

K. Gedeonék után egy „még boldogabb és sikeresebb családdal” szembesültünk aznap este. A bukaresti Unteatru független színház előadásának már a címe is jelezte, hogy ez sem az a jajdemilyenboldogokvagyunk-állapotot tárja majd eléink. Az Alina Brezunteanu és Téglás István által írt és előadott *O familie fericită – Psihodramă ambulanta* (Egy boldog család – ambuláns pszichodráma) című produkció a saját életük traumáiból visszaköszönő párbeszédéből áll össze. A kicsit öngyó-

gyító rituálénak is nevezhető ötvenperces „szeánsz” meg- és felidézi a tudatalattiba nem véletlenül eltemetett gyerekkori vagy éppenséggel közelmúltbeli történések párbeszédeit, amelyeket egy megterített asztalnál ülve „mondanak fel” a színészek. A végtelennek tűnő hosszas csenddel induló előadás egy közösen elfogyasztott vacsorával zárul, amely alatt immár egymással folytatnak alig érthető, felszabadult párbeszédet, mintha egy (boldog) családi vacsoráról kiszűrődő beszélgetést hallanánk.

A kolozsvári Reactor független társulat *Toate lucrurile pe care mi le-a luat Alois* (Minden, amit elvett tőlem Alois) című produkciójával volt jelen a fesztiválon, amelynek egyik főszereplője, Kató Emőke idén UNITER-díjat kapott alakításáért. Online formában már láttam az alkotást, ami nyilván nem mindig mérvadó, de azt a véleményemet, hogy Cosmin Stănilă darabjához jól jött volna egy dramaturg és hogy az előadás túlságosan is „számít” a nézői könnyekre, az élő előadás sem változtatta meg. Ennek ellenére nyilván az Andrei Măjeri által rendezett produkciónak megvannak a maga érdemei, Kató Emőke színészi játéka pedig nem hiába érdemelte ki a legjobb női főszereplőnek járó díjat. Egy anya-fiú kapcsolatot az egyik legkegyetlenebb betegség, az Alzheimer-kór prizmáján keresztül bemutató darab mindkét szereplőjének fontos feladat jut, de természetesen a Nagy Eszter színésznőt alakító Kató Emőkének több lehetősége van megmutatni a figura komplexitását, részben a szereplő mivolta, részben a helyzetek miatt. Lucian Teodor Rus (Cristi) eleinte egysíkú játéka csak később, az anyja gondozása közben lassan ránehezedő pszichés teher nyomán válik összetettebbé. Cosmin Stănilă darabja a Reactor Alkotói és Kísérleti Egyesület által meghirdetett Drama 5 elnevezésű drámaíró rezidensprogramja alatt született. Andrei Măjeri-nek megtetszett a szöveg, és mivel mindenképpen Kató Emőkével szeretne volna megrendezni, akivel előzőleg már dolgozott a Kolozsvári Állami Magyar Színházban, a szerzővel egyeztetve átírták a történetet egy Nagy Eszter nevű magyar színésznőre, akinek vegyes házasságából született fia csupán néhány szót tud magyarul, a közös kommunikáció nyelve tehát a román.

Nem szándékozom részletesen beszámolni minden produkcióról, úgyhogy a további programból kiemelek egy-egy előadást. Itt van például *A sarlatán*, a Csíki Játékszíntől. Ez az előadás szinte egyenes folytatása a fesztivál első napján látott *K. Gedeon tündöklése és bukása* című gyergyói produkciónak. Nem csupán azért, mert mindkettő Hatházi András nevéhez fűződik – előbbi részben

írta és játszik benne, utóbbit részben írta/adaptálta és rendezte –, hanem a tematikája miatt is. A *K. Gedeon...* azt boncolgatta, hogy melyek a siker törvényei és ezek érvényesek-e a színházra is, az előadás sikere valóban a közönségtől függ-e, rávilágított a színházi előadás és a színészi identitás sokrétűségére. *A sarlatán* már a színész/a színházi előadás „előrehaladottabb” fázisát mutatja be, hangsúlyosabban kérdez rá és vonja kétségbe mindezeket. Foglalkozik többek között azzal, hogy van-e értelme a színházcsinálásnak, és ha van, azt hogyan kellene művelni, ahhoz, hogy igaz legyen; mit tud kezdeni magával a színész, ha már nem úgy hisz a színházban és nem úgy akarja művelni a hivatását, ahogyan húsz, harminc évvel ezelőtt tette, mert úgy érzi, nem érvényesek az akkori módszerek, elméletek, nem tartja működőképesnek a teljes (kő) színházi rendszert.

A Tom Dugdale és Hatházi András által jegyzett szöveggönyv mindezeket egy színészetet oktató tanár szemszögéből mutatja meg (a darab munkacíme is – *A színitanár* – eredetileg erre utal), de természetesen, akárcsak a *K. Gedeon...* esetében, egy adott pillanatban fontos szerepet kap a közönséggel való interaktivitás. Az előadás rendezője Tom Dugdale, akivel Hatházi András már többször együttműködött, az amerikai rendezővel, egyetemi oktatóval való több mint tízéves baráti és szakmai kapcsolatuk eredményeként tudható be például a *Tizenöt próbálkozás a színészetre* című one man show is, amely szintén a színészi lét problémáit feszegeti.

A fesztivál negyedik napjából két produkciót emelnék ki. A *Madárzsokét* a marosvásárhelyi Tompa Miklós Társulata hozta el a dráMÁra, a Tandori Dezső költőre, intermedialis grafikusra emlékező performansz rendezője Keresztes Attila, zeneszerzője pedig Boros Csaba. Egyfajta összművészeti produkció a *Madárzsoké*, jó arányban ötvözi az installációt, a zenét, a verset, a korabeli hang- és videofelvételeket Tandori Dezsőről, mindezeket szinte karmesterként fogja össze a színpadon lévő Boros Csaba. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy csodás zenélő kalitkákat „gyártott” ehhez az előadáshoz, amelyeknek különös hangzása és látványa lenyűgözött). Persze, ez is olyan műfaj, amit lehet szeretni vagy nem szeretni, de az tény, hogy Tandori Dezső verseit és egyéb szövegeit hallgatva más emberként jövünk ki az előadásról. Vagy legalábbis én.

A napot a *Részeg halottakat nem szolgálunk ki* című „kirakatelőadás” zárta. A sepsiszentgyörgyi Cimborák Bábszínház produkciója Örkény István

Jelenet a *Részeg halottakat nem szolgálunk ki* című előadásból

egyperces novellái alapján született, a jól összerakott, humoros bábelőadást (amit a műsorfűzet szerint az Élet rendezett) egy utcai járdára épített emelvényen ülve néztük végig az egyik kirakatban. Kabátban, pokrócba burkolózva, mert sajnos az időjárás nem volt velünk kegyes a fesztivál alatt.

Elise Wilk *Disparitii* című darabja ismerős számomra, a Yorick Stúdió előadásaként láttam Sebestyén Aba rendezésében a 2019-es gyergyószentmiklósi Nemzetiségi Színházi Kollokviumon, a magyar nyelvű színpadi változatot *Eltűntek* címmel játszották. Wilk drámáját ezúttal Cristian Ban rendezte meg a sepsiszentgyörgyi Andrei Mureșanu Színházban. A darab egy erdélyi szász család történetét dolgozza fel 1944-től 2007-ig, a három kulcsfontosságú történelmi időszakban zajló családi eseményt nem időrendi sorrendben látjuk, a történet háttéréhez tartozik, hogy mindhárom periódus alatt drasztikusan csökkent a romániai német kisebbség létszáma. Cristian Ban rendezése jobban felszínre hozza a darab humorát, erre persze rásegítenek az egyes részek közötti improvizációs jelenetek is, amikor a színészek reflektálnak a szerepcserékre, az ezekből adódó helyzetekre, a tizenkét szerepet ugyanis szerzői utasítás szerint ugyanaz a hat színész játssza, a szerepváltásokat pedig maguk a színészek „magyarázzák el” a különböző részek között. Bár erről az előadásról sem igazán mondható el, hogy nagyon formabontó vagy kísérletező jellegű lett volna, mint ahogyan a Reactoros produkcióról sem, de ettől még érvényes színházi alkotásoknak tartom őket.

A sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház előadását a fesztivál utolsó napján láthattuk. A

Radu Afrim írta és rendezte *Amikor telihold ragyog a turkáló felett* című produkcióra nagyon kíváncsi voltam, szeretem Afrim rendezéseit, azt a mágikus realizmussal áthatott világot, amelyet teremt az előadásaiban, és ahogyan a színészekből mindig ki tudja hozni a maximumot. Van viszont egy gyengeje: az általa írt vagy a színészek improvizációi alapján született szövegekkel nem tud takarékosan bánni, és mivel nem dolgozik dramaturggal, ez sajnos mindig rányomja a bélyegét az ilyen jellegű előadásokra. Ez történt most is.

41

Maga a történet – amúgy Afrim általában igyekszik helyspecifikussá tenni ezeket a sztorikat – tulajdonképpen egyszerű, idézem a műsorfűzetből: „Golyó turkálójában az idő egy ideje helyben áll. A madarak a rádióban laknak, a ruhák életre kelnek, a ruhák régi tulajdonosainak szellemei rohanganak. Főleg, ha telihold van. Ha telihold van, akkor nagy a tét. Átkokat kell feloldani, titkokat kell feltárni. A logika morfológiája összetett dolog, ahogy Claribella mondja. Golyó turkálójában sokféle igazság és sokféle logika találkozik. És a nap, amikor egy Zarát akarnak a városba hozni, egyre csak közeledik. Pedig sem Zarának, sem bevásárlóközpontnak nincs helye ebben a kisvárosban”.

Amint az idézetből is érzékelhető, a Golyó&Son turkálójában zajló eseményeket, történeteket nagyfokú ironia itatja át, jó kis társadalomkritikát vetít elénk a rendező, humora is van, a színészek pedig nagyon értik Afrim rendezői világát. Csakhogy egy idő után mindenből túl sok van, minden túlburjánzik, elsősorban a szöveg, ebből kifolyólag pedig a játék is, és lassan érdektelenné

42

válík a nagyon jól induló előadás. Szerencsére a színészek próbálják menteni a menthetőt, ennek azért lehet örülni.

„Új formák kellenek” – mondogatom magamban Trepljov *Sirály*-beli mondatát, és azon elmélkedek, hogy végtére is mennyire vált be ez a hívószó. Rögtön hozzáteszem: kizárólag számomra, mert tudjuk, mint minden művészeti forma, a színház is szubjektív műfaj. És ez alól nem kivétel a szakmai szempont sem. Teljes mértékben egyetértek a szervezők által választott fesztiválmottóval, hiszen „megújulás nélkül nincsen színház”, amint a műsorfűzetben is írják. Hozzáfűzném azonban, hogy hiába vágyunk formabontó, kísérletező szellemű, nem hagyományos munkamódszerekkel készült színházi előadásokra, ha azok többnyire csak külsőségükben hordozzák az új formákat, ha a külsín és a belbecs, vagyis a forma és a tartalom nem találkozik. Ha nem érvényes/hiteles. Ha nem érint meg. Egy kortárs szövegből készült előadás nem feltétlenül attól érvényes, mert újszerű, nem hagyományos munkamódszerrel készült és a rendező telepakolta látványelemekkel, hang- és fényeffektusokkal (ezt stílusosabban light- és sound design-nak nevezik),

Pillanatkép *A sarlatánból* – Hatházi András rendezése

koreográfiával és egyéb elkápráztató dolgokkal. És az sem érvényességi/hitelességi feltétel, hogy a szereplők interaktíválnak-e, párbeszédet kezdeményeznek-e a nézőkkel, előadáson belül reflektálnak-e minduntalan a színházra.

Persze a fentiek nem (kizárólag) megállapítások részemről, hanem inkább kérdések, amelyek foglalkoztatnak és folyton felmerülnek bennem. Hogy mitől és mennyire érvényes vagy nem érvényes az új vagy a régi forma, mitől lesz színház valami, mi érint meg vagy mi hagy hidegen formától eltekintve? Kérdések, amelyekre néha vannak válaszaim/válaszaink, néha pedig nincsenek. És akkor még nem is beszéltem arról, hogy mindezek a dolgok a (hivatásos) néző személyiségétől, nyitottságától, de akár az aznapi hangulatától is nagyban függenek.

Kosztya Trepljov szerint „Új formák kellenek. Új formák, és ha azok nincsenek, akkor inkább ne legyen semmi”. De legyen, mondom én, legyen, akár új, akár rég(ebb)i csak hiteles és érvényes legyen.

KÖLLŐ KATA

Velencei reflexiók

Áprilisban nyílt meg a világ egyik legrégebbi és legrangosabb kulturális eseménye, az 59. Velencei Képzőművészeti Biennálé. Kétévente ősszel Nagyváradról elindul egy autóbusznyi, többnyire a Partiumi Keresztény Egyetem tanáraiból és hallgatóiból álló csapat, akik megtekintik a Giardini és az Arsenale helyszínein a kiállításokat. Így történt ez most is. Hazatérésük után arra kértünk néhány résztvevőt, foglalják össze, mi az, amit idén hazahoztak a szemléről és/vagy Velencéből...

Kányádi Iréne: Mozaikcseppek metamorfózisai

*„Az embernek könnyű megnyugtania lelkiismeretét,
ha nagyon akar valamit.”*
(Szerb Antal: Utas és holdvilág)

Az idei Biennálé a szürrealisztikus víziók égisze alatt jött létre. Ahogyan a cím is sugallja – *Álomtej* –, egy onírikus világba röpíti a látogatót, bár többnyire ez a vízió nem a néző megnyugtató-sára törekszik. A cím, bár első hallásra melegséget sugall, hiszen a tej és az álom fogalmak az anyai öleléssel, oltalommal asszociálnak, mégis a kiállított munkák nagy része tragikus, apokaliptikus világképet idéz, az ökológiai, politikai, gazdasági és nem utolsósorban a feminista mozgalmak problematikáit tárva a néző elé.

Cecilia Alemanni főkurátort a szürrealista művész, Leonora Carrington gyermekkönyve inspirálta a címadásban, mely könyv története a folyamatos újraértelmezés, határátlépés jegyében zajlik, s amely koncepcióhoz a magyar pavilon anyaga egyértelműen kötődik. A kurátor ismert vagy kevésbé ismert nőművészeket hívott meg, így az idei Biennálé törzsanyaga nagyrészt nőművészek régebbi és újabb munkáiból áll össze.

Magyarországot három nőművész képviselte, egyikük az idősebb generációhoz tartozó, Franciaországban élő Molnár Vera, mellette a New Yorkban dolgozó Dénes Ágnes: az ő anyagukat a főkuratori válogatásban tekintheti meg a közön-

ség, míg a magyar pavilonban Keresztes Zsófia *Az álmok után: merek dacolni a károkkal* című, 19 szoborból álló installációja látható.

Az 1909-ben nyílt magyar pavilon történetében ez a harmadik alkalom, mikor nőművész képviseli Magyarországot. Nyilván, a kurátori koncepció tükrében nem meglepő, bár már a pályázati leadásoknál is érzékelhető ez a tendencia, hiszen a 15 pályázatból 9 nőművészé volt.

Keresztes Zsófia munkája a Zsikla Mónika kurátorral közösen kidolgozott projekt gyümölcse, előzménye a művész 2018-as *Sticky Fragility* című kiállítása. Ez a tárlat szervesen kötődött az Arthur Schopenhauer filozófiájában megjelenő sündisznódilemmához, melynek gondolata, továbbá Szerb Antal *Utas és holdvilág* című regénye a biennálén látható munka koncepcióját megihlették.

Kultúra 43

Ezáltal Keresztes Zsófia szürrealista szoborinstallációja kulturális kontextusba helyezi önmagát, a technika (mozaik – utalva a ravennai mozaikokra, s ezúttal a múltra) szervesen kapcsolódik a mű koncepciójához, a múlttal való megbékélés, leszámolás, továbblépés lehetőségeihez.

A mozaiktechnika a kortárs vizuális nyelv lehetőségeibe ágyazva különleges és egyedi hangnemet üt meg, bár első látásra a magyarországi termálfürdők medencéit és falait, s nem a ravennai mozaikokat juttatta eszembe. Amorf, organikus formavilága ellenpólust képez az anyag hidegségével, az alapvetően hideg színű mozaik-kockák csillogásával, a fémállványok és az installáció darabjait összekötő fémlánc kúszásával, tompa zörrenésével. Különös kettősség jön létre: reális-szürrealis, organikus-művi, hideg-meleg, hagyományos-kortárs, melynek tükrében az értelmezési lehetőségek is exponenciálisan többszöröződnek. Olyan narratívának lehetünk a tanúi, melynek

Barbara Krueger monumentális fekete–fehér tipográfiái az Arsenale-ban

problematikáját, ha nem is teljességében, de egy részét magunkénak is érezhetjük.

Veres Ottília: PLEASE: Barbara Krueger, Untitled (Beginning/Middle/End), 2022

Megrázó élmény megérkezni a Biennálé Arsenale helyszínén a Barbara Krueger-terembe. Az amerikai koncept-művész monumentális, fekete-fehér tipográfiáival tölti meg a termet. A védjegyévé vált Futura Bald Oblique betűtípussal nyomtatott óriás méretű szavak, mondatok nemcsak a teljes falfelületet lepik el, hanem a járófelületet is.

A fekete-fehér tipográfiák közé három monitort szerelt, rajtuk vörös háttérrel szöveges videó installációk futnak, életünk nagy mérföldköveinek fogadalmával: házassági eskü (I take you, to have and to hold, from this day forward, to better or worse... till death do us part, so help me God), állampolgársági fogadalom (I pledge allegiance to the flag of the United States...), végrendelet (I, being of sound mind and body, but also aware of the uncertainties of life...). A kőbe vésett szövegekkel Krueger pimaszul játszik: minden tartalommal rendelkező szónál a szöveg további alternatívákat javasol, a kulcsszavak kicserélődnek, a jól ismert jelentések kifordulnak önmagukból, a szigorú tartalom egyszerre válik önmaga paródiájává és kiált szabadságért, kérdőjelezi meg a szentséget.

A falakat, belső oszlopokat fedő szavak kéréssel teljességgel szólítanak meg: YOUR FEAR, YOUR TOUCH. Ilyen méretekhez országút menti plakátnál vagyunk szokva, tisztos távolságból, nem testközelből. Könyveink, laptopjaink monitorain az olvasás (befogadása) akadálymentes, kényelmes. Krueger termében ez a rutinszerű olvasástapasztalat felborul. Az értelmezési kényszerével megszállott olvasó nyomozásba kezd: a betűk szavakká, a szavak tömondatokká, majd bővített mondatokká állnak össze – ha a körülmények engedik. Az emberekkel teli térben alakok, cipők takarják el a járófelület betűit, szavait; ki kell várni, amíg az emberek odébbállnak, hogy összeálljanak a mondatok, egybeálljon a jelentés. Az általában csak a szemünk mozgását igénylő olvasási habitus Krueger termében egy hajszává válik: többször oda-vissza végig kell járni a termet egyik szelétől a másikig, hogy összeálljon az írás húsbavágó üzenete. Ha a megszokott módon, papíron olvasnánk ugyanazt, banálisnak, klisészerűnek hatnának ezek a mondatok (itt, ebben a szövegben is bizonyára annak hatnak). Ebben a térben viszont mágikus erővel bírnak: emberi mivoltunk meztelensége, egymásrautaltságunk, vágyaink, fájdalmaink kiáltanak ránk a falakról. Óriási, tágra nyílt szemek hatalmas pupillái közül hangzik a kérés: PLEASE CARE, táguló orrcimpák alatt: PLEASE ADORE. Hatalmasra tátott száj torkából szakad fel a könyörgés: PLEASE MOURN, és mellettük a kísérőmondatok: IN THE BEGINNING THERE WAS CRYING, IN THE MIDDLE THERE WAS CONFUSION, IN THE END THERE WAS

SILENCE. Kruger olyan teret alkot, amiben szembe-
 sülünk törékenységünkkel, legszorosabb embe-
 ri viszonyaink iránt érzett hálával, sebezhetősé-
 günkkel, vágyaink kiszolgáltatottságával, a másik
 ember iránt érzett olthatatlan szomjával, azzal,
 hogy vágyódó, törődő, síró, csókoló, gyászoló, szű-
 külő állatok vagyunk. Alattunk a járófelületen las-
 san kibogozzuk: THE VOMITING BODY
 SCREAMS 'KISS ME' TO THE SHITTING BODY
 THAT COOS 'SMELL ME' TO THE NUMB BODY
 THAT MUMBLES 'SHOCK ME' TO THE HUNGRY
 BODY THAT WHINES 'I WANT YOU INSIDE OF
 ME' TO THE PRAYING BODY THAT WHISPERS
 'SAVE ME' TO THE DEAD BODY THAT IS HARD
 TO DISPOSE OF. A kiállítás címe *Untitled
 (Beginning/Middle/End)*; egyszerre kinyilatkoztat és
 áthúz, tartalommal tölt meg és kiürít, komolyan
 vesz és visszavesz, állít és zárójelbe tesz, nagy ívet
 ír le és visszakozik. Mintha Kruger maga is tisztá-
 ban lenne aforizmái határjellegével, egymással
 szemben álló falak bohócfejei hirdetik: PER
 FAVORE RIDI. PER FAVORE PIANGI. PLEASE
 SMILE. PLEASE CRY.

Fazakas Márta: *Olasz meló*

Míg a Velencei Biennálé 2019-es kiadásánál
 úgy tűnt, hogy a képzőművészetben a dominanci-
 át a mozgókép vette át, az idén az utóbbi vissza-
 szorulása volt jellemző. Hogy minek a javára, ha
 egyáltalán, azt jelen reflexióban nem vállalnám

megítélni, de számomra azok a munkák maradtak
 meg leginkább, amelyek a térrel, épületekkel, a
 kontextussal (is) dolgoztak. Mindjárt a Giardini
 első utcájában a spanyol pavilon rejtélyes üressé-
 ge: három-négy fehér terem, furcsán megkettő-
 zött, eltolt falakkal; a kulcsot a kiállításához a fel-
 irat adja meg, ebből kiderül, hogy Ignasi Aballi
 művész az épület belső tereit, a szomszédos belga
 és holland pavilonokhoz igazította, azokhoz
 képest ugyanis enyhén hátat fordítva, tíz fokos
 eltéréssel építették fel a pavilon. Az óriás erőfeszí-
 tés a korrekcióra így lesz talán (játékos) önkritika,
 gesztus a történelmi előzmények szerint mindig
 kizsákmányolt országok felé. A kiállítás tere maga
 a kiállítás, az önreprezentáció ugyanakkor a nem-
 zeti pavilonok politikai tartalmának, a művészet-
 nek a nemzeti reprezentációban játszott szerepé-
 nek problémája felé is mutat. (A megfejtésért
 köszönet Herman Szabolcsnak).

Ugyanez a kérdés köszön vissza még éleseb-
 ben a német pavilonnál. Az 1909-ben épített,
 1938-ban a fasizmus esztétikája szerint átalakí-
 tott épület már a homlokzatával is a nemzetszoci-
 alizmus gögjét hordozza. Maria Eichhorn erre a
 kihívásra adott választ, amikor a pavilon belső
 tereiben az építészettörténeti feltárást avatta
 művészi gesztussá: a falkutatásból, ásatásokból
 kirajzolódnak a korábbi rétegek, a régi, 1938 előtti
 belső térszerkezet és az épület alapozása, az abban
 tátongó gödrök, amiben egyetlen színpoltként a

Látogatók a Kefer-mű előtt. Minél tovább maradunk a teremben, annál jobban kirajzolódnak az alig látható részletek

bárhol megélt ecetfa zöldje tör utat. A külső arroganciát megtöri az eltörléseit, az erőszak nyomait láttató, esendően kitarulkozó belső, ami már nem helyet akar adni valami másnak, valami többnek, hanem saját történetét meséli. A művész terve ennél is ambiciózusabb volt, eredeti projektje szerint az egész pavilont le kellett volna bontani, szabaddá téve az általa kitöltött teret a természetnek. Radikális válasz (lehetett volna) az összes fennforgó dilemmára, érthető a kurátor ragaszkodása ahhoz, hogy legalább a gondolatnak nyoma maradjon. S akkor már nem mehetünk el amellett, hogy az eltörlés gesztusát tragiko-ironikus módon a zárt, katonák által őrzött orosz pavilon is beteljesíti, igaz, ez nélkülöz mindenféle művészi intenciót.

És végül, de elsősorban az olasz pavilon. A *History of the Night and the Fate of Comets* (Az éjszaka története és az üstökösök sorsa) című helyspecifikus installációt az Arsenaleban rendezték be, 600 négyzetméteren, alkotója Gian Maria Tosatti. Hosszan kígyózó sor várakozik arra, hogy belépjen, dilemma elé állítva a látogatót, vajon megéri-e a ráfordított idő. Ez utóbbihoz semmi nem ad elég támpontot, így marad a kockázat. Hamar kiderült, hogy a sor relatív hamar fogy, ugyan egyenként, de folyamatosan engedik be a látogatókat. Az előbbinek rendkívüli jelentősége van, a kiállítás ugyanis egy immerzív alkotás, ami feltételezésem szerint csak akkor lép működésbe, ha magányosan kezded meg az utat az alulvilágított, hatalmas ipari csarnokban. (Vajon hányszor törte meg az észlelés, befogadás kellő izzását pusztán az a tény, hogy zsúfolt kiállítóterekben, megnyitókön próbálunk

találkozni egy-egy alkotással.) Belépés egy zárt világba, ahol „360 fokos” és többszörös szenzoriális élményt (azok a fények és szagok!) kapsz egy pontosan kidolgozott díszletben, ami szereplőként tart fogva és vezet. Maga a tér, a „térbevetettség” állapota teatralizálódik, a saját történetedet kezded el bejárni. Az első csarnokban csak egy hatalmas ipari gép, talán emelőszerkezet látható, de különösebb iránymutatás nélkül tudod, hogy fel kell menned egy magas, vasszerkezetes lépcsőn, ami egy ajtóhoz vezet, s ezen az úton már *valós* félelem fog el, hogy mi vár az ajtó mögött. Egy kietlen előszoba, ahol jelöletlen ajtók vannak, a várakozás, szorongás tárgyiasult előszobája. A jobboldali ajtón belépve sötét lakószobában lehet elidőzni, ahol minden tárgy önmaga tagadásába fordul: vaságy matrac nélkül, egy szekrény váza, feszület nyoma a falon. Innen az egyetlen „kilátás” egy belső ablakon át egy, az alsó szinten megnyíló óriási üzemcsarnokra esik, tele szabályosan sorakozó, a mennyezetről lelógó kábelekhez rögzített varrógépekkel. A két szint viszonya világos, itt a személyes, intim tér lehetősége vereséget szenved, megszűnik a magán és köz, a kint és bent elválasztását sürgető elemi igény. Innen lehet/kell aláreszkeszteni az üzemcsarnokba, ahol minden reménytelenül szürke, rideg; felkavaró ebben az ipari, paradox módon a valóságosságában végtelen közegben állni, ami a 20. századi *conditio humana* minden feszültségét hordozza; s ami mégis hosszasan fogva tart, mert a valahonnan mélyről az eszközzé válásra kész, tárgyiasítható lényt hívja elő benned. Kelet-európaiként, diktatúra-túlélőként riasztóan könnyen behelyezkedhetsz ebbe a szerepbe, akkor is, ha tudod, itt az

Anselm Kiefer művének részlete a Palazzo Ducaleban

olasz ipar felemelkedése és bukása az alapmintázat.

Az installáció második része egy ismeretlen, kiszámíthatatlan éjszaka fele visz: egy sötét, vízzel elárasztott térben, kifutószerű betonlapon tapogatózhatsz előre, s ha már megszokta a szemed, füled, akkor észreveszed azt is, hogy apró, pislákoló fényjeleket kapsz, valahonnan messziről, meghatározhatatlan távolságból. Üzenet? Segítség? Segélykérés? Nem tudhatjuk, de mintha lenne valami reménykeltő, emberi, megnyugtató benne, válaszként az „éjszaka történetének” lesújtó víziójára.

Majd a kontraszt, amikor innen kilépsz a nap-sütötte, füves-fás parkba, ami egyértelműen a forgatókönyv része – mindennél mellbevágóbb; mintha egy kollektív emlékezetbe való lemerülés állapotából térnél vissza egy idillinek látszó jelenbe. A tapintható disztópia érintett meg, a szabadságot megszüntető, gépiesített (melyik nem az?) munka világa tartott fogva, vagy a jövőtől való rettegés? Az egész élmény mintha Visky András barakk-dramaturgiájának képzőművészeti kivetülése lenne, ahol a szabadságvesztés állapotának megtapasztalása végső soron az átváltozással, vagy legalábbis annak lehetőségével ajándékoz meg. A szabad ég alá és Velencéből haza Gian Maria Tosatti egyik kommentjével térhetünk vissza: „Ha kényelmetlenül érezzük magunkat egy multszagú jelenben, az arra fog készíteni bennünket, hogy változást szorgalmazzunk. Filozófusok, politikusok százszor elmondhatják, hogy változtatnunk kell a jövőnkön, de csak a művészet képes

éreztetni, hogy valami másra, valami újra van szükség.”

Borbély Julianna: Technológia, művészet és idő együttese

A Biennálé-kertekben és az Arzenalban rengeteg alkotás hívja magára a figyelmet. Hol hatalmas földlabirintus, hol festmények, képek, videók, szobrok fogadnak. Van, ahol az alkotás része lehet a néző, ha beül a kellékek közé, ahol a 20. század-középi filmkészítés világát idézik fel. Van, ahol az idő múlását. Belépéskor ismerős kép fogad kicsiben: újítyják az utakat, és az ásások a város régi rétegeit fedték fel. Közelebb lépek, szétnézek a pavilonban és látom, hogy ajtónyi helyeken hiányzik a vakolat, két apró növény nő ki a kiásott részen, a termek üresek, a falakon szinte átlátszó írással három nyelven minden egyes vakolatmentes hely felett annak a pontnak a története jelenik meg, pl. „a hátsó kijárat 1919-ben”.

Technológia és előadóművészet találkozik a görög pavilonban, ahol VR szemüvegen keresztül látok egy Szophoklész-darab alapján készült feldolgozást, Oedipus in Search of Colonus (Ödipusz Kolonoszt keresi) Loukia Alavanou rendezésében. A teremben csak 15 néző tartózkodhat. Várunk. Belépek az elsötétített terembe, egy aranyos segéd megkérdi, hogy milyen nyelv, – angol – rögvest a jobb oldali helyet el is foglalhatom. Fogorvosi székre hasonlít az, ahova ülöm kell, mellettem egy korlát, ha azt fogom, körbe-körbe foroghatok a székkal, és láthatom azt is, ami mögöttem van.

Ha végeztem, kézfelemeléssel jelezsem, és jönnek segíteni. Szemüveg fel, a fülemben megszólal a narrátor, engem meg körülvesznek a keselyűk. A drámák, tragédiák nyitó sorai, a helyzetmegjelölés már nem csak információ, hogy hol és mikor játszódik a darab, hanem súlyos érzéseket kiváltó szavak. A VR szemüveg mindent felerősített: a dramaturgiai elemeket (görögországi romani gettó, amatőr romani színészek), a tartalmat (a kivetettek sora), a tapasztalatot (nézőként benne vagyok a darabban). Az élmény felejthetetlen, és talán csak hetek múlva ülepedik le.

Horváth Gizella: *Anselm Kiefer üdvözlí Velencét*

Anselm Kiefert meghívták, hogy állítson ki a Palazzo Ducaleban. Az apropó Velence 1600. évfordulója: a város alapítását 421-re datálják, amikor felszentelték a San Giacomo templomot a Rialto szigeten. Velence presztízse megnőtt a 9. században, amikor megszerezték Szent Márk evangélista ereklyéit. San Marco a város legfontosabb tere, és a szárnyas oroszlán – Szent Márk szimbóluma – védelmezi a várost.

A Dózse-palota Velence leghíresebb épülete, amelyben a velencei köztársaság politikai intézményei működtek. Bár többször voltam Velencében, a palotát most látogattam meg először. Rajta keresztül Velencét gőgös hölgynek láttam, aki büszke a függetlenségére és a vagyonára, és a legderűsebbnek nevezi magát, mintha csak győzelmeire és eredményeire szeretne emlékezni. La Serenissimát egy lenyűgöző épületből kormányozták, ahol a szellős termek falait és mennyezetét olyan művészek festették, mint Carpaccio, Giorgione, Bellini, Tiziano.

A Palazzo Ducaleban háromszor is tűz ütött ki: 1483-ban, 1547-ben és 1577-ben. Az 1483-as tűz után átépítették a csatorna felőli részt, a termeket Carpaccio, Giorgione, Bellini képeivel díszítették. Az 1577-es tűz tönkretette a Sala della Scrutiniot és a Nagy Tanács termét, odavesztek Pisanello, Carpaccio, Bellini, Tiziano munkái is. A tűzvész után újratervezték a termeket, olyan képekkel díszítve, amelyek Velence győztes csatáit örökítik meg.

Anselm Kiefer a Sala della Scrutinioba költöztette be hatalmas installációját. Tizennégy nagyméretű festményről van szó, amelyeket a Covid-járvány alatt festett, cinket, ólmot, aranyat, szövetet, szalmát felhasználva. Ezekkel a pannók-

kal takarta el a falakat, a győzedelmes csatajelenetekkel együtt, átalakítva a termet álmok és sejtelmes rémálmok helyévé. Belépve a homogén térbe, aminek zártságát csak néhány elfüggönyözött ablak törte meg, az első benyomás a sötétségé – ami lehet veszélyes, mert ismeretlen, mint az erdő éjszaka, vagy lehet védelmező, mint az anyaméh sötét bensősége. Bárhogyan is, mintha nem lenne kiút, mintha megérkeztünk volna: itt vár ránk a válasz, itt kell megpihennünk, elidőznünk. A sötétből rögtön kitűnnek a fehérek, a sárgák, az ezüstösök: egy télies mező fehérje, a szárnyas oroszlán aranya, egy üres koporsó köré szerveződő ezüstös kopár felület. Akkorra már kiderül, hogy ami kezdetben a színek és a textúrák absztrakt, gyönyörű játékának hatott – ennél sokkal több. Látni kezdjük, hogy az egész munka egy dialógus Velencével: a küzdő, szenvedő, hamvaiból újraéledő Velencével. De ahhoz, hogy ezt lássuk, el kell időznünk a képek között. Türelmesen és kíváncsián kell bolyonganunk egyik faltól a másikig és vissza, ahhoz, hogy a textúrába elrejtett alakok elkezdjenek mesélni.

A mese Velencéről szól, La Serenissimáról, aki arany színekben pompázik: a gazdagság arany érmeiben és a tűzvész aranyló lángjaiban. Fölötte Szent Márk szárnyas oroszlánja, a harci zászlóként lobogó sárgába úszó égen. A Dózse-palota itt-ott olvadozó alakja előtt a tenger, és legalul frízszerűen emberi alakok – pontosabban üres öltönyök, kicsik és nagyok, néhányból kiviláglik egy rozsdaszínű kasza. Velence néma áldozatai? Azok, akiknek köszönhető a Serenissima csillogása? Mindenesetre, nincs két egyforma alak, nincs két egyforma öltöny – és bár úgy tűnik, a színek és textúrák azonosak – valószínű napokat lehetne tölteni a különbségek feltérképezésével. Szemben ezzel a fő pannóval áll a legüresebb és félelmetesebb kép, amelyből Szent Márk koporsója emelkedik ki szó szerint, háromdimenziós tárgyként. Sejtjük, hogy a szent ereklyéit hordozza. Fémes zsinórok laza hálózatában áll, egy instabil helyzetben, egy másik régióban, ami kötődik vagy sem a miénkhez – nem tudhatjuk. Jó lenne oltalmazó szentként gondolni Szent Márkra – de amit itt látunk az egy majdnem üres koporsó, amely bármely pillanatban kiborulhat, és értékes tartalma – a Velence nagyságát növelő ereklye – szétszóródhat.

Minél tovább maradunk a teremben, annál jobban kirajzolódnak az alig látható részletek: a belekarcolt alakok, kisebbek, nagyobbak, akiből főleg a mozgásban, dinamikus járásban lévő lábakat tudjuk kivenni – és óhatatlanul elgondolkozunk azon, vajon a mindennapi teendőik miatt

A holland nemzeti pavilon csupasz – és eltolt – falai

szorgoskodnak, vagy netalán sietniük, menekülniük kell valahonnan valahová, ahogyan annyiszor tették a velenceiek (is) történetük során? Egy másik festmény tetejére applikált furcsa tárgyak – batyuk, bevásárlókocsik, ruhakupacok – vajon vándorlásra utalnak? Miért lóg belőlük egy cetli, a dózsék nevével? Inkább arról a rakományról lenne szó, amivel a dózsék gazdagították Velencét? Milyen csoda folytán alkot Kiefer olyan képet, ahol létra emelkedik a magasba, és a magyar látogató rögtön felidézi azt a verssort, amit Kiefer nem ismerhet („Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra”)? Hogyan tud egy kép ilyen elvont módon, mégis ennyire bonyolultan szólni Velencéről, amely már nem dölőfős királynő, hanem szenvedésből és pusztulásból újjáéledő bölcs öreg hölgy, valóban a legderűsebb?

Kemenes Henriette: *Rafa rövidfilmje*

Az idei biennálén a legerősebb benyomást a görög Janis Rafa *Lacerate* című videója hagyta bennem. A biennálés videókkal szkeptikus vagyok. A látogatónak annyi mindent kell befogadnia és feldolgoznia rövid idő alatt, gyakran kell kiállni a sort, hogy bejussak a sötétített terembe, s nincs mindig akkora szerencsém, hogy a projekciók elejét kapjam el, ezért a kronológiát utólag kell összerakjam.

Rafa rövidfilmje ezt teljesen felülírta. Minden egyes snittje és képkockája megfogható és értelmezhető külön-külön is, erőfeszítés nélkül vonzza a vászonra a néző tekintetét. Groteszk és szürreális környezetet tár elénk, a képi világ, a megvilágítás, a színek, a hangeffektusok, minden apró rész-

let a tökéletességig kidolgozottan alkalmas a figyelemfelkeltésre és a nyugalom megzavarására. Egy valamikor impozáns, mára elhanyagolt ház, keményfából készült sötét csigalépcsővel. A szegen vadászfegyver lóg, az egész csak sejtet és utal valamire, egyelőre nincs konkrét szkript. A királykék falak közti terekben átvették az uralmat a vadászkapók: körmük kopog a lépcsőkön, a hosszú folyosókon, kapar a kanapé párnái közt, végigszimatoznak a gyéren világított ház minden emeletét, lefialnak a mosdóban, nyomukban itt-ott vér- és vizeletfoltok. A földszinti konyha hosszú fémkagylója madártetemekkel van tele, hattyú, vadliba, fécán, talán néhány fürj. Valaki nyitva hagyta a csapot. Ebben a térben az emberi jelenlét csak vonzataiban létezik. Olyan, mint egy lassan hullámzó barokk festmény, a súlyos textilek, a mély árnyalatú falak, a magas ajtók, a mindenféle étellel bőségesen megrakott asztal, mind egy szakrális tér tökéletes kiegészítői, a memento mori szimbólumai. A rendező végig a halál és a pusztulás szimboliztikájával és esztétikájával dolgozik, nem megszokott kapcsolatba helyezve embert és állatot. A szoba kopott hajópadlóján vértócsában egy átvágott torkú férfi fekszik, a kuttyák szimatolják, nyalogatják, szabadon járnak-kelnek a házban, beleesznek az asztalon lévő ételbe, ruhákat tépnek szét. A konyhában egy karikás szemű nő dohányzik, sűrű, mély levegőket vesz, mellkasa megre-

meg. Rafa életttereket, viselkedésmódokat, reakciókat és ok-okozati összefüggéseket helyez a megszokottól eltérő, kifejezetten kényelmetlen megvilágításba, hogy mindezek segítségével kegyetlenül mutasson rá a családon belüli genderspecifikus erőszakra.

Kéthavonta jelentkező rovatunkban **Boka László** egyetemi docens, az MTA (most ELKH BTK) Irodalomtudományi intézet tudományos főmunkatársa, valamint az idén **Papp Sándor Zsigmond** író egyazon tematikáról két (azonos vagy eltérő)

írását olvashatják. A rovat célja, hogy az irodalom- és kultúrtörténeti tudnivalókon túl rálátást biztosítson az egyes irodalmi életutak mögötti izgalmas történetekre és összefüggésekre, vagy figyelmeztessen elfeledett, háttérbe szorult aspektusokra.

90 ÉVE SZÜLETETT, 20 ÉVE HUNYT EL BÁLINT TIBOR

Boka László

Kisemberek, élethsituációk és Kolozsvár-történetek megörökítője

Az 1945 utáni romániai magyar próza kétségkívül egyik legszínesebb egyénisége, és sokáig legnagyobb könyvsikerének a szerzője, aki – mint kortársai is megjegyezték róla – mindenkor, minden művében kicsit Kolozsvárt írta meg. A *Zokogó majom* (1969) egyszerre korrajz és önéletírás,

pai lumpenvilág szociológiai pontosságú leírását, tipológiáját adta, miközben erős pszichológiai hajlamának érvényesítésével teremtett teljes értékű, új hangú prózavilágot.

Könyve sikerét mindezekon túl rendkívüli világképe, humora és stílusa biztosította, utóbbiról, azaz a szerző stílusáról mint legfőbb védjegyről Hervay Gizella írta találóan egykoron, hogy az maga az író *embersége*. Utalt ezáltal az ábrázolásmódra is, hiszen Bálint Tibor hősei minden pátoszt nélkülöző kisemberek, akiknek helyzeteit, traumáit, kisebb-nagyobb lelki problémáit nagy megértéssel, empatikusan, szeretettel és humorral rajzolta meg egy viszonylag „szabadabb” szellemi légkörben, a hatvanas évek második felében. Persze ezt megelőzően a főleg rövidprózával jelentkező író több ízben is elmarasztalta a dogmatikus, hivatalos irodalombírálat, mely éppen vele szemben mutatkozott a legtörelmetlenebbnek – amint azt a Kántor Lajos és Láng Gusztáv-féle, azóta legendássá vált irodalomtörténet is megjegyezhetette –, novelláinak témáit periferikusnak, hőseit bizarrnak, hisztériásnak bélyegezte, sőt igyekezett a szerzőt is lebeszélni az „elvarázsolt hétköznapi” ábrázolásáról. Szerencsénkre sikertelenül.

Első kötete – a Forrás-sorozatban jelent meg, *Csendes utca* (1963) címen, s leginkább „hangulatnovellákat” közölt. Ezekben valóság és ábránd, jelen és múlt, projekció és álomvilág egymást kiegészítik. Bálint mintaadói között ott találjuk Krúdyt, Gelléri Andor Endrét, Kosztolányit, ha tágabb kitekintésben mérjük, akkor az osztrák-német vonalat, (például bizo-

Ketten egy páston

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

városregény, autofikció és konkrét történelmi kulisszát működtető szépprózai kollázs. A regény alapvetően egy lumpenkörnyezetből jött gyermek életútját követi figyelemmel a gyermekkori kilátástalanságtól az újságíróvá válásig, miközben a cselekmény több szálon is fut, s azt érzékeljük, hogy a színre vitt kisemberek feje fölött elzúg a nagybetűs történelem. E kvázi-fiktív kulisszák közt és a nagyon is konkrét helyszíneket mozgó szituációkban rajzolta meg Bálint egy „élhetetlen család kálváriáját”, melyből egyedül Kálmánkának, a regény főhősének sikerül valamiképp kiemelkednie, szembefordulva a máról holnapra tengődő életformával, mindugyanakkor kamatozó értéként, öröklött világlátásaként az édesanyjától öröklött jóságát is megőriznie. Bálint itt, akárcsak korábbi rövidprózai írásaiban a kelet-közép-euró-

nyos fokon a Kosztolányinak is mintául szolgáló Arthur Schnitzlert, vagy a jedermann prototípusával dolgozó Hofmannstahlt), ha pedig lokálisban, a két világháború közötti erdélyi prózáírók közt keressük képletes elődeit, az úgynevezett urbánus szerzőkhöz jutunk: Karácsony Benőhöz, Ligeti Ernőhöz, Molter Károlyhoz s másokhoz. Egyéni stílussal, eredeti hangon, de ezen „urbánus” erdélyi irodalomvonulatnak prózába vegyített életérzését és esendő karaktereit vitte némiképp tovább, vagy toldotta meg groteszk, abszurd, mégis valósnak érzett helyzetekkel és sok humorral, melyek egy egész kor hangulatait képesek voltak rögzíteni. Mindig alulnézetből indulva, de számos esetben példázatos, biblikus magasságokig, vagy akár mitologikus távlatokig jutva. Az 1969-ben, a mű születésekor harmincas éveiben járó író eleve a klasszikus realista próza és a 20. századi modern irányzatok egyedi, eredeti ötvözetéből hozta létre említett nagyregényét, amelyben a külső események mellett a belső történések pontos rögzítése legalább ilyen súllyal bír.

A részletek „az igazság alkatrészei” – vallotta maga Bálint, miközben egy új, a groteszkhez és az abszurdhoz is vonzó prózáíró-rajzással (főképp Páskándi 1968-as *Üvegek* című, súlyos gondolatokat hordozó, ugyanakkor játékos elemekben gazdag elbeszéléskötetét követően) Vári Attilával, Köntös-Szabó Zoltánnal, részben Szilágyi Istvánnal, s másokkal egy megújuló prózapoétika elkötelezettje lett, melyben a pszichológiai törekvések és lélektani narratív eljárások is bőséggel helyet kaptak. A lumpenvilágot, a sokszor sivárnak vagy üresnek, egyesek szemében értéktelennek gondolt külvárosi életet, de a valós és képletes mindenkori városközpontokra iróniával és nagyfokú belső szabadsággal is figyelő „periféria” életét így

Bálint Tibor legfőbb ihletforrását saját világából és életeseményeiből merítette. Mindenkoron azt vallotta: élj sűrűn és emlékezetesen, hogy legyen majd mit mesélned!

emelte be mesteri módon az irodalomba, így tette kissé bohémé újfent, s mégis egészen mássá, mint Krúdy idején volt.

A milió, amelyből az író maga is származott, valószínűleg igen korán meghatározta sorsát és alkotói világlátását is. Nehéz családi körülmények között, külvárosi környezetben nőtt föl, kilenc testvére volt, hét lány és két fiú. A kolozsvári Református Kollégium diákjainak összefogása tette lehetővé, hogy mint tehetséges munkásgyermek bejusson a kollégiumba. Életének első, meghatározó éveitől és helyszíneitől nem akart elszakadni prózájában sem, a konkrét környezetet és élményeit írta meg újra meg újra, azokat mentette át termékeny karakterformálással és esendő élethelyzetekben fiktív, teremtett világaiba. E karakterformálás tette többek között egyedivé. Felejthetetlen figurákat teremtett ugyanis: a kajlafülű, izgága pincért, Hektort, s a vele meg-megszakadó, fluid kapcsolatban, tulajdonképpen vadhá-zasságban élő Böskét, akiknek kapcsolatát – természetükből s temperamentumukból fakadóan is – maga Bálint így jellemezte: „fészükét a levegőbe rakták...”

Bálint e sikerregénye egyes leírásaiban is megőrizte novelláinak tömörségét. A regény színpadi változata (*Sánta angyalok utcája* címmel, 1972) sikerrel mentette át az alpmű számos etikai és esztétikai értékét, oldotta meg annak sajátos valóságlat(tat)ását. Későbbi munkáiban Bálint Tibor viszont eleve visszatért a rövidpróza műfajához, így a *Zokogó* folytatásaként létrejött *Zarándoklás a panaszfalhoz* (1978) lapjain is novellisztikus szerkezetek egymás mellé illesztésével találkozunk, melyekben persze szintén a hatvanas-hetvenes évek Kolozsvárjának életérzése, a kiskocsmák, klubok, munkástelepek lumpen, vérbő világa ábrázolódik. Már a rendszerváltás után született a *Bábel toronyháza* (1996), mely szintén hosszabb elbeszélésekből összefonódó regény. Főszereplői ismét a könnyedén felismerhető „Szamosvár” lakói, illetve maga Hamudius

államfő, akiben nem nehéz ráismerni Románia egykori diktátorára. Az események képszerűen bontakoznak ki egyes „újsághírekből”, miközben a vicces-tragikus, ámbrá sokatmondó nevű karakterek (a hentes, a tanár, az anabaptista hittérítő, a vándorborbély vagy a cselédlányból örömlánnyá lett szereplők), afféle szent megszállottak töltik ki egy „bábeli” panelház olykor hallgató, máskor zúrzavaros vagy éppen együgyű életét.

Kortársai szerint is az író Bálint Tibor e karaktereihez az ihletet a kész életből vette: szerepelt emberek között időzni, szóba elegyedni velük,

kiismerni természetüket, hobbiikat, rigolyáikat. Sohasem volt elzárkózó típus, legkevésbé pedig egy írói magányba elmenekülő alkotó, épp ellenkezőleg. Mindenkoron nyitott szemmel figyelte a környezetében élőket, a regénybe, novellába illő karaktereket éppúgy, mint azok elmesélt történeteit, amelyeket aztán nem egy ízben kellő írói fantáziával színezve épített be írásaiba, s adott képletesen örök létet nekik. Bálint Tibor mindazonáltal legfőbb ihletforrását saját világából és életeseményeiből merítette. Mindenkoron azt vallotta: élj sűrűn és emlékezetesen, hogy legyen majd mit mesélned!

Papp Sándor Zsigmond Végig nem járt utcák

 Nagymamám mindig a régi utcaneveket használta. A Széchenyi téri piacon vettük a krumplit, a Kazinczy utcán volt a szódás és a Deák Ferencen mindig megcsodáltam a kétoldalt futó fákat. Hóbortnak gondoltam, mert a valós Kolozsvar más nevekre hallgatott a nyolcvanas években, és nekem folyton egymáshoz kellett igazítani a kettőt: a nagyon is létezőt a csak álomban szendergőhöz. A fiúgyermek praktikus útmutatásra vágyik, ha már egyszer őt küldik a piacra, ha már egyszer a méltósága ellen intéznek beláthatatlan következményekkel járó támadást.

A fordulat után a *Zokogó majom* volt az első jel, amely erről a szendergő, épp csak ébredező városról adott jelet. Nem írták ki magyarul a vendéglő nevét, talán a tulaj nem akarta megkockáztatni az ezzel járó hisztériát a többség részéről, vagy mert eleve tapintatos volt, már soha nem derül ki, de a cégér, rajta a zokogó majommal mindennél beszédesebb volt. Akkor már tudtam a regényről, tudtam az élhetetlen család kálváriájáról, bár nem olvastam. (Akkoriban épp Orwell-lázban égtem, egymás után faltam fel az 1984-et és az *Allatfarmot*, mintha az a tény, hogy könyv formájában is viszontláthatom az elmúlt évek rendszerét, végképp megnyugtatna, hogy nem illúzió volt, amit átéltünk. Jobban hittem akkoriban a könyveknek, és kevésbé Nagy Testvér földi másainak.) De Bálint Tibor műve azok közé tartozott, amelyekről akkor is tud az ember, ha még nem vette a kezébe.

Csakhamar ez a helyszín lett ezen az újraéledő Kolozsváron a másik biztos találkahelyünk. (Az első – a ló farka a főtéren – hosszabb ideig kitarított.) Ott futottunk össze, ha a Fürdő utcán át a Sétáterre indultunk a Kaszinóhoz, ahol nemrég nyílt meg az első biliárdterem, vagy fel a Monostorra bulizni valamelyik ismerőshöz – a házibulik ekkor még nem haltak ki. A biliárdgolyók koccanásai összekeverednek azokkal a tavaszi napokkal, amikor egyszerre tanultuk ezt az új játékot és a szabadság új szabályait, ráadásul még szerelmesek is voltunk, mert tizennyolc évesen ez szinte kötelező, mondhatni munkaköri kötelesség. Regényben éreztük magunkat, egy poszt-orwelli műben, amelynek minden pillanatát az eufória fűti, és még nem lehet eltávolodni tőle, hogy papírra vessük, mert még túl friss, túl eleven volt, akár egy lüktető seb, amely csodák csodájára nem fájdalom, hanem örömet sugároz.

Egy bécsi lánynak csaptam a szelet, pontosabban egy régi kolozsvárinak, aki a rendszerváltás után sietett haza, és együtt próbáltuk felfedezni a régi vagy újonnan előbújó várost. Caplattunk az utcákon, minden utca épp vedlett, átalakult, gombamód szaporodtak az új és hívogató helyek, már semmit sem éreztünk kopottnak, pedig még minden az elmúlt évek fakó és tompa fényében fürdött. Az utolsó estét a Zokogóban töltöttük, akkor már úgy tűnt, sikerrel járnak félszeg rohamjaim, beléphetek egy egészen másik városba, de akkor még arról beszélgettünk, hogy találkozunk kell, Pesten vagy Bécsett, mindkettő nagyon köze-

linek tűnt, de mégis elérhetetlennek. (Azon igaz csak meglepődtem volna, ha valaki akkor segítségja, hogy mindkettőnek leszek lakója, nem csupán bekérezkedő turista, ügyetlen ká-európai látogató.)

Gyorsan felszívódtak az illúzióink, a szerelem is elpárolgott. Maradt az új és még újabb város, a saját, felfedezni való életünk. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy tudtam: egy napon majd az én regényem is csatlakozik a többihez, amelyben Kolozsvár valamelyik arca él. De akkoriban még én is csak bolyongtam a magam fikciójában, ahogy Vincze Kálmánka bolyonghatott az övében. Azóta kétszer is megvettem a regényt, antikváriumban és boltban, többször vittem magammal hosszabb útra, nem törődve azzal, hogy cipelnem kell a vastkos kötetet, Böske és Hektor hívott, hogy kukkantsak be hozzájuk. De soha nem érkeztem meg. Bizonyos könyvek arra ítéltetnek, hogy örök vágyakozásként testesüljenek meg. Most több társával együtt egy pesti raktárban várakoznak, hogy kicsomagoljam őket, hogy újra életet leheljek beléjük, s bennem napról napra nő a lelkiismeret-furdalás, hogy nem szabadítom ki őket. Egy könyv olvasó nélkül árva minden létezőnél, felesleges, akár egy láb nélkül maradt cipő, tekintet nélkül maradt szemüveg. Sovány vigasz, hogy a tévéfilm egy-két epizódját láttam, Bánságira

emlékszem, meg Szombathy Gyulára, az ismeretlenül ismerős figurákra, akikkel megbeszéltem találom van.

Pedig az eltelt időben a szerzővel is találkoztam, nem is egyszer. Elevenségét, kerek arcát, kicsit mindig szűknek tűnő zakóit, beszédes szuszogásait, valamit vagy valakit mindig kereső tekintetét őrzöm, akár a jótanácsait, amelyekkel akkoriban még nem tudtam mit kezdeni. Naná, hogy nem, akkor ő már rég író volt, kicsit már meg is fáradt benne, én pedig nagy lendülettel érkeztem, nyomultam befelé az írószágba, alig törődve mással, csak magammal. A termete kicsit meglepett, szálfá emberre számítottam, mint Mészöly, mintha a regény súlyát és méretét valamiképp az alkatnak is tükröznie kellene. Sokért nem adnám, ha most futhatnánk össze, amikor már bennem is fárad az írószág, a két fáradtságnak sokkal több mondanivalója lenne egymásnak, úgy hiszem. Másként boroznánk, másként beszélénk cselekményről és karakterekről, meg nem írt történetekről.

Nagymamám meghalt, elköltöztem, lélekben többször is. Látogatóként tértem vissza, ahogy

Ketten egy páston

PAPP SÁNDOR ZSIGMOND (1972, Radóc) író, újságíró, Budapesten él. Legutóbbi kötete *Gyűlölet* címen a Jelenkor Kiadó gondozásában jelent meg 2018-ban.

annak idején a bécsi lány, keresve nagyszüleim és Bálint Tibor Kolozsvárját. A régi, végig nem járt utcákat. Az én névtelen városomat. Amely hiába bukkant fel azóta több regényben is, egyre távolodik. Pedig azóta többet tudok történelemről és szerelemről, többet az évek során ismét eltűnt vendéglőről, amely tudomásom szerint soha nem írhatta ki a nevét a cégér alá. De talán már nem is akarta. Ott kellett volna elolvasni, ott kellett volna jobban megélni kálmánkáságomat, a regénybeli kocsmá helyén pipiskedő étteremben, ahol olyan ételeket szolgáltak fel, amilyeneket csak messziről láttak Bálint regényének esendő hósei. Kihagyott ziccer ez, másként sajgó seb. És most is úgy teszem ki az utolsó pontot, hogy erős bennem a fogadalmom: elindulni a régi város és a pesti raktár árva könyvei felé. Végig a Kazinczy utcán a Széchenyi térre, amíg meg nem hallom az árusok türelmetlen és sürgető hangjait.

A bajvívás kultúrtörténete

Magyarországon a 19. és 20. század fordulóján párbajmániaként emlegették – a magas számok miatt – a becsületsértési ügyek rendezését. Clair Vilmos szerint: „Nincsen nemzet a világon, ahol annyi becsületügyet intéznének el lovagias uton, mint éppen minálunk, Magyarországon. A franciák és olaszok (...) talán együttvéve sem vívna annyi párbajt, mint mi magyarok.” E viaskodási forma története egyidős az emberiség fejlődésével. Tragédiák sorozata jellemezte ezt az úri szokássá váló hagyományt, mely a kezdetekor nem tett különbséget hierarchiai ranglétrán lévő ember és ember között. Idővel a fegyveres becsületvédelem jelensége a nemesség előjogává vált. A középkorban a párviadalokat gyakran használták istenítéletként is. A XIX. század elején már a polgárság képviselői is szép számban párbajoztak.

A század második felétől alakot ölt az úgynevezett úriember archetípus, amely a polgári szár-

módszerként élt. Lássunk egy-két igen érdekes, kevésbé ismert történetet.

Ady Endre, a párbajjelenes

Adynak két ismert becsületsértési párbaja volt, ebből az elsőt szeretném illusztrálni. 1898 végén Kemény Emil barátjával vívta első párbaját. Emil szintén a zilahi kollégium növendéke volt. A párbaj tanúja, Balássy Miklós, Adynak zilahi osztály-, majd debreceni jogászhallgató társa. Az összecsapás miérettje homályba veszett, Ady Lajos szerint oka a könnyelmű jogászéletbe belemerült Ady borközi kötekedése.

A párbaj 1898. november derekán történt, hiszen ugyanazon hónap 25-én írta Ady édesanyjának: „Én itt magamra voltam hagyva, belevittek ezenfelül akaratomon kívül egy párbajba, mely sokba került, szóval adósságba vertem magam. Ezeket nekem kell fizetnem. Azért kijelentem, hogy most utoljára kérem édesanyám segítségét...”

Nem kizárt, hogy a párbajsegédek hosszas kávéházi tanácskozásának költségét Adynak kellett állnia, ő lévén a kihívó fél.

Balássy Miklós volt megbízva a kardpárbaj vezetésére. Ady Endrének a párbajt megelőző napig nem volt kard a kezében, akkor is csak azért, hogy valamennyire hozzászokjon. Előző nap, egy jogász kollégája, a kardot a kezébe adva, azt mondtak neki:

„Vágj összevissza, ha félsz, hunyd be a szemedet. Az oktatás egészen jól bevált, mert a párbajban mindjárt az első összecsapásnál a Bandi kardja behajlott, és Emil alsó karján lapos vágás nyoma látszott. A párbaj tovább folyt, úgyhogy talán ötször vagy hatszor csaptak össze. Az utolsó összecsapásnál, amikor Bandi már kivágta magát, Emil pillanat alatt óvatosan, kímélettel bevágott, s a vágás Bandinak a bal vállától a mellén végig egészen a jobb alsókarjáig húzódott, de csak lapos volt, s így ezen alapon konstatálva a harcképtelenséget, a párbajt a segédek beszüntették.”

1899. február 22-én írja meg a *Debreczeni Hírlapban* Egy lövés után című cikkét, ami néhány hónappal az első párbaja után keletkezett. Elítéli, értelmetlennek tartja a tusakodást: „Verekedünk nap-nap után. Akinek nincs szerencséje, nyöszö-

54 Társadalom

IMRE ZOLTÁN (Nagyvárad, 1976) kultúrantropológus, korábban a nagyváradai Ady Endre Emlékmúzeumot vezette, jelenleg a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár munkatársa.

mazású egyéneket is magában foglalta. Származástól függetlenül nélkülözhetetlen tulajdonságuk a lovagiasság volt. Az úriember nem hagyhatta megtorlatlanul a bántást, sértést, becsületébe való gázolás és elégtétel gyanánt a sértegetővel szemben párbajra ment, csak ekképp maradhatott a gavallérok közösségében. „Mint úriember a társadalom szemében párbajképes volt, meg tudta védeni a státusát. Még a törvényes tiltás ellenére is ezt cselekedte, ezt kellett cselekednie, hogy megszilárdíthassa úriemberi pozícióját, megőrizhesse társadalmi helyzetét. Ez is magyarázza tájainkon is a párbajok nagy számát.”

Magyarországon a bajvívás vagy párbaj általi megtorlás, az ily módon való becsületsértés tisztázása, szinte a XX. század derekáig gyakorolt

röghet a kórházi ágyon, vagy a kapufélfától sem búcsúzva elpatkol az árnyékvilágra... Quousque tandem?”

Ady később is bajvívás- és párbajellenes volt, ennek sokszor hangot is adott publicisztikáiban!

Krúdy, a hősi bajvívó...

„Tizenhat esztendő koromban nehéz kardokkal, derékig meztelenül párbajoztam a huszárlaktanyában, s nem csodálkoztam, hogy ép bőrrel menekültem,” – vallja magáról Krúdy.

Krúdy Péter, Gyula testvére így örököltette meg az esetet: „Már diákkorában egy Sóstófürdőn (Szabolcsban) megtartott majálison kesztyűt hajított egy vidéki szolgabíró felé, aki – számítása szerint – hosszasban táncolta a szupét bizonyos kökényszeművel. Az affér az érettségi után párbajban végződött, melyre Gyulát (...) báró Bothmer paukolta. Ez első nyíri verekedés a helybeli huszárkaszárnyában a szolgabíró súlyos sebesülésével és édesanyánknak, ki annyira remegett fiáért, súlyos idegmegrázkódtatásával végződött.”

Clair Vilmos részletesen megírja Krúdy egyik párbaját: „Sztójanovics Viktor, a 13. huszárezred kapitánya szabadságon volt Budapesten, s egy este együtt mulatott a barátaival, amikor a társasághoz csatlakozott Krúdy Gyula, akit mindannyian, mint régi ismerőst, üdvözöltek. Sztójanovics kapitány nem ismerte az író, csak akkor mutatkoztak be egymásnak. A kapitánynak – úgy látszik – nem tetszett az író, mert az este folyamán több ízben is bele akart kötni, de barátai mindannyiszor lecsendesítették. Mikor a társaság egy végigmulatott éjszaka után, másnap dél felé szétoszlott, Sztójanovics kapitány a búcsúzáskor mindenkivel kezet fogott, csak Krúdyval nem. Az íróval – jegyezte meg gúnyosan – nem fogok kezet!

Krúdy felelősségre vonta a kapitányt ezért a sértő megjegyzéséért. Sztójanovics erre a kardjához kapott. De még mielőtt kiránthatta volna a kardját, Krúdy torkon ragadta, nekilökte egy szomszéd asztalnak, kicsavarta kezéből a kardot, s amikor a kapitány a revolveréhez nyúlt, a kardmarkolattal fejbe vágta. A vendéglő vendégei választották őket szét. Az esetnek lovagias úton volt folytatása. (...) A segédek kardpárbajban egyeztek meg, súlyos föltételekkel, nehéz lovassági karddal, bandázs nélkül, harcképtelenségig. Az ellenfelek kétszer csaptak össze. A második összecsapásnál Krúdy Gyula heves támadással szorította vissza az ellenfelét, és a homlokán súlyosan megvágta. Sztójanovics huszárkapitány szemét előntötte a vér, úgyhogy a segédek kénytelenek voltak a párbajt megszüntetni. Párbaj után a felek kibékültek.”

Jelentőséggel bírt, hogy a sértett fél kiket kért fel párbajsegédnek. Érdemes volt gyakorlott, tapasztalt személyek mellett dönteni. A négy segéd közösen állapítja meg a párbajfeltételeket, és a párbaj alatt is fegyverrel a kezükben őrködnek azok betartatása felett, illetve adott esetben saját életük kockáztatásával is kötelesek félbeszakítani a duellt, ha helyzet úgy kívánja. Egy gyakorlatlan segéd a feltételek rossz meghatározásával, felesleges szigorításával és esetenként ha túl későn lép a felek közé, ronthatja a párbajozók túlélési esélyeit.

A viadal helyszínén egy-egy orvos tartózkodhat. Mivel a párbaj kimenetele bizonytalan, minden eshetőségre fel kell készülnie az orvosoknak, és semmi esetre sem támaszkodhatnak kollégájuk eszközeire, hiszen gyakran előfordul, hogy mindkét fél azonnali ellátásra szorul, de a steril körülmények megteremtésére is törekedni kell. Kikötés volt, hogy amíg az orvosok nem készültek fel, a párbaj nem veheti kezdetét.

A párbajellenes mozgalom kialakulása

Magyarországon 1902. december 2-án jött létre az első párbajellenes szervezet, Nagyváradon. Az országos párbajellenes liga, 1903. július 12-én tartotta meg alakuló ülését, elnökének Rakovszky Istvánt, alelnöknek pedig Dessewffy Arisztidet választották. A szövetség tagjai között számos neves párbajhőst találunk, bizonyítva, hogy párbajellenes szándékaik hitelesek. Egy nappal később Ady Endre is foglalkozik a témával *Nagyvárad és a budapesti párbajellenes liga* cikkében. Javaslatára szerint: „A nagyvárad-i liga szellemének kell hódítania az egész országban. A párbajellenes mozgalomnak nemcsak a párbaj, de minden lovagias babona ellen küzdenie kell. Csak így lehet sikere a mozgalomnak...”

IMRE ZOLTÁN

Forrás:

- Toth Lőrincz: A párbaj. Akadémiai értekezés 1865.
- Clair Vilmos: Magyar párbajok. II. kötet, Singer és Wolfner, 1930. 198-199. old
- Krúdy Péter: Krúdy Gyula élettörténete. Szerzői kiadás, 15. old.
- Kelecsényi László: Krúdy, a párbajhős – Nagy kópéságok, Bp. 2007
- Péter I. Zoltán: Ady harcos párbajellenessége (és ifjúkori párbajai) Várad folyóirat 2016.
- Toth Kelemen: Párbaj és becsület – A párbaj népszerűségének, fennmaradásának okai a dualizmus kori Magyarországon, 2018
- Szabó András: A párviadalok jogi és erkölcsi megítélése a reformkortól a XX. század közepéig 2021.

Liselotte az új váradi stúdióban

Szegény nő, élni szeretne, és nem tudja, hogyan kell. Férjet keres, szerelmet, tán szeretővel is megelégedne, de ebben sincs gyakorlata. Kiszolgálni tud, a hódításról nincs fogalma. Esetleg annyi, amennyit a szappanoperákból tanult, de az édeskevés.

Liselotte tizenöt évig beteg rokonát ápolta, akitől megörökölte a lakását. Ezért élhet Pozsgai Zsolt színdarabjának címszereplője „láthatóan rendezett körülmények között”. Azt nem tudni, hogy a szerző jellemzése szerint „csinos, virágzásában lévő” 35 éves nő, csak ápolt, vagy munkahelye is volt, ahogy az sem derül ki, hogy a férjkérésén kívül van-e más elfoglaltsága. Hogy a házasságon kívül más életcélja nincs, az biztos.

A nagyváradi Iosif Vulcan Társulat *Până când moartea ne va despărți* (Míg a halál el nem választ)

Színház

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

címmel mutatta be Pozsgai talán legnépszerűbb darabját, aminek eredeti címe *Liselotte és a május*.

Az előadásban a „rendezett körülmények” a vélhetően egyszobás, konyhás fürdőszobás, eléggé lepukkant, ósdi bútorokkal berendezett, giccses nippelkel teli lakást jelentenek. Úgy maradt minden, ahogy az idős rokon hagyta. Van ebben az agyoncicomázott térben valami szomorúság, kilátástalanság. Olyan minden mindegy, vagy ha úgy tetszik, jó ez így is. A térből hiányzik a vidámság. Igaz, Liselotte sem vidám, sőt.

Daniel Vulcu, az előadás rendezője az első jelenetben jelzi: a nő nagy álma, hogy menyasszonynak lássa magát: fehér ruha, fátyol, és minden, ami ezzel jár.

A párkeresési hirdetésre jönnek sorban a férfiak. Az előadásban mindegyik groteszk figura. Valamennyiük a maga drámájával, szorongásaival,

rettegéseivel, durvaságával, kicsinyességével érkezik. A férfiak sem kevésbé magányosak, mint a nő, aki a lakásán fogadja őket.

Liselotte pedig mindegyiküknek meg szeretne felelni. Nem ismeri sem önmagát, sem a világot, amely körülveszi. Utóbbi talán nem is érdekli, ő csak azt szeretné, hogy legyen mellette egy férfi, talán azért is, hogy végre nőnek érezhesse magát.

Ismerjük el, ez nő – hogy is fogalmazzak finoman? – buta. Nem kicsit, nagyon. Egy legyintéssel lehetne elintézni az egészet, de azért nem ilyen egyszerű. Merthogy a közhelyek, amiket mond és gondol, az elkeseredése nagyon hajaz arra az egyre többet emlegetett kérdésre, hogy tájainkon mit vár el a társadalom, milyen szerepet szán a nőknek, illetve mit várnak el a nők önmaguktól.

A társadalmi elvárások a férfiaknak sem tesznek jót. Mindegyik másképpen igyekszik megfelelni a „férfiszerepnek”. Sikertelenül. Magányos, az egyedüllétől, a csendtől rettegő emberek találkoznak. Egyikük sem a győztesek kasztjához tartozik.

Kapcsolatteremtésre képtelen férfiak, illetve az érzelmeket a testiséggel összetévesztő nő nem a legjobb párosítás. Liselottenek még egy rendes szexpartit sem jön össze. A férfiak elmenekülnek

A címszerepet alakító Giorgia Căprărin (Liselotte), valamint a hat férfszerepet megjelenítő Răzvan Vicoveanu

tőle, egy kivétel viszont szmokingban érkezik. És itt jönne a poén, ami maradjon titok azok előtt, akik még nem látták az előadást.

Mindezek ellenére nem kell csehovi mélységeket elvárni sem a darabtól, sem az előadástól. Utóbbinak nem is állt szándékában lélektani drámává lenni, sokkal inkább társadalmi vígjátékká.

Vulcu groteszk, néha abszurd helyzeteket teremt a realista szövegre, és ettől nagyon mulatós az előadás. És miért ne lenne az? A veszteket kinevetjük, nemde? Mert ameddig úgy hiszszük, hogy rajtuk nevetünk, győzteseknek érezhetjük magunkat. Ami szintén nevetséges. Szóval nagyokat röhögünk magunkon.

A darabot osztrák színészeknek írta a szerző, ezért a német hangzású nevek. A rendező belemeleg a játékba és német zenével spékeli meg az előadást. Ugyanakkor ügyel arra, hogy kiderüljön: ez a történet itt és most játszódik.

A két szerep valóságos jutalomjáték a színészeknek. Răzvan Vicoveanu hat férfit személyesít meg, és egyik sem hasonlít a másikra. A figurái groteszkek, mégis hordoznak magukban valamilyen drámaiságot. A színész képes megmutatni, mi vezethetett ezen férfiak bukásához.

Giorgia Căprărin – aki egyúttal a darab fordítója is! – okosan, közvetlenül, túlzásoktól mentesen játsza el a butácska nőt. Lehetne a szomszédunk, észre se vennénk a kínlódásait. Esetleg az tűnne fel, hogy férfiak járnak hozzá. Căprărin

Liselotteja új életre vágyik, de képtelen megváltozni. Vetkőzik, öltözik, de ruhái is éppen olyan unalmasak, mint ő maga. A színésznő játéka teszi, hogy két nagy röhögés között kicsit elszoruljon a torkunk. Vajon mi várhat erre kis nőre?

A társulat a vadonatúj stúdióban játssza az előadást. A színház épületétől pár lépésre található egykori mozi alakították át és szerelték fel mindennel, ami a színházhoz szükséges. Megőrizte korábbi nevét: Transilvania teremnek hívják. És fényes, pompás, kényelmes székekkel. Sokáig kellett várni rá, de végre megvan.

SIMON JUDIT

**NAGYVÁRADI REGINA MARIA
SZÍNHÁZ – IOSIF VULCAN
TÁRSULAT**

**POZSGAI ZSOLT: PÂNĂ CÂND
MOARTEA NE VA DESPĂRȚI
(LISELOTTE ȘI LUNA MAI. LISELOTTE
ÉS A MÁJUS)**

FORDÍTOTTA: Georgia Căprărin

RENDEZŐ: Daniel Vulcu

DÍSZLET ÉS JELMEZ: Oana Cernea

SZEREPLŐK: Giorgia Căprărin (Liselotte),
Răzvan Vicoveanu (hat férfi)

Nyolcból három

J. D. Payne, Patrick McKay: *A gyűrűk ura – A hatalom gyűrűi*

Hogy mondják erősebb kifejezéssel azt, amikor valaki nagy fába vágja a fejszét? Erdőbe a bicskáját? És ha a bicskáját igazából elő sem veheti? Valami ilyesmire vállalkozott az Amazon Studios *A hatalom gyűrűivel*.

A J. R. R. Tolkien műveiből kirajzolódó legendáriumból inspirálódott televíziósorozat elkészülésének előtörténetét csaknem olyan hosszan lehetne mesélni, mint magának Középföldének a történelmét, kezdve azzal, hogy az epikus fantasy megteremtőjének tartott angol nyelvészprofesszor-író eleve nem támogatta, hogy műveiből valaha mozgóképes adaptáció készüljön, egészen addig, hogy az Amazon Studios hogyan utasított maga mögé olyan nagyhírű versenytársakat, mint a Netflix vagy az HBO, amikor a Tolkien-örökösökkel megkötötte a világ egyik legdrágább filmjogi szerződését. A jogdíj a költségvetés jelentős részét tette ki, de az Amazon számára nem

és hűséges rajongótábor (erdő), amely évtizedek óta szentírásaként tekint a Tolkien-legendáriumra, és feltehetőleg egy valódi, kerekén megírt és tiszta jogdíjhelyzettel rendelkező adaptációval is csak nehezen lehetett volna megfelelni az elvárásainak.

És *A hatalom gyűrűi* első nekifutásra nem is felelt meg, nagyon nem. Sokat markolt, édeskeveset fogott, erőltetetten emelkedett párbeszédekkel, túltolt epikusással próbált tolkien lenni, de valamit nagyon elvesztett útközben, és ennek elsősorban dramaturgiai okai voltak. Nem sikerült, vagy talán nem is volt akarat arra, hogy egy fókuszált nézőpontból tekintsünk erre a komplex fantáziavilágra, ahogyan azt a Tolkien-művekben – legalábbis a két regényben, *A gyűrűk urában* és *A hobbitban* – megszokhattuk és megszerethettük, ezért az egész történet tét nélkülűnek tűnik, a drámai helyzetek nem születnek meg, és a szereplők is kartonfigurákként, mereven mozognak ide-oda a helyszínek között. Galadriel (Morfydd Clark), aki a legendárium egyik legfontosabb és legszeretettebb figurája, önmaga árnyékaként botorkál össze-

50 Film

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA újságíró, szerkesztő (Nagyvárad, 1983). A PKE angol nyelv és irodalom szakán diplomázott. 2016 óta a nagyváradai Szigligeti Színház irodalmi titkára.

jelentett problémát az összeget kipótolni, és ezzel a világ valaha volt legdrágább televíziósorozatának munkálatait elkezdni – hiszen a cég tulajdonosa, Jeff Bezos a világ egyik leggazdagabb embere, és saját bevallása szerint Tolkien-fanatikus.

Nos, ennyit a gyakorlati kérdésekről, maradt a tartalom problémája, és ezzel el is érkeztünk az erdő és a bicska kapcsolatához. A megállapodás alapján ugyanis a sorozat cselekménye egy olyan korban játszódik, amelynek csak vázlatos leírását találjuk meg a Tolkien-életműben, azokhoz a művekhez pedig, ahol kicsit több információt találhattak volna a választott témáról, nem voltak, nincsenek megfilmesítési jogaik a készítőnek. A hiányzó jogok (bicska) problémájához pedig hozzáadódik egy félelmetesen elkötelezett

Galadriel (Morfydd Clark) bosszút esküdött Szauron ellen

vissza, és a szigorú nézésen kívül színészilag semmi dolga nincs. Ezen túlmenően, bár, mint fentebb említettem, konkrétan irodalmi műnek nevezhető alapanyag nem létezik a Másodkorról, csak vázlatos, felsorolásszerű leírások, mégis a sztori minden eleme egyetlen nagy kép része, és ehhez a nagy képhez új szereplőket, új cselekményszálakat hozzáadni a népes rajongótábor szemében eleve szentségtörés. A cselekményt összefoglalni nehezen lehet: Galadriel Szauront, a Sötét Úr szolgáját kergeti, aki megölte a testvérét, Elrond (Robert Aramayo), a féltünde úr IV. Dúrinnal (Owain Arthur), a törpherceggel jópofizik, a hobbitszerű gyap lábúak egy makogó öregembert találnak, aki egy meteorral pottyant a földre, és közben Délföldön a rendfenntartó tündék valamiért visszavonulnak az emberlakta településekről, és így tovább, számtalan szálon.

A nyolcrészes első szezon aztán valahol az ötödik rész közepe táján lassan elkezd fordulatot venni. A szálak lassanként összefutni látszanak, és a túl hosszúvá, több mint négy epizódra nyúló expozíció után a szereplők is elkezdnek életre kapni, a szituációk eleinte tétován, majd egyre magabiztosabban kialakulni. A hatodik részben egy horrorszerűen brutális és nagyon dinamikus megrendezett-megkoreografált csatajelenetnek lehetünk tanúi, az epizód vége pedig felejthetetlen fordulatot hoz, ugyanakkor a sok félrebeszélés után olyan erővel csobbantja vissza a nézőt a Tolkien-kánonba, hogy attól a leggyepesebb rajongóknak is (mint e sorok írója) elakad a lélegzetük. Csak az a baj, hogy innen már csak két epizód van hátra a szezon végéig, hiába van ezeknek a minősége dramaturgiaiilag is jóval magasabb szinten, mint az előzőek, és hiába sikerült kifejezetten szépre és ütősre az évadzárás is, ez még mindig az eddig publikált anyag kevesebb, mint felét jelenti.

Nyolcból három rész tehát, ami részben tolkieni, részben pedig filmes (tévés) szempontból értékelhető, de a trend pozitív, hiszen rosszból halad a jó felé, és mindent egybevetve a sorozat nem érdemli meg azt a mesterséges gyűlöletkam-

Gil-Galad nagykirály (Benjamin Walker) és Elrond, a féltünde (Robert Aramayo) sok mindenben nem értenek egyet

pányt, amit a különböző internetes felületeken folytatnak ellene egyesek. A lejárata ellenére a második szezon munkálatai már elkezdődtek (pénz mindenképp van rá ugyebár), és a készítőik ígérete szerint a cselekmény sokkal közelebb fog állni az ismert történethez. Adja Ilúvatar, hogy így legyen.

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA

A GYŰRŰK URA – A HATALOM GYŰRŰI

(USA, Új-Zéland, 2022)

SHOWRUNNER: J.D. Payne, Patrick McKay
ZENESZERZŐ: Howard Shore, Bear McReary
SZEREPLŐK: Morfydd Clark, Lenny Henry, Markella Kavenagh, Robert Aramayo, Benjamin Walker, Ismael Cruz Córdova, Nazanin Boniadi, Charles Edwards, Daniel Weyman, Owain Arthur, Charlie Vickers, Lloyd Owen

Háború és béke kontrasztja Kárpátaljáról

Manapság önmagában hírértékű lehet, ha Ukrajnával kapcsolatban nem a háború pusztításairól, hanem kulturális jellegű hírről olvasunk, ennél is érdekesebb és öröndetesebb volt nemrég, amikor ukrainai fotóművészek nagyváradi kiállítására szolt a meghívó. A várbéli FIAP fotókiállítási központban a Kárpátaljai Fotóművészek egyesületének közös megmutatkozása azonban több mint egyszerű gesztus...

Már akkor szembetűnt az anyag erőssége és változatossága, amikor az EuroFotoart Egyesület internetes oldalán (eurofotoart.ro) még a megnyitó előtt végigpörgettem az anyagot, persze a több mint ötven fekete-fehér és színes mű együtt, a galéria termében érvényesül igazán. Az első fotográfiákat látva el is bizonytalanodik a szemlélő, vajon tévedésből nem egy grafikai anyagot kínáló fájlt nyitott-e meg? Legalábbis ilyen hatású

Kiállítás

SZŰCS LÁSZLÓ szerkesztő, költő (Nagyvárad, 1965), az *Újvárad* főszerkesztője, a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete elnöke.

Volodimir Norba padokon megpihenő napfénye, árnyékot vető kerítése, vörös faágak hullámszó sötét víz előtt, vagy a domboldalra vetődő felhőárny. Hasonló érzeteket keltenek Tatiana Butina, s Tetiana Liuta üvegtárgyakat használó csendéletei, illetve előbbi fiatal férfiportréja. Ennek akár párja is lehetne hangulatában Anatolij Volokh női arcképe, mely a nevezetes afgán lány 1984-es portréjára hajaz, illetve óhatatlanul eszünkbe juttathatja – hogy közelebbi hasonlatot keressünk – Kerekes István több mint hatszáz díjat kiérdelmő alkotását, a 2009-ben készült Yelenát, ami nem mellékesen egy máramarosi ukrán lányt örökít meg.

A kárpátaljai anyag egynéhány táj- és életképe is egyféle elveszített illúzió érzetét kelti, aminek a magyarázata, hogy a válogatásba került fotográfiák egy része még az orosz invázió előtti évben készült. Többek között erről is beszélt a megnyitón a Zoom-alkalmazás segítségével az egyesület vezetője érzelmes köszöntőjében, melynek végén Volodimir Norba magyarul is összefoglalta mondandóját.

Már szó sincs illúzióról, békés tájról Nelli Spirina képeit szemlélve. Az egyikben egy katonát látunk, háttal nekünk, kezében napraforgó csokorral, az áldozatok portréinak fala előtt. Am elegendő utalás a háborúra egy törött ablaküveg mögött száradó virágcsokor elhagyatottsága (Stepan Kuchiansky), vagy az előzőhöz hasonló helyzet, síró nő katonák rajzolt arcképei előtt. A háború, az ukrán emberek szenvedésének képzetét valósággal felerősítik a béke pillanatai: a hatalmas kék-sárga lobogó mögött valahol a hegyekben mosolygó, integető emberek akár kirándulók is lehetnek (Andriac Sochka), a havas tájban lóvontatta szánon szénát szállító (Mikhajlo Petskovich) vagy a sárban elakadt autót kiszabadító férfiak (Mikala Timkoliuk) közül ma már aligha vannak életben valamennyien... Utóbbi művész számos gyermek képét örökítette meg különböző helyzetekben, akikre a háború értelmetlenségének és embertelenségének szimbólumaiként tekinthetünk.

Azt is igazolja ez a kiállítás, nem kell rakétákat vagy bombatölcseket látnunk ahhoz, hogy a háború lélekpusztító hatásait érzékeljük. Így, a béke és a békétlenség pillanatainak egymásmellettsége, kontrasztja ad erős érzelmi töltetet ennek a kiállításnak. Bízom benne, hogy a kárpátaljai fotográfusok a nem oly távoli jövőben személyesen is elhozzhatják újabb munkáikat a galériának otthont adó várba, amely – szerencsénkre – sok éve már nem hadi, hanem kulturális célokat szolgál.

SZŰCS LÁSZLÓ

Régebben ez úgy volt, hogy ha egy társaságban ült három-négy-öt-hat, de legalább egy katonaviselt fiatal, azonnal előkerültek a bakatörténetek. Különösen lányok társaságát keresték ezek a hencsések. Most nem tudom, hogy van. Vannak-e egyáltalán fiatal leszerelt katonák?

Katona nem meszsz-e Nagyváradtól, egy Arad melletti, a román-magyar határhoz egészen közeli kisvárosban voltam. Az egységünk ugyan hivatalosan gyalogos tüzérség volt, azonban a közönséges katonai eskü mellett arra is feleskettek bennünket, hogy a rakétákról, amelyekkel majd „dolgozni fogunk”, amíg élünk, nem beszélünk. Ha jól emlékszem, ötven, de lehet, hogy mindössze öt kilométer távolságra kilőhető rakétákat álcáztunk, takargattunk lombbal, terepszínű hálóval a közeli erdőben, ahova rendszeresen kijártunk. De az is lehetséges, hogy ez az ötven vagy öt kilométer a hatótávolságot jelentette, azóta sem sikerült közelebb kerülnöm ezekhez a kistestű fémragadozókhöz.

Svejk-típusú katona voltam, semmirekellő, mindenben hátul kullogó, mint aki nem is tudja, mi a fenét keres ott. Akire azt mondták „ești jegos”, az én voltam: a koszos kis senki. Bakancsom orra kunkori, egyenruhám olajfoltos, akárcsak a „boneta” (katonai sapka) a fejemen. Ha csak egy mód volt rá, minden sornak a legvégén kullogtam.

Egy valamiben kitűntem mégis: nyakra-főre vállaltam konyhai munkát, és akár többnapos, több éjszakás őrseget is – nem egészen szabályosan. Három óra őrség után, három órát alvással, az azt követő hármat pedig pihenőben kötelező eltölteni. Különösen szerettem a városon kívül eső löszerraktárt, ahol egyrészt ritkán ellenőriztek, s ha mégis, azt időben észrevehettük: a hosszú bekötőút, az út elején a sorompó lehetővé tette, hogy akkor is elfoglaljuk a posztunkat, ha éppen mással voltunk elfoglalva – részegen. Nyáron napoztunk, télen kártyáztunk, a bort, amit a közeli faluban szereztünk be, az üzemanyagraktárban tartottuk, és ha „elfáradtunk” is, sohasem cseréltük fel a benzineskanna tartalmával.

A rakétát a Szovjetunió egyik sivatagában, talán a mongol határhoz közel lötték ki, évente kétszer. Itt ellenőrizték a katonák és tisztek fel-

készültségét, pontozták, díjazták a résztvevőket. Engem sohasem sikerült olyan szinten kiképezni itthon, hogy ezeken a társasutazásokon részt vehessek. A hazaérkezett bajtársaktól azonban tudni lehetett, hogy az egységünk hol végzett a Varsói Szerződés tagállamaival folytatott versenyben, mely nemzet egységét sikerült megelőznünk. Csaknem mindegyiket – a hazai pálya előnyeit élvező

szovjeteket kivéve. A magyarénál mindig közelebb került a román löveg a célponthoz, és sohasem fordult elő, hogy a román löveg, a kilövőállványtól néhány méterrel orra bukjon. Pedig orra bukott.

Kőrössi P. József Katonadolog, avagy tereapasztal diktatúrában

Előhívás

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

A rakéta próbakilövés nemzetközi versenye előtt a kisváros melletti erdőben, hazai terepen gyakorlatoztunk. A rakéták és mobil kilövő állványaik hatalmas, gabonatóroló/szárító építményekhez hasonló, úgynevezett silókban voltak elszállásolva. A kilövésüket szolgáló felkészülést nehéztüzérségi gyakorlatnak álcázva, a terepre teherautókkal, és az ezek után akasztott ágyúkkal vonultunk ki. Végig a városon. Konvojunk útvonalát a sorra lerobbant katonai gépjárművek jelezték, vakon is meg lehetett találni bennünket: üzemanyagőztől búzlott az útvonal, hangos volt pöfögésünktől a kisváros főutcája. A lerobbant kocsik körül koszos suhancok kíváncsiskodtak, meg is kérdezték: ezúttal tényleg kilőjük-e azokat a qrva rakétákat, vagy még mindig csak játszani fogunk.

Egy téli, karácsony előtti hadgyakorlat során, amikor az erdőben valóban mínusz harminc fok

alá süllyedt a hőmérséklet, őrségben voltam. Az egyik gázfűtéses teherautóból, amelyben a kalkulátor személyzetet szállásolták el, kikászálódik egy átfagyott kiskatona, a tiszti gépkocsi felé indul, amikor odaér, ököllel addig püföli a páncélajtót, amíg ki nem nyílik. Az ajtóban megjelenik Serbinov őrnagy. A kiskatona, a tisztelgés szabályát megszegve, kezét a csupasz fejéhez emeli és földig érő zöld, posztó katonakabátban, meg-meginogva jelent: Tovarăș maior, yreau să leșin (Őrnagy elvtárs, el akarok ájulni). És összeesik. Az őrnagy rá se néz, látja, hogy az összehuhant kiskatona mögött, tőle kis távolságra, a katonai mikrobusból, ahonnan ez a fiú előbotorkált, ömlik a színes gáz. Járattuk a motort, a meleg motorház tetején fekvé figyeltem.

A Romániát érő szimulált katonai támadásokat minden esetben a magyar honvédség hajtotta végre a Vörös Hadsereg támogatásával. Ez ellen álltunk mi fel az erdőben, ágyúnak álcázott rakétáinkkal, amelyeket a Szovjetuniótól vásároltunk. A hadgyakorlaton egymással szemben álltak a Szovjetuniótól vásárolt magyar fegyverek és a Szovjetuniótól vásárolt román fegyverek.

EE Tartottunk igazi tüzérségi hadgyakorlatot is, ezeket két alkalommal is közvetlenül a karácsonyt megelőző napokban. Nekünk, felderítőknak az volt a dolgunk, hogy a parasztokat meggyőzzük, hozzák be ridegtartásról a marháikat, és lehetőleg ők maguk se tartózkodjanak a legelőn ezekben a napokban.

Egy makacs paraszt mindig akadt: szarvasmarhát kint hagyta a két erdősáv közötti legelőn, éppen ott, ahol az életnagyságú, terepszínű kartontankokat, a Patyomkin célpontokat csörlőkkel áthúzogatták. A felderítők által megadott paramétereket betáplálva a célzó szerkezetbe, a tüze-
rek sorra kilőtték a „harckocsikat”, megkezdődött az ellenség megsemmisítése.

Egyszer csak nagy riadalom támadt. A szemközti dombról, ahol a megfigyelő tisztek sátra állt egy magas fatorony alatt, kis dzsipek sora indult a kilövő vonal felé. A járművek oldalán egyenruhások csüngtek, hadonásztak és kiabáltak is. Több kartontank is álló helyzetben maradt, körülöttük azonban vér, és nagy testű állatok csonkolt testrészei, marhafejek, több tíz kilós marhacombok. A makacs gazda tehéncsordája a lehető legrosszabbkor kelt át a dombokon, és miután az állatoknak megtetszhetett a papírtankok felvonulása, csatlakoztak hozzájuk, mellettük, mögöttük meneteltek. Nem sokáig...

A szerző a Fogarasi havasokban

Ötven év távlatából annyira komolytalannak tűnik a mi akkori felnőtt játszadozásunk, mint amennyire komoly egy mai kilenc-tíz éves gyerek játszótéri katonai terepasztala...

*

Egyik alkalommal a kora reggeli napi parancs kihirdetése után, elhangzott a felszólítás: lehet önkéntesnek jelentkezni a Transzfogarasi út építkezésére. A Fogarasi-havasok központi részén keresztül észak-déli irányban köti össze Alsóárpás és Curtea de Argeș településeket. Az 1970-es években építették, 90 km hosszú. 2042 m magasságig vezet fel, majd egy alagúton halad át a főgerinc

alatt. Összesen 830 hidja, 27 viaduktja, valamint 5 alagútja van. Az út lavinaveszély miatt csak nyáron van nyitva. A hóviszonyoktól függően októberben vagy novemberben lezárják és csak kora nyáron nyitják újra.

Nem jelentkeztünk elegenden, így aztán az önkéntesség helyett a teljes századunk számára megadatott a lehetőség és... megérkeztünk a Déli-Kárpátok több mint kétezer méteres csúcsának alaptáborába, oda, ahonnan már csak köves út vezetett felfelé egy kis patak mentén. Másnap, miután a barakkokból előkészülődünk és a faházak előtti csapoknál hideg vízzel lemosakodtunk, az úgynevezett „négyzetben” meghirdették a lehetséges állásokat, amelyekre ezúttal valóban önkéntesen lehetett jelentkezni. Cipész, asztalos, szabó, ács, borbély, kőfejtő stb. szakmák merültek fel. Akinek nem jutott, az mehetett csákányozni, tizkilós kalapáccsal követ zúzni.

Azt nem ellenőrizték, mihez értesz. Lassan elfogytak a szakmák, és nekem még semmi sem jutott. Akkor „meghirdették” a benzinkutas állást, amelyre jó érzéssel azonnal jelentkeztem, mint „tapasztalt szakember”, aki addig benzinkutat közlőről még nem látott. Meg is kaptam a feladatot egy köröstárkányi magyar fiú, egy nagytestű bolgár és egy temesvári szász fiú társaságában. Ő, a szőke, sudártermetű Hans lett kis nemzetközi brigádunk parancsnoka, tizedesi rangban.

Mi, ügyeskedő magyarok (társam sem értett a szakmához) többségben voltunk, amivel nem éltünk vissza, hiszen semmiről sem szavaztunk, csak csináltuk parancs szerint. Gyorsan kiderült, hogy a bolgár fiú, Bogdan személyében szakembereink is van, hiszen ő egyik nyári vakációjának egy részét, diákmunkásként benzinkutas apja mellett töltötte.

Fölköltöztünk a középső táborba, olyan ezer méter magasságba, ahol a „benzinkút” üzemelt. Hordókból mértük a benzint és a dízelolajat, amit kézi pumpával szívunk át a kocsik, traktorok tankjába. Két-háromnaponta hatalmas tehergépkocsira rakodtuk az üres hordókat, amiket Fogaras városában megtöltöttünk, és irány vissza. Alkalmanként ketten-ketten kísértük a szállítmányt, s amíg töltötték a hordókat, volt időnk „shoppingolni” is: halvát, friss kiflit, tejet és természetesen italokat vásároltunk. Ezeket még csempészni sem kellett, sohasem ellenőriztek (a barakkokban sem) – nagy volt a szabadság.

Laza benzinkutas, olajshordók között

Naponta kétszer fújtak „bombariadót” a robbantások előtt, hangszórókból és kürtszóval jött a parancs: fedezékbe! És mi volt, hol volt fedezékünk? Egy sziklatömb alatt. Mi, benzinkutasok csak a többnyire sorozatrobbanások hangját érzékeltek, az ezt követő kő- és sziklazuhatagról csak elbeszélésekből szereztünk tudomást. Mentőautó szirénázása ritkán törte meg azt a különleges csendet, ami a robbantásokat azonnal követte.

Hamar eltelt a fél év, tartalmasabban, mint a laktanyában töltött tizenkét hónap. Ismét szabad emberként érkeztünk, kezdődhetett előlről a betérésünk. Meg is történt. De jöhettek a lányok. Engem gyerekkori első szerelmem E.É. látogatott meg, aki akkor már magyar állampolgár volt, magyar útlevelel. Nem ellenőrizték: a kapuőrök éberségét – és eszét – elvette Éva szépsége. Naná, hogy ma is gondolok rá: vajon mi történik, ha a rakétákat álcázó katonai erdő mellett a román néphadsereg laktanyájába befurakodó, a Szovjetunió által támogatott magyar néphadsereg előretolt „kémnöje” a helyszínen lebukik, éppen akkor, amikor karjaimba zárom?

